

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СТАМБУЛЬСЬКА ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 373.3:808.5:378:37.011.3-051

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Стамбульська Т. І.

Науковий керівник – **Лисенко Олександра Миколаївна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Івано-Франківськ – 2018

АНОТАЦІЯ

Стамбульська Т. І. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2018.

Дисертація присвячена формуванню культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в умовах професійної підготовки.

У дисертації розкрито проблему формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у теорії і практиці вищої педагогічної освіти України, систематизовано теоретичні ідеї й узагальнено досвід видатних мислителів, починаючи з періоду Античності, щодо становлення мовленнєво-мовної особистості, яка володіє нормами усного і писемного спілкування та здатна застосовувати мовні засоби в різних професійних ситуаціях. Відтак, у сучасній лінгводидактиці розробляються теоретичні засади розвитку мовної особистості. Зокрема, над концепцією її формування в різних ланках мовної освіти працюють М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, М. Пентиліук, Т. Симоненко, О. Хорошковська та ін.

На основі аналізу наукових досліджень дієвим етапом становлення мовної особистості розглядається професійна підготовка у закладах вищої педагогічної освіти. Впровадження міжнародного досвіду компетентнісного підходу в освітню сферу України актуалізує доцільність обґрунтування значення мовленнєвої обізнаності в професійній компетентності сучасного педагога та додержання ним правил мовної комунікації. Сучасні педагогічні концепції, зокрема, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, особистісно орієнтоване навчання ґрунтуються на активному спілкуванні, формуванні суб'єкт-об'єктних взаємин у педагогічній діяльності, що, загалом, зумовлює професійну важливість і значущість культури мовлення педагога.

У дисертаційній роботі проаналізовано теоретико-методологічні основи формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у руслі модернізації вищої освіти в Україні, оскільки у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті стратегічним завданням визначено становлення мовленнєво-мовної особистості, яка володіє нормами усного і писемного спілкування та здатна застосовувати мовні засоби в різних професійних ситуаціях. Аналогічні вимоги до розвитку мовленнєво-мовної особистості зафіксовано також у новій редакції Державного стандарту початкової загальної освіти. Із упровадженням державної політики в сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (на період до 2029 р.), суттєво зростають вимоги до мовної обізнаності педагогічних працівників. Зважаючи на те, що нова українська школа покликана працювати в руслі особистісно орієнтованої моделі освіти та принципах дитиноцентризму, культура мовлення педагогів початкової ланки освіти постає професійно значущою якістю освітянина, завдяки якій відбувається становлення комунікативно спроможної особистості молодших школярів, діяльних і суспільно активних майбутніх громадян українського суспільства.

З огляду на це закономірно, що від рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності вчителів початкових класів безпосередньо залежить ефективність педагогічного процесу та розвитку комунікативної компетентності учнів. Професійна підготовка комунікативно спроможного вчителя розглядається передумовою підвищення якості всіх ланок сучасної освіти.

Увиразнено новітні концепції та положення про фахову орієнтованість мовленнєвої діяльності, які актуалізують необхідність формування професійної лексики в освітньому процесі педагогічних ЗВО. У зв'язку з тим, що їх випускники повні досконало володіти фаховою термінологією, навичками професійного спілкування, уміти працювати з науковою літературою, актуальною проблемою модернізації мовної освіти розглянуто дидактичне

забезпечення процесу підготовки майбутніх спеціалістів різних профілів з української мови.

Сучасна вища педагогічна освіта орієнтована на виховання культури мовлення майбутнього фахівця, покликана забезпечити формування національно-мовної особистості та мовленнєвої компетентності майбутнього педагога. Для сучасного етапу розвитку вищої педагогічної освіти характерне впровадження новітніх освітніх технологій з метою формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх педагогів. Для розв'язання цього важливого освітнього завдання здійснюється пошук оптимальних педагогічних умов забезпечення розвитку професійного мовлення студентів, визначення механізмів, які регулюють якість їх мовленнєвої діяльності. Отож об'єктивно розглянуто необхідність створення й упровадження такої освітньої системи у ЗВО, яка б оптимізувала зміст, форми та методи організації процесу формування професійного мовлення майбутнього педагога.

Суспільно-економічні зміни, мобільність ринку праці, зростання соціальної ролі особистості зумовлюють необхідність налагодження взаємозв'язку між змістом навчання та обраною професією. У роботі визначено компоненти, критерії, показники та рівні формування культури мовлення у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. Уточнено сутність базових понять дослідження «культура мовлення», «мовленнєва обізнаність», «мовна особистість».

Обґрунтовано педагогічні умови формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки: посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу; опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями; застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації змісту мовної освіти; розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових

класів; активізація комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів.

Особливо важливе значення у підготовці майбутніх учителів початкової школи посідає професійна та практична підготовка. Зміст навчальних дисциплін, які спрямовані на її забезпечення, стимулює розвиток культури професійного мовлення майбутніх учителів початкової школи, автоматизує професійно-мовленнєві навички в наближених умовах до реалій професійної діяльності.

У дисертації розроблено модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки і структурно її представлено у єдності чотирьох блоків: функціонально-цільового, теоретико-методологічного, проектувально-організаційного, діагностико-результативного, які спрямовані на забезпечення позитивної динаміки формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи.

З урахуванням алгоритму наукового дослідження виокремлено критерії за кожним компонентом готовності, охарактеризовано рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки і на підстав сукупності показників виявлено її високий, середній та низький рівні.

У роботі обґрунтовано доцільність упровадження спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та комплексне застосування інтерактивних технологій (технологія проектного навчання, технологія навчання в співпраці, ігрові технології навчання, інформаційні мультимедійні технології), методів (рольові та ділові ігри, діалоги, навчальні дискусії, case-study, творчі завдання, рішення педагогічних ситуацій і завдань методом мозкового штурму, методи самооцінки особистісних якостей і сформованості культури мовлення на основі тестів, анкет, авторських методик, методу проектів), форм (лекція-семінар, лекція-дискусія, лекція із

застосуванням зворотного зв'язку, інтерактивна лекція, конференції, праця в гурті, команді, самостійна робота) і засобів (аудіо-матеріали, навчальне кіно, наочні посібники, методичні розробки, глобальна мережа Інтернет), які дозволяють організовувати освітній процес задля сприяння формуванню особистості студента, здатного організувати в майбутньому самостійну педагогічну діяльність.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в розробці та впровадженні у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів навчального комплексу зі спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» та його навчально-методичного забезпечення (навчально-методичний посібник «Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика»).

Результати дослідження впроваджено у практику підготовки майбутніх учителів початкових класів Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, Вінницької академії неперервної освіти, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Матеріали дисертації можуть бути використані для професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» у педагогічних закладах вищої освіти України.

Ключові слова: професійна підготовка, культура мовлення, майбутні вчителі початкової школи, педагогічні умови, модель.

SUMMARY

Stambul'ska T. Speech culture formation of future primary school teachers in the professional training process. – Scientific qualification work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences, Speciality 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – SHEI «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, 2018.

The thesis is devoted to the problem of speech culture formation of future primary school teachers in the conditions of professional training.

In thesis there was solved the problem of speech culture formation of future primary school teachers in the theory and practice of higher pedagogical education of Ukraine; systematized the theoretical ideas and generalized the prominent thinkers experience, beginning from ancient times, about the formation of speech-linguistic personality having oral and written communication norms and capable to apply language skills in different professional situations. Thus, in modern linguodidactics the theoretical foundations of linguistic personality development are developing. In particular, M. Vashulenko, O. Goroshkina, T. Donchenko, S. Karaman, M. Pentilyuk, T. Symonenko, O. Khoroshkovska and others are working on the its formation concept in various links of language education.

On the basis of scientific research analysis the professional training in higher pedagogical education institutions it is considered to be an effective stage of linguistic personality formation. international experience Implementation of competent approach in the educational sphere of Ukraine actualizes the expediency of language awareness importance substantiating in professional modern teacher competence and his adherence to linguistic communication rules. Modern pedagogical concepts, in particular, cooperation pedagogy, humanistic pedagogy, self-oriented study are based on active communication, on the formation of subject-object relationships in pedagogical activity, which, in general, predetermines the professional importance and significance of teacher speech culture.

In thesis there were substantiated the theoretical and methodological foundations of speech culture formation of future primary school teachers in the process of higher education modernization of Ukraine, since the strategic task of the National Doctrine of Education Development of Ukraine in the XXI Century

was the formation of speech-linguistic personality having oral and written communication norms and applying language skills in different professional situations. Similar requirements for speech-language personality development were published in new edition of the State Standard of Primary General Education. With the state policy implementation to the sphere of general secondary education reforming «New Ukrainian School» (for the period up to 2029), the requirements for pedagogical workers language competence are significantly increasing. Taking into account that the new Ukrainian school is supposed to work in accordance with the self- oriented model of education and child-centered principles, speech culture of future primary school teachers appears to be a professionally significant quality of an educator due to which there takes place the formation of junior schoolchildren communicative personality, active and socially active future citizens of Ukrainian society.

It is logical that the effectiveness of pedagogical process and communicative students competence development directly depends on the professional and communicative competence preparedness level of primary school teachers. The professional training of a communicative teacher is considered to be a prerequisite for quality improving of all of modern education spheres.

There was defined The newest concepts and principles on speech activity professional orientation, which actualize the need for professional vocabulary formation in the educational process of pedagogical hei. Taking into account that their graduates are supposed to have perfect knowledge of professional terminology, professional communication skills, ability to work with scientific literature, the actual problem of language education modernization is didactic support of future specialists training of different Ukrainian language profiles.

Modern higher pedagogical education is focused on the education of future specialist speech culture, designed to provide the formation of national and linguistic personality and future pedagogue's speech competence. modern stage of higher pedagogical education development is characterized by the latest educational technologies implementation aiming at forming the future pedagogue's

language and communicative competence. To solve this important educational task, there has been conducted the search for optimal pedagogical conditions for professional students speech development; identified mechanisms regulating their speech activity quality. Therefore, the necessity of creating and implementing such an educational system in hei, which would optimize the content, forms and methods of organizing the process of future pedagogue's speech forming is considered to be objective.

Socio-economic changes, labor market mobility, the growth of the personality social role cause the necessity of correlation maintenance between the education content and chosen profession. The work defines the components, criteria, indicators and levels of speech culture formation of future primary school teachers. There was specified the basic concepts essence of the research «speech culture», «speech competence», «linguistic personality».

There were justified The pedagogical conditions of Speech culture formation of future primary school teachers in the professional training process: strengthening of internal positive motivation to the speech culture formation in the context of student-centered approach; future specialists mastering of linguistic, psychological, pedagogical, philosophical, ethic and esthetic knowledge; information and communication technologies application in the language education content implementation; development of speech esthetic expressiveness of future primary school teachers; intensification of communication and speech support of teacher in the process of student's speech culture formation.

Professional and practical training is especially important in future primary school teachers education. educational disciplines content, aiming at its implementation, stimulates the professional speech culture development of primary school teachers, automatizes professional and communication skills in close to professional activity realities conditions.

In the dissertation there was designed a model of speech culture formation of future primary school teachers in the conditions of professional training and structurally presented in indivisible structural blocks: functional-purposive,

theoretical-methodological, design-organizational, diagnostic-productive aiming at providing a positive formation dynamics of future primary school teachers speech culture.

Taking into account the algorithm of scientific research there was distinguished criteria for each readiness component, characterized speech culture formation level of future primary school teachers in the conditions of professional training and on the basis of the indicators set there was found its high, medium and low level.

The work substantiates the expediency of introducing a special course «The Culture of Teacher Speech Etiquette according to modern requirements» into the process of future primary school teachers training and the complex interactive technologies application (technology of project training, technology of training in cooperation, game teaching technologies, information multimedia technologies), methods (role and business games, dialogues, training discussions, case- study, creative tasks, problem-solving pedagogical situations and tasks by brainstorming, methods of self-assessment of personality traits and speech culture formation on the basis of tests, questionnaires, author's methodology or projects), forms (lecture-seminar, lecture-discussion, lecture feedback, interactive lecture, conferences, group and team work, independent work) and means (audio materials, educational films, visual aids , methodological developments, the global Internet network), that will allow to organize an educational process in order to promote the student personality formation, who in his turn will be able to organize an independent pedagogical activity in the future.

The practical significance of the dissertation is the development and implementation into the process of future primary school teachers training of special course educational complex «The Culture of Teacher Speech Etiquette according to modern requirements» and its teaching and methodological support (educational textbook «The Speech Culture of Future Pedagogue: Theory and Practice»).

The results of the study were implemented into the practice of future primary school teachers training at Ivano-Frankivsk college of SHEI «Prescarpathian National University named after Vasyl Stefanyk», SHEI «Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk», Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Kamianets-Podilskyi National University named after I. Ogienko, Chernivtsi National University named after Y. Fedkovych, Vinnitsa Academy of Continuing Education, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

Dissertation Materials can be used for students professional training of the speciality «Primary education» in pedagogical higher education institutions of Ukraine.

Key words: professional training, speech culture, future primary school teachers, pedagogical conditions, model.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичний посібник:

1. Стамбульська Т. І. Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 168 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І. Формування мовленнєвої культури як складник професіограми майбутнього вчителя. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія : Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. 3/35. С. 29–35.

3. Стамбульська Т. І. Комунікативна обізнаність у контексті професіограми майбутнього вчителя початкових класів. *Освітній простір України* : науковий журнал. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 8. С. 117–121.

4. Стамбульська Т. І. Культура мовлення в контексті загальної культури майбутніх фахівців з початкової освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 15. С. 163–165.
5. Стамбульська Т. І. Проблема української національно-мовної особистості майбутнього вчителя сучасної початкової школи : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 81 С. 198–200.
6. Стамбульська Т. І. Культура мовлення особистості як історико-соціальне явище. *Педагогічний процес : теорія та практика*. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2018. Вип.1–2 (60–61). С.101–107.
7. Стамбульська Т. І. Актуальні аспекти формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів. *Освітній простір України: науковий журнал*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 12. С. 155–159.
8. Стамбульська Т. І. Структура готовності до формування культури мовлення у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Інноваційна педагогіка : науковий журнал*. Одеса, 2018. Вип. 3. С. 172–175.
9. Стамбульська Т. Особливості проведення дослідно-експериментальної роботи щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : педагогіка. Хмельницький, 2018. Вип. 3. С. 146–157.

Статті у закордонних наукових виданнях:

10. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І., Лисечко Т. Р. Лінгвістичні засади формування культури мовлення майбутнього педагога за діалектних умов : сборник научных трудов Sworld. Вип. 1 (38). Том 7. Педагогика, психология и социология. Иваново, 2015. С. 25–30.
11. Стамбульська Т. І. Вплив віртуального сленгу та іншомовних запозичень на правильність мовлення майбутнього вчителя сучасної початкової школи. *Virtus. Scientific Journal*. Montreal, 2017. Issue 16. P. 95–97.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій:

12. Стамбульська Т. І. Теоретичні засади формування мовленнєвої обізнаності студентів-майбутніх учителів. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Люблін, 2015. С. 60–62.

13. Стамбульська Т. І., Стамбульська Л. І. Правильність мовлення як компонент мовленнєвої культури майбутнього вчителя. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Люблін, 2016. С. 73–76.

14. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І. Концепція виховання національно-мовної особистості у творчій спадщині Софії Русової. *Педагогічна персоналістика* : теорія, історія, освітня практика, присвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 191–195.

15. Стамбульська Т. І. Імідж студента як майбутнього фахівця у сфері освіти з належною культурою мовлення. *Modern scientific achievements : experience exchange. Proceedings of III International scientific conference*. Morrisville, 2017. P. 179–181.

16. Стамбульська Т. І. Умови забезпечення готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення. *Сучасні тенденції розвитку української науки* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 4 (14). С. 48–51.

17. Стамбульська Т. І. Шляхи вдосконалення мовленнєвої культури студентів педагогічних спеціальностей. *Наукове мислення. Наукова думка сучасності і майбутнього* : матеріали XIX всеукраїнської практично-пізнавальної конференції. Дніпро, 2018. С. 23–25.

18. Стамбульська Т. І. Активізація у майбутніх педагогів мотивації до формування культури мовлення у контексті концепції нової української школи. *Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2018. С. 44–46.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	24
1.1 Культура мовлення особистості як історико-соціальне явище і предмет наукового дослідження	24
1.2 Мовленнєва обізнаність у структурі професійної компетентності педагога	49
1.3 Формування культури мовлення студентів педагогічного закладу вищої освіти у руслі модернізації мовної освіти	78
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	108
2.1 Компоненти, критерії, показники та рівні готовності до формування культури мовлення в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів	108
2.2 Обґрунтування (характеристика) педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки	131
2.3 Модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки	152
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	166
3.1 Стан готовності майбутніх учителів початкової школи до	166

формування культури мовлення у педагогічній діяльності

3.2 Експериментальна перевірка сформованості культури мовлення майбутніх фахівців 172

3.3 Результати дослідно-експериментальної роботи щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці 185

ВИСНОВКИ 214

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 217

ДОДАТКИ 238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

ЄПВО – Європейський простір вищої освіти

ЗВО – заклад вищої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КГ – контрольна група

НУШ – нова українська школа

ПК – персональний комп'ютер

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стратегічним пріоритетом реформування вищої педагогічної освіти України розглядається удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Новітні стандарти її якості актуалізують пошуки моделей навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти всіх рівнів акредитації задля забезпечення професійної готовності учителів початкових класів загалом і формування культури їхнього мовлення зокрема.

На тлі впровадження державної політики в сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (на період до 2029 р.), суттєво зростають вимоги до мовної обізнаності педагогів. Нова українська школа ґрунтується на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти та принципах дитиноцентризму, саме тому мовлення вчителя у початкових класах постає комунікативним еталоном, мовним експертом і радником, носієм і зразком культури мовлення. Утвердження новітньої філософії початкової освіти зумовлює удосконалення мовної підготовки майбутніх учителів під час їх навчання у закладах вищої педагогічної освіти шляхом використання засобів, ефективних підходів і технологій формування їхньої готовності використовувати норми усного і писемного спілкування в різних професійних ситуаціях.

У державних нормативно-правових актах (Закон України «Про вищу освіту» (2016 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні (2011 р.), Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів (2009 р.), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.), галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013 р.)) відображено низку вимог і до професійної підготовки педагогів у закладах вищої освіти.

Приміром, у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначено завдання щодо становлення мовленнєво-мовної особистості та вимоги до неї, які актуалізовані у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Окремі аспекти проблеми удосконалення мовної та мовленнєвої культури особистості порушені у дослідженнях учених-лінгвістів і лінгводидактів: Н. Бабич, З. Бакум, І. Білодіда, А. Богуш, Н. Голуб, Н. Дикої, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, О. Караман, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пилинського, О. Пономаріва, В. Русанівського та ін. Предметом дослідження М. Баранова, О. Біляєва, Є. Голобородько, О. Горошкіної, В. Мельничайка, Г. Михайловської, В. Онищука, Н. Пашківської, М. Пентилюк, О. Текучова, Л. Ткаченко обрано формування мовленнєвих умінь і навичок суб'єктів навчального процесу; у працях М. Вашуленка, Ж. Горіної, Т. Донченко, Р. Дружененко, Г. Іваницької, О. Купалової, Т. Ладиженської, М. Пентилюк, Т. Окуневич обґрунтовано необхідність модернізації змісту, форм, методів та прийомів організації процесу оволодіння культурою мовлення; теоретико-методичні аспекти лінгводидактичної підготовки майбутніх фахівців початкової школи розкрито в дослідженнях В. Бадер, Н. Бібик, І. Богданової, В. Вітюк, А. Коломієць, Л. Петухової, Н. Побірченко, О. Савченко, О. Співаковського, І. Хижняк, О. Хорошковської та ін.

На підставі результатів вивчення наукових праць із порушеної проблеми нами окреслено низку актуальних суперечностей: між суспільною потребою в учителях початкової школи з високим рівнем мовної культури та реальним станом мовної освіти в процесі їх професійної підготовки; між процесами модернізації освітньої системи України та недостатньою динамікою впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх фахівців початкової освіти; між рівнем мовної обізнаності майбутніх учителів початкової школи та відсутністю науково-методичного

супроводу процесу формування їхньої готовності до розвитку мовленнєвої культури молодших школярів.

Недостатня теоретична обґрунтованість і практична значущість окресленої проблеми обумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах теми «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування в європейський освітній простір» (№0106U009432). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол №12 від 29.12.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №8 від 26.01.2016 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади проблеми наукового дослідження.
2. Охарактеризувати стан формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі їх професійної підготовки.
3. Визначити, обґрунтувати й експериментально довести ефективність педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі їх професійної підготовки.
4. Розробити та експериментально обґрунтувати ефективність навчально-методичного забезпечення створеної моделі процесу формування

культури мовлення майбутніх учителів початкової школи під час їх професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови організації процесу формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої педагогічної освіти.

Для вирішення окреслених завдань наукового дослідження використано комплекс **методів**:

теоретичні – аналіз психологічних, педагогічних, культурологічних, лінгвістичних та лінгводидактичних наукових праць, нормативно-правових документів, навчальних програм для визначення ролі мовленнєвої обізнаності в структурі професійної компетентності вчителів початкової школи; синтез й узагальнення теоретичних положень для обґрунтування педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки; моделювання, планування, прогнозування для створення моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки; *емпіричні* – педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, експеримент для встановлення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення у процесі професійної підготовки; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і підсумковий) для перевірки ефективності педагогічних умов та результативності моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки; *інтерпретаційні методи дослідження*: порівняння, ранжування для аналітико-теоретичної обробки емпіричної інформації; *статистичні методи* (кількісний аналіз показників ефективності експериментальних даних) для встановлення кількісних та якісних показників одержаних результатів дослідження, аргументації висновків наукового дослідження.

Теоретико-методологічні основи дослідження становлять закони і категорії наукового пізнання; розроблений українськими і зарубіжними вченими науковий інструментарій вивчення мовленнєвих явищ: категорійно-поняттєвий апарат, загальні та спеціальні методи, науково-теоретичні підходи і прийоми вивчення означеної проблеми.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалась в Івано-Франківському коледжі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Кам'янець-Подільському національному університеті імені І. Огієнка, Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, Вінницькій академії неперервної освіти, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

- розкрито теоретико-методологічні основи формування культури мовлення студентів педагогічного ЗВО у руслі модернізації вищої освіти в Україні;
- уточнено сутність базових понять проблеми дослідження «культура мовлення», «мовленнєва обізнаність», «мовна особистість», «мовнокомунікативна компетентність»;
- визначено компоненти, критерії, показники та рівні сформованості культури мовлення студентів-майбутніх учителів початкових класів;
- обґрунтовано педагогічні умови організації процесу формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів під час їх професійної підготовки;
- розроблено структурно-функціональну модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки та навчально-методичне забезпечення її ефективної реалізації.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у розробці та впровадженні у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів навчального комплексу зі спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» та його навчально-методичного забезпечення (навчально-методичний посібник «Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика»).

Результати дисертаційної роботи впроваджено у практику підготовки майбутніх учителів початкових класів у практику підготовки майбутніх учителів початкових класів Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження №09/03-05-097 від 12.04.2018 р.) ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження №01-15/03/820 від 01.06.2018 р.), Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження №1404 від 12.06.2018 р.), Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка (довідка про впровадження №60/18 від 20.06.2018 р.), Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича (акт про впровадження №17/17-1669 від 21.06.2018 р.), Вінницька академія неперервної освіти (акт про впровадження №01/21-776 від 29.06.2018 р.), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (акт про впровадження №361 від 11.07.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації презентували й обговорювали на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 2015), «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 2016), «Modern scientific achievements» (Morrisville, 2017); *всеукраїнських та міжрегіональних* – «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2016), «Сучасні тенденції розвитку української науки» (Переяслав-Хмельницький, 2018), «Наукове мислення. Матеріали ХІХ всеукраїнської практично-пізнавальної конференції «Наукова думка

сучасності і майбутнього»» (Дніпро, 2018), «Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2018); *науково-методологічних семінарах і засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».*

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 18 наукових працях; 8 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних періодичних виданнях, 7 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 – навчально-методичний посібник «Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика».

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 209 найменувань, з них 14 – іноземною мовою, додатків. Загальний обсяг дисертації – 307 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1 Культура мовлення особистості як історико-соціальне явище і предмет наукового дослідження

Мова як суспільне явище, багатогранний витвір людства є важливим структурним елементом його духовної культури, виступає засобом суспільної комунікації, спілкування людей, їх соціальної взаємодії. Поява і розвиток мови в культурогенезі людства сприяли не тільки обміну інформацією, але й накопиченню, збереженню й передачі суспільного досвіду, досягнень людини в матеріальній та духовній сфері в різні історико-культурні епохи, ставши провідним чинником культурної еволюції людства. Водночас, мова виконує функцію ретранслятора культури, поширювача історичного досвіду й культурних здобутків від покоління до покоління, національних і світових культурних цінностей у процесі міжкультурної комунікації.

У сучасних лінгвістичних, психологічних, педагогічних, культурологічних і філософських дослідженнях наводяться аргументи на підтвердження того, що мова охоплює всі сфери людської життєдіяльності. Мова розглядається як найбільший співтворець культури і як важливий чинник культуротворення й культурозбереження, оскільки завдяки інформативності мови відбувається передача історико-культурного досвіду опанування людством навколишнього світу [197, с. 450].

Мова виступає консолідуючим елементом духовної та матеріальної галузі культури. Український філолог В. Русанівський стверджує, що «поняття матеріальної і духовної культури формуються в національній мові, причому людина виступає не тільки суб'єктом, що створює ці поняття, але й об'єктом, на якому позначається дія мовного мислення, в широкому розумінні – мовної культури» [125, с. 19].

Досліджуючи співвідношення мови і культури, вчені наводять аргументи на підтвердження провідної соціальної функції мови: мова реалізується в мовленні, тобто в усній формі (мовній діяльності), а також і в творах, виконаних за допомогою мови, які фіксуються в пам'яті чи письмово. Сучасні дослідження свідчать, що в мовознавстві тривалий час не було єдності в тлумаченні понять «мова» та «мовлення». Поняття «мова» трактується як: здатність людини говорити, висловлювати свої думки; сукупність відтворюваних у певному суспільстві звукових знаків для означення об'єктивно існуючих явищ і понять; характерна для певної особи манера говоріння; бесіда, розмова, чийсь висловлювання, а також публічний виступ на певну тему. Мовлення, в свою ж чергу, розуміється як реалізація мови-коду [153, с. 235-238].

Необхідно зауважити, що видатний український педагог, філолог І. І. Огієнко в книзі «Українська культура», даючи визначення поняттю «мова», наголошує, що це «найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я» [152, с. 126].

Акцентуючи на значенні мови в житті людини, сучасні дослідники в галузі лінгвістики, автори навчального посібника для студентів ЗВО «Культура української фахової мови» Л. І. Мацько і Л. В. Кравець зауважують, що стан психологічної впевненості та рівноваги, відчуття у певні перспективи в людині підтримує мова» [106, с. 201].

Володіння особистістю мовою як провідним засобом спілкування, що передбачає опанування правилами мовної комунікації та виражальними можливостями мови, є актуальною проблемою соціальної взаємодії на сучасному етапі життєдіяльності суспільства. Науковці зауважують, що провідна роль належить не тільки кількісному показникові доступних мовцеві мовних одиниць, але й бездоганному володінню ними, завдяки осмисленню всіх граней кожної мовної одиниці, розмаїття її лексичних і граматичних значень, семантичних і стилістичних відтінків та цілеспрямованому використанню її виражальних можливостей [179, с. 156].

У сучасній лінгвістиці здійснюється поглиблений аналіз усного мовлення, його специфічних властивостей у комунікативному аспекті. Акцентуючи на тому, що важливою передумовою високої культури усного мовлення є оволодіння її системою на звуковому, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях, мовознавцями, психологами, ученими-методистами спрямовано зусилля на вивчення найменш дослідженої проблеми – інтонації мовлення. Завдяки науковим дослідженням В. О. Артемова, Л. А. Близниченко, О. Ф. Пилипенко, А. Й. Багмут, Т. О. Ладиженської, М. Г. Стельмаховича та ін. здійснено обґрунтовані узагальнення щодо структури мови, її динаміки і багатогранних функцій [179, с. 157].

У культурологічних дослідженнях культура мовлення, передусім, розглядається як один із проявів вихованості й освіченості людини, й водночас трактується як важливий чинник успішної професійної діяльності [117, с. 172]. Із мовознавчої точки зору культура мовлення передбачає «володіння нормами усного і писемного мовлення, а також вміння користуватися виражальними засобами мови з метою висловлювання та спілкування» [119, с. 147].

Варто зазначити, що в енциклопедичному виданні «Українська мова» культуру мови трактують як «рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [198, с. 285].

Критеріями оцінки культури мови визначено точність, логічність, ясність, виразність, чистоту, стилістичної вправності висловлювання, майстерність мовця у використанні літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні тощо [98, с. 73]. Сучасні мовознавчі дослідження з культурою мови пов'язують уміння правильно висловлювати свої думки, добираючи мовно-виражальні засоби, які оптимально відповідають меті та обставинам спілкування.

Проблеми формування культури мовлення стали об'єктом досліджень видатних мислителів, починаючи з періоду Античності. У Давній Греції вперше з'явилися наукові трактати з теорії ораторського мистецтва.

Розвиток риторики в античній філософії в V–IV ст. до н. е. пов'язаний із софістами, в перекладі з грецької – учителя мудрості, майстри. Представники цієї філософської течії свою місію вбачали в тому, щоб навчити майстерно переконувати інших, вміти свідомо формувати думку чи ідею слабкою або навпаки сильною.

З метою формування в учнів уміння переконувати слухачів практикувалися два основні засоби впливу: мистецтво міркування (діалектика) і мистецтво спілкування (риторика). Особи, які опановували мистецтво переконувати, мали перспективи досягти успіху в тогочасному демократичному суспільстві Афін. У контексті вищезгаданих суспільних процесів зростала роль риторики як науки переконання [142, с. 23].

Античний філософ Арістотель (384–322 рр. до н. е.) вперше сформулював загальні закони красномовства, розробив теоретичне вчення про принципи досягнення прекрасного у мовотворчості. Вчення Арістотеля в галузі риторики викладене у двох трактатах: «Риторика» або «Про мистецтво риторики», що складається з трьох книг, і «Поетика». Філософ обґрунтовував думку, що все, що сказане оратором, має бути розраховано на слухачську аудиторію, сформульовано правильно і водночас несподівано [142, с. 15].

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики красномовства здійснив оратор, письменник, філософ, учений, політичний діяч Давнього Риму Марк Тулій Цицерон (106 – 43 до н.е.). Мислитель досконало володів технікою красномовства, теоретично обґрунтовував шляхи формування ораторської майстерності. У його наукових трактатах «Про кордони добра і зла», «Про обов'язки», «Про природу богів» та ін. викладено основні тогочасні філософські концепції доступною, зрозумілою для читацького загалу мовою, пробуджуючи в людей прагнення «вічної мудрості» [33, с. 566].

Прихильником педагогічної риторики був видатний римський педагог, учитель ораторів, автор 12-томної книги «Дванадцять книг риторичних настанов» Марк-Фабій Квінтіліан. Він вважав, що рівень красномовства безпосередньо залежить від якості навчання та виховання ораторів. На його думку, провідна роль у розвитку красномовства належить особистості кожного оратора, його освіченості та моральності, достоїнств у поведінці та вишуканості в мовленні. Концепція формування майстерності красномовства відображено в праці Квінтіліана «Ораторська освіта» (100 р. н. е.) [142, с. 53].

Дослідники вважають, що саме Квінтіліан перевершив усіх у педагогічній риториці. Філософ обстоював думку, що для майбутнього оратора є обов'язковим навчання в риторичній школі, засвоєння знань і умінь теоретичної і практичної риторики, використання досвіду видатних ораторів минулого [142, с. 54].

Оцінюючи вагомий внесок античних мислителів у розвиток теорії і практики красномовства, сучасні дослідники зауважують, що характерною особливістю розуміння ораторського мистецтва означеного періоду було зосередження уваги лише на зовнішньому оформленні промови, її формі, а не змісті. Здатність оратора правильно сформулювати свої думки, передати зміст промови не входила в коло наукових досліджень античних мислителів [161, с. 16].

Суттєві зміни в теорії і практиці культури мовлення відбулися в епоху Середньовіччя у зв'язку із утвердженням в суспільній свідомості теоцентричного світогляду. Замість класичної політичної й судової риторики утверджується церковне красномовство, виникнення якого зумовлене схоластикою та релігійним догматизмом. У сучасних наукових дослідженнях (С. Абрамович, М. Гаспаров, З. Куньч, М. Чикарькова) зазначається, що саме церковні проповіді в Середньовіччі стали найпоширенішою формою публічного спілкування [161, с. 16].

Необхідно зауважити, що попри сувору регламентацію проповідницької діяльності церковними канонами, вона мала певний вплив на розвиток красномовства. Прикладом ораторської майстерності в означений історико-культурний період став відомий візантійський оратор-богослов І. Златоуст (близько 347 – 407). Він обстоював думку, що промова священика досягне окресленої мети тільки в тому випадку, коли він спочатку «спуститься» у своїх роздумах до розуміння пересічного слухача, а потім «підніме» його до усвідомлення вищих християнських цінностей [161, с. 16].

Видатним представником середньовічного красномовства був відомий західний теолог, філософ Ф. Аквінський (1225 – 1274), концепція якого ґрунтувалася на християнському осмисленні мети людського буття. Проповіді Ф. Аквінського характеризуються гармонійним поєднанням логічності, аргументованості, що забезпечували раціональний вплив на свідомість слухачів, з елементами навіювання [161, с. 16].

Розвиток красномовства в релігійному контексті відбувався також і в Київській Русі в епоху Середньовіччя завдяки прийняттю 988 р. християнства. Прийняття нової релігії стало причиною становлення й розвитку новітніх видів духовної культури, важливе місце серед яких посідали освіта, література й книгописання. Про розвиток красномовства в Княжу добу засвідчує той факт, що серед жанрового розмаїття сакральної літератури вагому частку становлять гомілетика (урочисті проповіді на християнські свята), полемічна й панегірична (похвальна) література [94, с. 79-80].

Видатним проповідником у Київській Русі був митрополит Іларіон. Він продемонстрував неабияке красномовство, виголошуючи в 1049 р. в київському соборі Святої Софії для князя Ярослава Мудрого і киян промову під назвою «Слово про Закон і Благодать», яка стала першим оригінальним літературно-церковним твором у Київській Русі. Ця праця та стиль її викладу продемонструвала високий духовний таланти Іларіона. Проповідник виявив як володіння всіма засобами візантійської риторики, пишномовства, так і

здатність використати їх із почуттям міри, створити оригінальну архітектуру проповіді (вступ, звертання, пояснення). Михайло Возняк зазначав, що «штуку красномовства опанував Іларіон блискуче» [95, с. 210].

Важливим чинником розвитку ораторського мистецтва в Середньовічній Європі стало заснування університетів. Ініціаторами їх створення стали вчені невдоволені змістом і формою навчання церковних шкіл, що й зумовило виникнення новітніх форм організації навчальної діяльності, основними з яких були лекції та диспути. Під час диспутів студентів навчали обстоювати свою точку зору, спираючись на християнські догми, полемізувати з приводу певних тез, які необхідно було спростувати або ж підтвердити за допомогою уміння сперечатись [33, с. 570].

Зауважимо, що саме сформованість мовленнєвих умінь стала необхідною умовою для здобуття особою певного освітнього ступеня в середньовічному університеті. Приміром, присвоєння ступеня бакалавра відбувалося після того як студент продемонстрував здатність власного тлумачення сюжету («софізму»), запропонованого викладачем [161, с. 17].

Великий вплив на освіту, науку та літературу мав технічний винахід Йогана Гутенберга, який у середині 1440-х р.р. створив друкарський верстат. Книги стали доступнішими як для викладачів, так і для студентів, а відповідно й необхідність зачитувати тексти першоджерел на лекційних заняттях зникла. Поступово лекції перетворювались на публічні усні виклади навчального матеріалу. Такого роду виступи вимагали від викладачів досконалого володіння мовленнєвими вміннями й навичками, що мало позитивний вплив на розвиток ораторського мистецтва [161, с. 17].

Утвердження ренесансного гуманізму стало причиною до відродження класичної давньогрецької та давньоримської культури, утвердження культу людини діяльної, активної. У цей час відбувається переосмислення традиційного церковного проповідництва, зародження й розвиток дипломатичного, епідейктичного (похвального) красномовства та панегіричного й памфлетного стилю. Пізніше під впливом новітніх

соціально-економічних умов відбувся перехід людства до нового історико-культурного періоду – Нового часу, що й зумовило формування наступного якісно нового етапу в розвитку ораторського мистецтва й почало задовольняти світські потреби громадян [62, с. 45].

Представниками ораторського мистецтва стали такі видатні діячі того часу, як М. Монтень (1533 – 1592), Ф. Бекон (1561 – 1626), Б. Паскаль (1623 – 1662), І. Гете (1749 – 1832) та ін. У своїх працях вони обґрунтували суспільне значення ораторського мистецтва, його вплив на свідомість людей, визначили практичні рекомендації, за допомогою яких оратор емоційно захоплював слухацьку аудиторію, міг переконати у правильності своєї точки зору. Прогресивні мислителі аргументували необхідність гармонії між змістом і формою промови, важливості не тільки вербального наповнення виступу, але й значущості невербальних мовних засобів (техніці мовлення, манерам поведінки, міміці, жестам тощо). Ввібравши кращі досягнення майстрів красномовства минулих часів, ораторське мистецтво набуло суспільно-політичної й економічно-практичної спрямованості [161, с. 18].

Серед українських мислителів-гуманістів вагомий внесок у розвиток красномовства здійснив оратор, публіцист, філософ, історик Станіслав Оріховський Роксолан (1513 – 1566). Він став автором визнаної в Європі промови на смерть короля Сигізмунда I, виданої у Венеції 1548 р., яка в 1559 р. була включена до популярної антології «*Orationes clarorum hominum*» – «Промови відомих людей». Цього визначного українського представника тогочасної гуманістичної культури в Західній Європі називали «Рутенський Демосфен», «сучасний Ціцерон» [30, с. 9-10].

Важливе значення в розвитку риторичних засобів належить представнику полемічної літератури Івану Вишенському (близько 1550 – 1620), у творах якого простежується поєднання живомовної експресії та вже значних на той час мовних надбань українського фольклору. На шляху від давньоукраїнського періоду до сучасного стану української літературної мови творчість І. Вишенського ілюструє процес її зародження й розвитку,

внаслідок синтезу книжних і розмовних стилістичних засобів української мови. П. Плющ зауважує, що у творчості Вишенського «змагання книжної і живої розмовної мови відбиває реальний стан речей у мовній культурі самого І. Вишенського і подібних до нього тогочасних українських книжників» [142, с. 51].

На початку XVIII ст. вагомий внесок у розвиток риторики було здійснено українським церковним і громадським діячем, просвітителем, письменником, педагогом Феофаном Прокоповичем (1681 – 1736). Професор риторики та піїтики в Київській академії, а з 1710 – її ректор, Ф. Прокопович став автором риторичного твору «*De officium oratore*» – курсу лекцій, прочитаних ним латинською мовою, букваря «Перше учення отрокам», курсу поетики «*De arte poetika*» [161, с. 18].

На думку дослідників, останнім представником давньої книжної української мови є поет у стилі релігійного бароко – видатний український філософ Григорій Савович Сковорода (1722 – 1794). Мовотворчість Григорія Сковороди відображена в таких літературних жанрах як філософські і педагогічні трактати, притчі, байки, проповіді та епістолярій. Сковорода як талановитий представник давньої книжної української мови в своїй творчості синтезував європейські освітні традиції та філософсько-риторичний культ Слова. Мова Сковороди, як наголошує П. Плющ, – це мова «українського бароко з її обома полюсами – церковнослов'янщиною української редакції та народною мовою», яка підготувала ґрунт для єдиної літературної мови на народнорозмовній основі [142, с. 64].

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. риторика стала обов'язковою навчальною дисципліною у гімназіях та інших типах вітчизняних освітніх закладів. Метою її вивчення було засвоєння теорії красномовства, формування у студентів мовленнєвої культури та майстерності висловлювання в різноманітних життєвих ситуаціях.

Дослідники відзначають, що на початку XIX ст. відбулася диференціація понять «загальна риторика» й «часткова риторика»;

виокремлення академічного красномовства як особливого виду ораторського мистецтва [161, с. 19].

Провідна роль у визначенні напрямів розвитку теорії і практики формування культури мовлення належить Вільгельму фон Гумбольдту (1767 – 1835) – видатному представнику європейської культури, першому досліднику мови в XIX ст., який здійснив спробу систематизації всього мовознавчого матеріалу, на основі чого сформував лінгвофілософську концепцію. У теоретичному вступі «Про різноманітність будови людської мови та її вплив на духовний розвиток людства» до своєї праці «Про мову каві на острові Ява» вчений обґрунтував власну філософію мови. Як зазначають дослідники, формування цієї концепції відбулося під впливом ідей німецької класичної філософії (І. Канта, Г.-В.-Ф. Гегеля, Ф.-В. Шеллінга, Й. Гейдера, Й. Фіхте). Її теоретико-методологічною основою став антропологічний підхід до мови, за яким її вивчення слід здійснювати у зв'язку зі свідомістю та мисленням людини, культурою, духовним життям її народу. Лінгвофілософська концепція В. фон Гумбольдта відіграла важливу роль у розвитку освіти й науки в Західноєвропейських країнах, а також мала важливий вплив на становлення мовознавства як самостійної наукової галузі [122, с. 6]. Історичні періоди дослідження культури мовлення особистості представлено у Додатку А.

Зауважимо, що ідеї німецького вченого В. фон Гумбольдта мали вплив на формування лінгвістичних теорій представників психологічного напрямку мовознавства, сформульовані не тільки західноєвропейськими, але й українськими ученими. Новаторськими дослідженнями діалектики в східнослов'янському мовознавстві стали праці видатного мовознавця О. Потебні (1835 – 1891), який вивчав процеси зародження мови як засобу спілкування й творчості, фундаментальні проблеми співвідношення мови й думки, характерні особливості наукового й художнього мислення.

У дослідженнях О. Потебні «Думка і мова» (1862), «З лекцій з теорії словесності» (1894), «Із записок з теорії словесності» (1905) та ін.

обґрунтовано значення мови в формуванні й розвитку людського мислення, проаналізовано її безпосередній зв'язок з історією народу, еволюцією мислення людини. Слово, за переконанням О. Потебні, «є творчим актом мовлення», а не «комунікативною одиницею», структурними елементами якого є: «зовнішній знак значення» – єдність звуків; «внутрішній знак значення» – пряме значення й «саме значення» – переносне, контекстуальне значення. Предметом ґрунтовного аналізу мовознавця став другий елемент, який опираючись на теорію Гумбольта про внутрішню форму мови, назвав внутрішньою формою слова. Таким чином, трактуючи слово, вчений акцентував, якщо звуки й «уявлення» розглядати тільки з точки зору лінгвістики, а «значення» – з літературознавчої, то це стає причиною розриву форми й змісту мовних явищ. Вчений наголошував, що образне значення слова розкривається в художньому контексті, а особливо в поетичному, завдяки тому, що його внутрішній зміст набуває варіативності, гнучкості, набуває особливого, нового сенсу, створює новий образ [127, с. 14].

Варто зазначити, що в особі О. Потебні органічно поєднувалися таланти ученого-мовознавця й популярного майстерного викладача, ораторські здібності якого захоплювали його сучасників [159, с. 93].

Із заснованої О. Потебнею так званої харківської школи літературознавців вийшли відомі дослідники галузі лінгвістики, зокрема Д. Овсянко-Куликовський, А. Горнфельд, Б. Лезін, О. Білецький та інші. Важлива роль у розвитку ідей О. Потебні належить Д. Овсянко-Куликовському (1853 – 1920) – українському культурологу, філософу, літературознавцю і лінгвісту. Його філософсько-лінгвістичне вчення спрямоване на визначення сутності й природи живої мови людини, її ролі в пізнавальній і творчій діяльності як окремого індивіда, так і народу в цілому, вивчення проблеми її походження, співвідношення думки і слова. За твердженням Д. Овсянко-Куликовського: «У психології мови, тобто мисленні фактичному, реальному (а не формально-логічному), увесь сенс не

в тому, що сказано, що подумано, а в тому, як сказано, як подумано, у який спосіб подано відомий зміст» [174, с. 85].

Закономірно, що дослідження українських учених у першій половині XIX ст., представлене фольклорно-етнографічними розвідками, полягає у вивченні історії, пісенного фольклору, дослідженнями спрямованими на спростування меншовартості української мови відносно інших слов'янських мов, що відображено в творчій спадщині М. Максимовича, І. Срезневського, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка.

Із 60-х рр. XIX ст. посилюється процес теоретичного осмислення специфіки української культури порівняно з іншими національними культурами. Історики, етнографи, фольклористи (М. Драгоманов, В. Антонович, Ф. Вовк, О. Русов, М. Лисенко та ін.) працюють над обґрунтуванням специфічних особливостей національної культурогенези, провідне місце в якій правомірно відводять рідній мові [14, с. 29].

Дослідники стверджують, що розвиток філософії мови наприкінці XIX – на початку XX ст. на теренах України відбувався в межах позитивістського напрямку в філософії, сприяв розвитку мовознавства, його виокремленню в самостійну наукову дисципліну. Лінгвофілософські концепції О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського та їх послідовників аналізують мову як окремий об'єкт науки, для якого характерні власні закони, відмінні від законів логічного мислення. Завдяки аналізу значення слова та його внутрішньої форми, вченим вдалося глибинно осягнути взаємозв'язок мови і мислення, визначити роль слова в науково-дослідницькій та художній діяльності [174, с. 89].

Необхідно зазначити, що в другій половині XIX – початку XX ст. на розвиток культури мовлення українців впливала творчість і авторитет українських письменників І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської та ін. Так, у праці «Замітки з приводу статті «Політика й етика»» Леся Українка обстоює думку щодо неприпустимості використання вульгаризмів у полемічних виступах [138, с. 435].

Важливе значення для розвитку культури мовлення в означений період також мало дотримання представниками національної літератури українського мовленнєвого етикету. Неухильно дотримуючись його, славетні українські жінки добирали собі літературні псевдоніми: Олена Пчілка, Леся Українка, Ганна Барвінок, Дніпрова Чайка, Марійка Підгірянка. Це мало націозберігаюче значення, оскільки різні поневолювачі України, прагнучи асимілювати, денаціоналізувати українців, намагалися спотворювати мовленнєву традицію українського народу [189, с. 13].

Знаковим явищем на ниві відродження культури української мови першої половини ХХ ст. стали наукові праці та культурно-освітня діяльність Івана Огієнка (1882 – 1872) – визначного громадського, релігійного діяча, ученого, професора Київського, Кам'янець-Подільського та Варшавського університетів, перу якого належить понад тисяча наукових праць у галузі культурології, мовознавства, славістики, історії церкви, літературознавства тощо. У науковій спадщині видатного українського вченого певне місце посідають праці, присвячені різноманітним аспектам розвитку української мови, зокрема, «Огляд українського язикознавства» (1907), «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (1908), «Короткий курс української мови» (1918), «Історія української літературної мови» (1952), «Наша літературна мова» (1959). «Український стилістичний словник» (1968), «Український літературний наголос» (1952) та ін.

Після Лютневої революції 1917 р. І. Огієнко розгортає активну діяльність на культурно-освітницькій ниві. За дорученням Центральної Ради вводить в університеті розширений курс «Історії української мови». Ставши міністром освіти та віросповідань УНР, проводить послідовну політику впровадження української мови в церковні Богослужіння. За часів його діяльності на посаді міністра, а саме 10 липня 1919 р. у соборі св. Софії Київської відбулася перша Літургія українською мовою. Також відомо, що І. Огієнко тривалий час працював над перекладом православного

богослуження на українську мову. Упродовж 1919 – 1921 рр. І. Огієнко очолював Правописну комісію й разом із академіком А. Кримським і професором Є. Тимченком підготував «Проект правопису української мови», схвалений і затверджений Всеукраїнською Академією Наук.

Зауважимо, що в європейській лінгвістиці перших десятиліть ХХ ст. відбувається теоретичне опрацювання й утвердження в науковому обігу поняття «культура мови». Цей термін в українську лінгвістику означеного періоду прийшов під впливом теорії літературної мови, яка сформувалася, зокрема в чеському мовознавстві в 30-ті роки ХХ століття. Мовна культура в чеській науці на початку ХХ ст. керувалася консервативними поглядами, дотримуючись канонів чеської мови ХІV ст., попри те, що в літературній мові відбувалося проникнення елементів розмовної мови та простежувалася наявність відчутних недоліків у кодифікації літературної норми.

Існуюча концепція історичної чистоти в культурі мови змінюється в 30-ті роки ХХ ст. завдяки переосмисленню існуючих принципів у працях про літературну мову та її функціональне призначення членів Празької лінгвістичної школи. Знаковими для розвитку культури мови в Чехії стали дослідження, у яких розпочалися пошуки критеріїв мовної правильності в живій сучасній мові. Поняття і термін «культура мови» вперше задекларовані в назві класичного збірника «*Spisovná čeština a jazyková kultura*» (1932). Таким чином, підґрунтям для практичної діяльності в галузі культури мови в Чехії стала теорія культури мови, яка базується на науковій основі, на пізнанні закономірностей функціонування літературної мови в сучасному суспільстві [148].

У працях чеських мовознавців виокремлено структурні елементи мовної культури. Серед них передусім, ті, що стосуються мови (коли йдеться про мовну культуру в особистісному розумінні цього слова), а також ті, що стосуються безпосередньо мовлення. Водночас в обох сферах мови і мовлення аналогічно диференціюють: культуру як стан, рівень (мови, мовлення) та культуру як діяльність, тобто вдосконалення мови і мовлення.

Саме ці проблеми згодом стали предметом у зарубіжному й вітчизняному мовознавстві [153, с. 236].

Суспільно-політичні катаклізми початку XX ст., в результаті яких на більшій частині українських земель, а згодом й на всій території утвердився радянський тоталітарний режим, негативно позначилися на розвитку вітчизняної риторики та дослідженнях у галузі культури мовлення. Репресії проти представників української інтелігенції, переслідування політичних опонентів спричинили занепад ораторського мистецтва в межах СРСР, проте в демократичних країнах західного світу риторика продовжувала інтенсивно розвиватися.

Оцінюючи становище культури мови в радянський період в історії української культури, доктор філологічних наук, професор О. Пономарів наголошує, що причинами її занепаду стали: «Репресії щодо найвидатніших носіїв мови в добу більшовизму, які розпочалися після нетривалого періоду українізації. Політика зближення націй та злиття мов досягла апогею під час застою 70 – 80-х років. У рамках тієї політики слова, не схожі на російські, викидали з нашої мови або оголошували діалектними, застарілими, штучними, не зрозумілими народові тощо [169, с. 8].

Радянська ідеологія і штучна ізоляція вчених від наукового співтовариства цивілізованого світу негативно позначилися на стані лінгвістики. Новітні напрацювання зарубіжних мовознавців, зокрема структуралізм, неогумбольдтіанство та ін. не отримали поширення в радянській науці, проте чимало радянських учених формували оригінальні ідеї, які, незважаючи на ідеологічну заангажованість наукових досліджень означеного періоду, не втратили актуальності й сьогодні.

Видатний російський психолог перших десятиліть XX ст. Л. Виготський (1896 – 1934) сформулював культурно-історичну теорію розвитку психіки людини. Вчений, ввівши поняття «зона найближчого розвитку», обґрунтував внутрішній зв'язок між навчанням та психічним розвитком людини, який здійснюється шляхом переходу від колективних до

індивідуальних форм діяльності. Л. Виготський висунув фундаментальну ідею психології співробітництва в педагогічному спілкуванні «вчитель – учень». Учений висловив прогностичні ідеї, суттєво випередивши свій час, що в майбутньому професійна діяльність всіх вчителів буде ґрунтуватися на психології, а педагогіка стане точною наукою, обґрунтованою психологією [106, с. 203].

Проблемами психології усного мовлення активно займався психолог О. Леонтьєв (1903 – 1979), який разом із Л. Виготським та О. Лурією досліджували механізми формування вищих психічних процесів, у результаті чого – закладено теоретичні та експериментальні основи теорії діяльності. Завдяки напрацюванням цих учених виникає нова галузь психологічного знання – теорія мовленнєвої діяльності, предметом якої стають, з одного боку, мовленнєві операції й дії, а з іншого – структура процесів мовленнєвиробництва й мовленнєсприйняття в їх співвіднесеності зі структурою мови.

Корисними для методики формування культури мовлення також стали пошуки радянських вчених у напрямку аналізу механізму контролю мовної правильності висловлювань. У дослідженнях радянської доби простежується послідовна зацікавленість до спеціального аналізу мовних помилок в текстології (Ліхачов, 1964), працях психолого-дидактичного характеру (Воронін, 1968; І. Зимня 1970), а також зв'язку з практичними потребами друку і редагування тексту (Ю. Красіков, 1980) тощо. Механізми контролю мовної правильності висловлювань стали предметом психолінгвістичних досліджень, зокрема, в моделі зародження мовного висловлювання, запропонованій О. Леонтьєвим, передбачено функціонування такого механізму [86, с. 4-5].

Необхідно зазначити, що на початку 1930-х рр., коли сталінський режим розпочав репресії проти інтелігенції московські психологи-учні Л. Виготського, серед яких були О. Лурія, О. Леонтьєв, О. Запорожець переїхали до Харкова, де розпочали наукову діяльність у Всеукраїнській

психоневрологічній академії, заснувавши так звану харківську школу психологів. Група учених під керівництвом О. Леонтьєва провела цикл досліджень, що розкрили механізм формування вищих психічних функцій (довільної уваги, пам'яті) [201].

Заслужують на увагу з огляду теоретико-методологічних основ забезпечення формування культури мови також психолінгвістичні дослідження О. Ахманової (1957), О. Леонтьєва (1965, 1969, 1974), О. Лурії, (1998), у яких розглядається національно-культурна специфіка в площині взаємодії мова – свідомість – культура. У монографії «Національно-культурна специфіка мовної поведінки» за редакцією О. Леонтьєва звертається увага на необхідності систематизувати відомості про національні особливості мовлення, зокрема темпу, способах розташування та заповнення пауз, мовленнєвий етикет, стилістичні аспекти національної специфіки мовної комунікації [146, с. 5-6].

Середина ХХ століття характеризується розвитком експериментальних досліджень у галузі психології мовлення, зокрема в школі видатного українського психолога і педагога Г. Костюка проводились дослідження, присвячені висвітленню мовлення як найважливішого засобу людського спілкування та обміну інформацією, вивчається смислова сторона мовлення.

Г. Костюк (1899 – 1982) – один із провідних психологів України, у 30-х роках ХХ ст. керівник кафедри психології Київського педагогічного інституту і завідувач психологічного відділу Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Український учений став автором новаторських досліджень, зокрема, присвячених проблемам детермінації психічного розвитку, які викликали зацікавлення серед зарубіжних учених. Його праці були опубліковані німецькою, японською, фінською мовами. Вчений також був талановитим лектором, демонстрував блискучі ораторські здібності [35, с. 12].

Актуалізація проблеми культури мови особистості в радянській педагогічній науці відбулася завдяки літературно-педагогічній творчості та практичній діяльності видатного українського педагога, засновника гуманістичної, новаторської педагогіки В. Сухомлинського (1918 – 1970). Будучи за фахом учителем української мови, учений-педагог володів знаннями багатьох іноземних мов – російської, німецької, французької, болгарської, чеської, польської, словацької. Як слушно зауважує М. Стельмахович, «педагог за покликанням, поет і літератор за вдачею», природно В. Сухомлинський не зміг стояти осторонь від актуальних проблем соціолінгвістики. Учений розглядав мову як потужний чинник становлення всебічно розвиненої гармонійної особистості, дійовий засіб духовного зростання суспільства.

У лінгводидактичних поглядах В. Сухомлинського обґрунтовується взаємозв'язок розвитку мови, оволодіння нею з інтелектуальним і духовним зростанням особистості. За його словами мовна культура є живодайним коренем культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. В. Сухомлинський стверджував, що завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя» [190].

Необхідно зазначити, що В. Сухомлинський у поняття «культура мови» вкладав широкий зміст, не зводячи його лише до вузько практичної мети міжособистісного спілкування. Вироблений ним підхід до трактування ролі культури слова в житті людини сформувався на основі осмислення її поліфункціональності. У соціолінгвістичних поглядах видатного українського мислителя обґрунтовано суспільне значення мови: «Адже із думки і слова, – зауважує вчений, – почалося становлення людини; мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями» [190].

Сучасні дослідники акцентують на тому, що важливе місце в педагогічних поглядах В. Сухомлинського посідає проблема формування мовної особистості. З огляду на те, що вміння володіти словом необхідні кожній людині, саме ця особистісна якість дозволяє їй досягнути високого рівня духовної культури. Відповідно й навпаки – низька культура мови збіднює духовний світ людини. З цього приводу В. Сухомлинський зауважував: «Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості»» [190].

Аналізуючи погляди видатного педагога на значення культури мови у формуванні особистості, М. Стельмахович зазначав, що він не робив прямолінійні висновки на зразок «багата мова – багатий духовний світ», «розвинуте почуття краси слова – висока моральна культура», але добре розумів, що мовна культура є важливим чинником формування світогляду тільки в гармонійній єдності з культурою моральних почуттів, відносин, вчинків. Водночас мислитель аргументує значення слова у становлення та розвитку розуму, оскільки твердження людина – істота обдарована, зумовлює її здатність пізнавати світ, активно взаємодіяти із членами суспільства, а це неможливо без високорозвиненої мовної культури [190].

Задля об'єктивності оцінки суспільно-політичних умов розвитку культури мови в радянський період необхідно зазначити, що питання культури усного і писемного мовлення, її значення в піднесенні загальної культури, освіченості людей привертала увагу не тільки науковців, але й освітян й державних діячів. На законодавчому рівні було задекларовано актуальність мовної культури, приміром у Законі «Про мови в українській РСР» зазначено: «Тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння та зміцнення дружби народів» [7, с. 16-17].

Аналізуючи проблеми взаємозв'язку розвитку культури мови із суспільно-історичною ситуацією України радянської доби, авторитетна вчена Н. Бабиш зауважує, що цей період є одним із класичних прикладів

взаємозв'язку мови і мислення, її розвитку в контексті історії суспільства, характерних особливостей літератури. Теоретичними положеннями національно-мовного будівництва в СРСР мали стати наступні чинники: відсутність привілеїв жодній нації, а відповідно й жодній мові; повноправне визнання рідної мови; відсутність обов'язкової державної мови; визнання пріоритетного значення мови в освіті трудящих мас [7, с. 16-17].

Водночас необхідно зазначити, що історичні факти спростовують задекларовані теоретичні положення. Подвійні стандарти в оцінці статусу й значення російської мови та мов представників інших народів у складі СРСР, у тому числі й українського, суттєво ускладнювали, а той унеможлилювали розвиток культури української мови. Тільки із проголошенням державної незалежності України розпочалися активні процеси духовного відродження, що спричинили підняття авторитету мови в свідомості українців, і відповідно активізувалася розробка теоретико-методологічних основи культури мови.

Національне відродження 90-х років ХХ ст. стало причиною демократизації в усіх галузях суспільного життя, передусім в науці й освіті. У цей час С. Єрмоленко та Л. Мацько у «Навчально-виховній концепції вивчення української (державної) мови» висловили пропозицію щодо переорієнтування змісту неперервної освіти з навчальної дисципліни «Українська мова» на комунікативно-прагматичну мету. У цей період у державному стандарті мовної освіти відбулася актуалізація поняття «мовна особистість» й акцентовано на необхідності формування в загальноосвітній школі мовної особистості [192, с. 235].

Українські вчені, культурно-освітницькі діячі означеного періоду, актуалізуючи необхідність формування культури мови зазначали, що рівень мовленнєвої культури особистості залежить від її обізнаності з історико-культурними надбаннями рідного народу. Чинником формування культури мови виступає запас знань, любов до рідної мови, прагнення до самовдосконалення, бажання осмислити й ввібрати в себе культурні надбання людства та своєї нації.

Визначаючи рівень культури мовлення в українському суспільстві кінця ХХ ст., дослідники зауважували, що з огляду на рівень його освіченості, адже на той час кожний третій громадянин здобував середню спеціальну або вищу освіту, а під впливом літературної мови стиралися діалектні відмінності загальнонаціональної мови, якість мовлення в побуті, на виробництві, науковій чи освітньо-виховній діяльності бажав бути кращим [7, с. 18].

Важлива роль у дослідженні проблем методики формування культури мовлення, відродження українського мовленнєвого етикету в контексті відродження української етнопедагогіки в другій половині ХХ століття належить академіку Мирославу Гнатовичу Стельмаховичу. М. Г. Стельмахович (1934 – 1998) – видатний український учений, педагог, гуманіст, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України.

Здобувши досвід учителя-практика, М. Стельмахович працював над методичним забезпеченням викладання української мови, розробкою практичних рекомендацій в роботі над розвитком мовлення, збирав багатий мовний матеріал. Для використання своїх напрацювань учителями на уроках української мови підготував навчальні посібники для українських філологів: «Збірник вправ з української мови для 4 класу», «Розвиток писемного мовлення учнів».

Темою дисертаційної роботи М. Стельмаховича стала: «Розвиток усного мовлення учнів при вивченні фонетики й морфології у середній школі». Оскільки проблематика вивчення української мови в умовах тотальної русифікації освіти радянським режимом не знайшла в цей час підтримки, то Мирослав Гнатович звертається до народної педагогіки, на основі дослідження якої і готує численні публікації в республіканських фахових та академічних періодичних виданнях: «Українська мова і література в школі», «Рідна школа», «Народна творчість та етнографія».

Своїми публікаціями вчений звертає увагу громадськості на актуальність проблеми формування культури усного мовлення, життєвої

необхідності дотримання правил українського мовленнєвого етикету. «Кожен громадянин України, – наголошує він, – зобов’язаний знати й поважати державну мову, вміти спілкуватися нею, дотримуючись культури мовлення з її невід’ємним складником – мовленнєвим етикетом» [189, с. 13].

Вчений розглядає український мовленнєвий етикет як явище прогресивне й суто національне, оскільки належить рідній мові українців, відображаючи характерну для них ментальність, зокрема, склад розуму, спосіб мислення та світобачення; як сталу категорію, проте не виключає його модифікацію в контексті прогресивного розвитку суспільства, зумовленого винаходами радіомовлення, телевізора, телефонного зв’язку, зауважуючи, що попри все його основа має незмінне спрямування на утвердження коректності й доброзичливих стосунків між людьми. Український мовленнєвий етикет, за твердженням М. Стельмаховича, передбачає властиві українцям історично утверджені правила мовленнєвої поведінки, відображені в системі стійких формул і виразів для загальноприйнятих у суспільстві ситуацій чемного контакту із співрозмовником. До такого роду ситуацій належать, насамперед, звертання з метою привернути увагу, вітання, знайомство, вдячність, пробачення, прощання тощо.

Аналізуючи ситуацію з культурою мови в сучасній Україні, авторитетна учена в цій галузі, мовознавець, педагог, доктор філологічних наук, професор, дійсний член НАПН України О. Мацько наголошує: «На жаль, з радянських часів і досі повсюдно зберігається така ситуація, коли мовне навчання не виробляє в учнівської і студентської молоді умінь, не закріплює навичок і відповідно не переходить у вільне володіння мовою, а отже, залишається низькою культура мовлення» [131, с. 435].

Одна із основоположниць сучасної української школи лінгводидактики М. Пентилюк, акцентує на тому, що саме мовна освіта є чинником формування пізнавально-творчої особистості з високим рівнем комунікативної компетентності, здатної до сприйняття та передачі різноманітної інформації. Фундаментальні основи цього процесу на

сучасному етапі стали Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, низка концепцій 90-х рр. XX ст., зокрема, концепція навчання мови в 12-ти річній школі, концепції когнітивної й комунікативної методик та профільного навчання української мови, що реалізуються в сучасних освітніх закладах [164, с. 123].

Дослідники теорії та практики в галузі лінгводидактики зазначають, що на сучасному етапі життєдіяльності українського суспільства, характерними особливостями якого є суспільно-економічні зміни, мобільність ринку праці, зростання соціальної ролі особистості, актуалізація в системі вищої освіти взаємозв'язку змісту навчання з обраною професією особливого значення для розвитку культури мовлення майбутніх фахівців набуває вдосконалення змісту вищої освіти, спрямованого на забезпечення всебічної мовленнєвої компетентності особистості, здатної до різноаспектної комунікації в професійній діяльності [92, с. 19].

Запровадження в освітній процес усіх вищих навчальних закладів України навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачає формування здатності застосовувати набуті в загальноосвітніх навчальних закладах знань із теорії та практики української мови в мовному вираженні свого майбутнього фаху. Задля методичного забезпечення, оптимізації та досягнення ефективності навчально-виховного процесу українськими вченими підготовлено навчальний посібник «Культура фахового мовлення» за редакцією Н. Бабич (2006). Поняття «культура фахового мовлення» передусім трактується як «усвідомлене сприйняття мови як засобу не тільки комунікації, а й пізнання, репрезентації об'єктів дійсності й змісту думки, встановлення контакту з адресатом, вираження почуттів та емоцій, творення образу світу і людини», а також «фахово зорієнтований синтез граматичних норм і варіантів слововживання, синтаксичної організації фрази, побудови текстів, що забезпечують мовне (усне й писемне)

оформлення процесу і результатів праці у відповідній галузі професійної діяльності» [126, с. 3].

На початку ХХІ ст. завдяки розвитку інформаційних технологій, процесів глобалізації та входженню України в міжнародний економічний простір відбувається розширення мовленнєвих меж завдяки іншомовним запозиченням, доцільних і недоцільних. Мовнолінгвокультурологічна компетенція, яка формується в процесі вивчення історії літературної мови, стилістики, лінгвокультурології та суміжних дисциплін, поведінки у різних, життєвих ситуаціях. У сучасному пізнання здійснюється через обробку і перероблення розумом людини мовної інформації, одержаної як природною мовою, так і через електронні носії [139, с. 114].

Особливої актуальності набуває проблема формування мовної особистості, яка в сучасній українській науці виникла на концептуальному рівні (концепції мовної освіти в середній школі Л. Мацько, С. Єрмоленко, О. Біляєва та ін.). Наступним етапом стали дослідження вченими-лінгводидактами та поступове впровадження у практиці вчителів-словесників та викладачів вищої школи. Зокрема, знаковою стала докторська дисертація Л. Паламар, у якій вперше в українській лінгводидактиці визначено теоретичні засади розвитку мовної особистості студента. М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, М. Пентилюк, Т. Симоненко, О. Хорошковська та ін. розвивають ідеї формування мовної особистості у наукових працях, начально-методичній літературі для забезпечення навчального процесу в різних ланках мовної освіти [164, с. 125].

Мовна особистість як базовий, національно-культурний прототип носія певної мови в науковому полі сучасної України стала об'єктом і лінгвокультурологічних досліджень. У контексті аналізу поняття «мовна особистість» сучасними дослідниками визначено сукупності вмінь та характеристик мовної особистості певного індивіда – автора художнього твору, учня, студента тощо. Формування мовної особистості відбувається в своєрідній системі координат, яка визначена системою цінностей, які

закладені народом, зразками соціальної поведінки, особливостями сприйняття світу [41, с. 261].

У теорії і практиці сучасної науки активно розробляються технології формування мовної особистості, здатної висловлювати свої думки й судження, брати активну участь у процесі соціальної комунікації, оптимально використовуючи мовні засоби відповідно до визначеної мети, цілей і завдань спілкуванню.

Правомірно визначено етапи становлення мовної особистості, починаючи зі школи. Дієвим етапом її становлення закономірно вважаються ЗВО, під час навчання в яких студенти засвоюють професійну термінологію для застосування в подальшій професійній діяльності. Метою мовною освіти визначено формування в майбутнього фахівця усталену мотивацію до вивчення рідної та іноземних мов, усвідомлення їхніх суспільних функцій, а також забезпечення толерантного ставлення до них. Важливу роль у цьому процесі дослідники відводять культурі мовлення викладача, оскільки від рівня сформованості його мовно-мовленнєвих навичок значною мірою залежить інтерес і його учнів до даної дисципліни та процесу навчання в цілому.

Експериментальні дослідження свідчать, що виникають об'єктивні перешкоди у формуванні мовної особистості студентської молоді, які безпосередньо пов'язані з проблемами розвитку культури мови. Зокрема, через невміння публічно читати, декламувати, виголошувати зв'язний текст; відокремлювати мікротеми, ключові слова, узагальнювати та робити висновки; спонтанно формулювати власні висловлювання та аргументувати, коректно доводити свій погляд; користуватися правилами мовленнєвого етикету, відповідно до для конкретних ситуацій [36, с. 98].

Необхідно зазначити, що в зв'язку з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства суттєво зріс інтерес до теорії та практики красномовства. Це пояснюється тим, що активне використання інформаційно-комунікаційних технологій передбачає

пошук шляхів мовленнєвого впливу, рівноцінно як на міжособистісному, так і публічному рівнях. Як зазначають авторитетні фахівці з риторики Л. Мацько, О. Мацько, Н. Михайличенко, В. Стовець та ін. – існують також комунікативні причини, які забезпечують актуальний і подальший розвиток теорії та практики ораторської майстерності в XX – початку XXI ст., серед чинників цього процесу визначається зростання ролі спілкування й кількості функцій мовлення в сучасному соціумі, розширення комунікативного потенціалу людини, розширення сфер, форм і технологій навчання [160, с. 15].

1.2 Мовленнєва обізнаність у структурі професійної компетентності педагога

Впровадження в Україні міжнародного досвіду компетентнісного підходу в освіті актуалізує необхідність обґрунтування ролі мовленнєвої обізнаності в професійній компетентності сучасного педагога, оскільки ключова роль у педагогічній діяльності належить дотриманню правил мовної комунікації та використанню виражальних можливостей мови з метою ефективної реалізації завдань освітнього процесу. Провідні сучасні педагогічні концепції, зокрема, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, особистісно орієнтоване навчання ґрунтуються на активному спілкуванні, формуванні суб'єкт-об'єктних взаємин у процесі педагогічної діяльності, що й зумовлює професійно важливу значущість культури мовлення педагога.

Компетентнісний підхід виступає одним із основоположних принципів сучасної методології оновлення змісту освіти. Незважаючи на відсутність у науково-педагогічних працях уніфікованого визначення дефініції «компетентність», сутність цього поняття здебільшого інтерпретується як кінцевий результат освіти. У визначенні Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI) поняття

компетентності трактується як здатність особистості виконувати завдання або роботу, здійснювати певний вид діяльності. Водночас під поняттям «компетентність» також розуміється набір знань, умінь та відношень, що уможливають досягнення певних стандартів у професійній галузі та дозволяють фахівцю ефективно здійснювати свої професійні обов'язки [151, с. 22].

Поняття «компетентність» увійшло в психолого-педагогічний обіг порівняно недавно й на сьогоднішній день перебуває в стані активної наукової розробки. Визначення «компетентнісна освіта» як досягнення певного освітнього результату з'явилося у 60-х роках ХХ ст. у США та країнах Західної Європи. Значно розширивши розуміння функціональних можливостей особи, яка здобуває освіту, на відміну від терміну «кваліфікація», компетентність передбачає не тільки оволодіння системою знань і вмінь, але й такими професійно значущими особистісними якостями як ініціативність, здатність до співробітництва, вміння об'єктивно оцінювати ситуацію, логічно мислити, добувати, відбирати й аналізувати інформацію.

У вітчизняній педагогіці поняття компетентності як означення кінцевого результату навчання починає застосовуватися з останньої чверті ХХ століття. У радянській енциклопедії (1960 р.) цей термін ще не згадувався, проте вже в наступному виданні – з'являється поняття «компетенція». У зміст енциклопедичного словника (1983 р.) вже включено поняття «компетенція» та «компетентність», які тлумачаться як синоніми. У словнику іншомовних слів (1985 р.) ці поняття диференціюються, оскільки «компетентний» розглядається як досвідчений у певній галузі чи якомусь питанні, а «компетенція» – сукупність повноважень органу, повноважень особи, що встановлюються законом, нормативним актом тощо.

У середині 80-х років ХХ ст. здійснено наукове обґрунтування категоріального апарату компетентностей та компетенцій західноєвропейськими вченими Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін. Європейські експерти розглянули поняття компетентності як систему

загальних, ключових або базових умінь. У їх дослідженнях сформульовано також визначення компетентності, яке тлумачиться як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [185, с. 50].

Британський психолог Дж. Равен у праці «Компетентність у сучасному суспільстві» здійснив фундаментальний аналіз окресленого поняття. За його твердженням, компетентність – це специфічна здатність особистості, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній предметній галузі. Вона включає вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення, а також усвідомлення відповідальності за свої дії. Бути компетентним, за твердженням автора, автоматично означає володіти системою специфічних компетентностей різного рівня. У структурі компетентності Дж. Равен виділяє чотири компоненти: когнітивний, афективний, вольовий, навички і досвід [132].

Наприкінці ХХ ст. сутність наукового тлумачення поняття «компетентність» значно розширюється, набуваючи значення системи інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних пізнань, отриманих людиною не тільки в освіті, але й в інших галузях життєдіяльності, наприклад, праці, культурі, політиці тощо.

В англомовних джерелах поняття «компетентність» (competence) та «компетенція» (competency) в змістовому плані розглядаються як тотожні. У зарубіжних словникових виданнях вживаються поняття: «competentia» (від лат. – коло питань, з яких людина добре обізнана, пізнала їх та має досвід); «competence»/«competency» (англ.); «kompetenz» (нім.). Зокрема, в Оксфордському словнику (7-е видання) ці поняття-синоніми трактуються як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі». Англійський учений Т. Гіланд (T. Hyland) визначає компетентність (competence) як «здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту», а голландський дослідник М. Малдер (Martin Mulder) дає визначення

компетентності як здатності людини досягти певних здобутків. Загалом, у Глосарії термінів ЕФО (Європейського форуму освіти) 1997 р. компетенція ототожнюється із компетентністю і має наступні визначення: здатність ефективно виконувати обов'язки; відповідність професійним вимогам та спроможність виконувати особливі трудові функції [181, с. 12].

Зауважимо, що поняття «компетенція», на думку багатьох українських дослідників, є похідним від поняття «компетентність» і визначає галузь застосування знань, умінь і навичок людини, в той час як «компетентність» є семантично первинною категорією й означає їх сукупність, систему певних знань. Поняття «компетентний» у тлумачному словнику української мови має таке визначення: «Компетентний – це такий, який має достатні знання в якійсь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, кваліфікований». Саме слово «компетентний» (від лат. «competent» – відповідний, здібний, належний) характеризує людину як таку, що має високий рівень знань, вміє втілювати їх у практику, спроможну мати свій погляд і переконання щодо предмету праці, аналізувати, узагальнювати робити самостійні об'єктивні висновки [150, с. 305]. У педагогічному словнику С. Гончаренко зазначає, що компетентність проявляється у сукупності знань та умінь, які є необхідними для ефективної професійної діяльності [47, с. 158].

Компетентність у наукових дослідженнях Н. Кузьміної розглядається як інтегративне, особистісне новоутворення, сформоване на основі теоретичних знань, практичних умінь, значущих якостей особистості та її життєвому досвіді, а у працях Л. Карпової, в свою чергу, визначається як система, інтегрованих знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей фахівця, його професійних зобов'язань [118, с. 68].

У роботах російський учених В. Болотова, І. Зимньої, В. Серікова, А. Хуторського, та ін. розглянуто змістовий аспект поняття компетентності, складовими елементами якої є: мотиваційна (готовність до прояву компетентності), когнітивна (володіння знаннями); діяльнісна (сформованість способів діяльності, технологічної писемності); аксіологічна

(освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності й особистого зростання).

Дослідження М. Холодної спрямовані на визначення сутності компетентності як особливого різновиду організації предметно-специфічних знань, що дозволяють фахівцю приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На думку вченої, знання повинні відповідати комплексу вимог, серед яких різноманітність, оперативність, доступність, структурованість тощо. Також вчена акцентує на здатність до застосування знань у нових ситуаціях; категоріальному характері знань; опанування не тільки декларативними, але й процедурними та конструктивними знаннями, а також рефлексії, тобто усвідомлення рівня й глибини своїх знань [204, с. 207].

Необхідно зауважити, що компетентності диференціюють на базові (провідні, ключові, універсальні) та спеціальні (специфічні, предметно-професійні). Варто зауважити, що кожний тип компетентності обов'язково включає універсальні людські якості й здібності, які не залежать від сфери їх вияву, а саме: ініціативність, здатність організувати діяльність, уміння підбирати засоби дій у нестандартних ситуаціях, уміння адаптуватись до чогось нового, готовність до критичного аналізу, адекватна оцінка результатів діяльності. Зазначені ознаки загальної компетентності ґрунтуються не тільки на знаннях і вміннях у певній галузі, але й ціннісних пріоритетах особистості та особливостях її ментального досвіду.

У зв'язку з тим, що в сучасній українській науці аргументується необхідність диференціації іншомовних понять «компетентність» і «компетенція», а нові стандарти освіти притримуються поняття «компетенція», вважаємо за потрібне послуговуватися українським відповідником поняття «компетентність» – обізнаність, який, на нашу думку, повніше передає змістове наповнення поняття «компетентність». Обізнаний – той, «який знається на чому-небудь, добре ознайомлений з чимось» [15, с. 7].

Аналізу сутності поняття «професійна компетентність» присвячено чимало досліджень зарубіжних і вітчизняних учених. Визначення сутності понять «компетентність», «професіоналізм», «професійна діяльність», «професіограма», їх структурних компонентів, класифікації та чинників формування стали предметом досліджень таких учених як М. Арстронга, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Савченко, М. Спенсера, О. Таїзової, А. Хуторського, та ін.

У науковій літературі сутність поняття професійна компетентність (від лат. *profession* – офіційно оголошене заняття; *comprete* – досягати, відповідати, підходити) трактується як «інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [87, с. 722].

Сутність професійної компетентності як інтегральної характеристики ділових і особистісних якостей фахівців, що відображає «не лише рівень знань, умінь і навичок, професійного досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але і соціально-моральну позицію особистості» розкриваються авторами посібника «Професійна педагогіка» В. Жигірь та О. Чернега. Вчені також визначають структурні елементи професійної компетентності фахівця будь-якого профілю, а саме спеціальну, соціальну, психологічну, комунікативну та валеологічну [89, с. 59-60].

Варто зазначити, що зарубіжні експерти, як і вітчизняні науковці, розглядають професійну компетентність учителя невід'ємною складовою його професіоналізму, який визначається в ролі якісної характеристики високого рівня педагогічної діяльності такими показниками як обсяг та якість педагогічної практики; спеціальну фахову підготовку, освітній рівень; глибокі знання з навчальної дисципліни; вербальні здібності; досвід викладання не менше 5-8 років.

Для здійснення об'єктивної оцінки професіоналізму педагога та якостей, необхідних для компетентного вчителя, Д. Медлі (Donald M. Medly)

визначив чотири напрями дослідження, серед яких вивчення результатів навчальної діяльності учнів; педагогічна поведінка вчителя; професійна компетентність учителя. Проте, методика формування професійної компетентності майбутніх учителів не стала предметом активних досліджень американських науковців, оскільки їх увага зосереджена на визначенні критеріїв, показників та тестуванні її рівня. Отже, проблема визначення сутності поняття «професійна компетентність учителя» ще не визначена в американській педагогічній громадськості. Той факт, що в американській педагогіці не існує єдиного визначення цього поняття, засвідчує існування багатьох суміжних понять: «teaching success» (педагогічний успіх), «successful teacher» (успішний учитель), «teaching efficiency» (педагогічна спроможність), «teacher performance» (педагогічна діяльність), «teacher competency» (педагогічна компетентність).

Суттєві відмінності в дослідженнях окресленої проблематики простежуються в наукових напрацюваннях західноєвропейських учених Х. Біманс (H. Biemans), К. Вебер (K. Weber), Т. Гіланд (T. Hyland), Д. МакКліленд (D. McClelland), М. Малдер (M. Mulder), О. Огієнко, А. Роляк, А. Хорнбі (A. Hornby), Т. Хоффманн (T. Hoffmann) та ін, які активно вивчають сутність і зміст формування професійної компетентності майбутніх учителів. Важливо, що європейські вчені на відміну від американських колег акцентують увагу на визначенні нових ролей педагога в сучасному освітньому просторі [181, с. 77-78].

Аналогічні підходи до трактування професійної компетентності вчителя сучасними американськими та європейськими вченими відображені й у педагогічних дослідженнях українських учених. Проблему розвитку професійної компетентності вчителя досліджують І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Глузман, І. Зязюн, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, І. Прокопенко, С. Раков, О. Савченко, С. Скворцова, Г. Тарасенко, Л. Таращенко, С. Трубачева та ін.

Важливе значення в обґрунтуванні сутності професійної компетентності педагога, на нашу думку, займають теоретичні узагальнення Т. Браже і В. Радул, які аргументують специфіку цього поняття, зумовлену професійною діяльністю в системі «людина-людина». З огляду на те, що педагогічна професія є класичним прикладом цієї системи, то для визначення поняття професійної компетентності педагога актуальним є тлумачення цих учених. Вони наголошують, що професійна компетентність визначається «не тільки базовими знаннями й уміннями, але й ціннісними орієнтаціями спеціаліста, мотивами його діяльності, усвідомленням самого себе у світі та світу навколо себе [129, с. 17-18].

Варто зауважити, що професійна компетентність учителя, на думку більшості дослідників, інтегрує в собі комплекс складових: психологічну, методичну, когнітивну, інформаційну, комунікативну, дослідницьку тощо. Водночас, практично у всіх дослідженнях, незалежно від особистого розуміння компонентного складу професійної компетентності, обов'язковою вважають комунікативну складову. У переліку ключових компетентностей в освітянському та економічному секторах, запропонованому 12-ма країнами-учасниками міжнародного проекту «Визначення та добір ключових компетентностей», відомий під назвою «DeSeCo» («Definition and Selection of Competencies»), відображено, що саме комунікативна компетентність належить до способів життєдіяльності в сучасному світі.

Особливої актуальності набула проблема формування професійно-комунікативної компетентності педагога, у зв'язку з модернізацією змісту шкільної освіти в Україні. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.) стратегічним завданням визначено становлення мовленнєво-мовної особистості, яка володіє нормами усного і писемного спілкування та здатна застосовувати мовні засоби в різних професійних ситуаціях. Аналогічні вимоги до розвитку мовленнєво-мовної особистості зафіксовано також у новій редакції Державного стандарту початкової загальної освіти. З огляду на це, закономірно, що від рівня сформованості

професійно-комунікативної компетентності вчителів початкових класів безпосередньо залежить ефективність педагогічного процесу та розвитку комунікативної компетентності учнів [181, с. 5].

Підготовка комунікативно спроможного вчителя розглядається передумовою підвищення якості всіх ланок сучасної освіти. Комунікативна компетенція в працях авторитетної вченої Л. Мацько трактується як сукупність знань та вмінь ефективно їх застосовувати у конкретному спілкуванні в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективно застосування в ролі адресанта й адресата» [141, с. 13]. За Н. Волковою, комунікативна компетентність (лат. *communicatio* – зв’язок, повідомлення) – це «сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному сприйманню, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації» [34, с. 25], тобто вона становить собою основу щоденної діяльності вчителя початкових класів.

Зарубіжними вченими М. Кенел і М. Свейн (M.Canale and M.Swain) у 1980 р. здійснено спробу створення моделі комунікативної компетенції, структурними елементами якої визначено: граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетенції. Під граматичною компетентністю вчені означають знання фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних та лексичних правил. У сучасних дослідженнях вона одержала назву лінгвістична компетентність.

У тлумаченні соціолінгвістичної компетентності пріоритетним розглядається вчення прагматичного аспекту різних мовних явищ, а саме культурних цінностей, норм, та інших соціокультурних особливостей таких як: контекст та тема дискурсу, соціальний статус співрозмовника, вік та стать, а також інші фактори впливу на стиль мови. Дискурсивна компетентність виявляється в знанні правил, які стосуються взаємодії (граматичні зв’язки), та послідовності (правильне поєднання комунікативних функцій) різних типів дискурсу. Важливим чинником для збільшення ефективності спілкування визначено стратегічну компетентність – знання

вербальних і невербальних стратегій для усунення недоліків, таких як: самокоригування, впізнавання дискурсивної структури, активація базових знань тощо [31, с. 96].

З огляду на те, що універсальним засобом комунікації є мовлення, то в професійній діяльності вчителя воно набуває пріоритетного значення. Результати навчального процесу перебувають у безпосередньому зв'язку з такими його параметрами як темп, дикція, образність, емоційність, культура мовлення педагога. У дослідженнях Ю. Азарова, М. Болдирєва, І. Зязюна, Н. Кузьміної, О. Сластьоніна майстерність слова розглядається як обов'язковий компонент у професійній діяльності педагога, попри те, що їй необґрунтовано відводиться другорядне місце в комплексі професійно-педагогічних умінь.

У сучасній підготовці педагогічних кадрів Л. Мацько рекомендує надавати перевагу формуванню мовнокомунікативної компетентності, що визначає мовну особистість майбутнього фахівця. Під поняттям «мовна особистість» розуміється «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [192, с. 232]. Головною ознакою мовної особистості вчені вважають наявність мовної свідомості та самосвідомості, що виявляються в мовній поведінці особистості, зумовленої віковими, статевими, психологічними якостями, її інтелектуальним рівнем та соціальною і національною приналежністю [106, с. 203]. Загалом, мовна особистість визначається, передусім, не кількісним показником доступних їй мовних одиниць, але й якістю володіння ними, усвідомленістю всіх граней кожної мовної одиниці, багатогранності її лексичних, граматичних значень і семантичних відтінків з метою цілеспрямованого використання її виражальних можливостей.

Структурними елементами мовної особистості є мовна спроможність, мовна свідомість та мовнокомунікативна діяльність, тобто мовнокомунікативна компетентність, котра тлумачиться як основний

здобуток і вияв мовної особистості. Параметри мовної особистості визначаються в низці компетенцій, серед яких: мовна компетенція (знання мови як системи); когнітивно-гносеологічна компетенція (знання про суспільство, світ, природу); мовленнєва компетенція (володіння мовними знаннями ф жанрами комунікації) та ін.

За рівнем опанування літературною мовою в дослідженнях Л. Мацько виділяються наступні типи мовної особистості: елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний, фамільярно-розмовний (вульгарний). Закономірно, що освітяни мають представляти елітарний тип мовної особистості, для якої характерне досконале мовлення, його відповідність усім нормам і вимогам літературної мови, високоякісні мовні смаки. «Дбаючи про формування творчої індивідуальності педагога, у якого основний навчальний засіб педагогічного мовлення повинен бути бездоганним, – наголошує академік Л. Мацько, – слід вивчати окремі (елітарні) мовні особливості українського народу, їх мовну спроможність, мовну й комунікативну компетенції з метою поширення культури українського професійного мовлення, зразків жанрів педагогічної риторики, відповідних національно специфічних комунікативних стратегій і тактик» [140, с. 144].

Важливим компонентом комунікативної компетентності педагога вчені також розглядають формування мовноетичної компетенції майбутніх фахівців. Дотримання норм мовного етикету, регулюючи мовленнєву поведінку особистості, оптимізує процес спілкування. Знання українського мовленнєвого етикету, уміння використовувати його засоби розширюють комунікативні можливості педагогічної діяльності. С. Клименко висловлює переконання, що вчитель, який опанував мовний етикет, зможе тактовно й доречно застосовувати у фаховому мовленні усе багатство української лексики. Опанування вчителем культури мови й мовлення, мовленнєвого етикету розглядається як важливий чинник розвитку ефективності професійної і особистісної комунікації [105, с. 11].

Аналізуючи професіограму сучасного вчителя початкової школи, професор Л. Бірюк визначає провідні структурні елементи його педагогічної діяльності та фахово необхідні здібності. Окремі з них, приміром, комунікативність і педагогічно спрямоване спілкування стали провідними властивостями вчителя, без яких неможлива його педагогічна діяльність. Педагогічне спілкування, маючи велике навчальне значення, не обмежується тільки процесом передачі знань, але й виступає стимулом до сумісної діяльності, викликає інтерес і активізує пізнавальну діяльність учнів. Наявність професійно-комунікативних умінь організовувати навчальну діяльність завдяки якісному, нормативному мовленню є свідченням високого рівня розвитку комунікативних здібностей учителя початкової школи [17].

На думку О. Жигайло, формування комунікативної компетентності вчителя початкових класів поруч із наявністю стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми; здібностей до педагогічної комунікації передбачає володіння вчителем вербальними і невербальними засобами комунікації; володіння професійною термінологією та відповідними прийомами професійного спілкування, готовності до їх застосування [88, с. 80].

Фахову компетентність майбутнього вчителя визначають наступні чинники: обізнаність у предметній галузі (дисципліни, яку викладає), сформованість розумових здібностей та мовно-мовленнєва діяльність, яка є основою комунікативної компетентності. Відповідно, мовна компетенція слугує теоретичною основою мовленнєвої компетенції [133, с. 197].

Розглядаючи комунікативну компетентність в ролі важливого структурного елементу професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, І. Хижняк наголошує, що вона є явищем як лінгвістичним, так і педагогічним, оскільки співвідноситься зі знаннями, вміннями та навичками, які найбільш точно віддзеркалюють багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у формуванні особистості [203, с. 90-95].

Наукові дослідження доводять, що провідним компонентом комунікативної компетенції особистості є говоріння як продуктивний вид мовленнєвої діяльності. Оскільки мовлення виступає засобом донесення повідомлення, інструментом праці та засобом емоційного впливу на співрозмовників, тому володіння мовними нормами вимови, наголосу та слововживання, вміння використовувати його виражальні можливості в різних умовах спілкування вважається провідною умовою процесу комунікації. Відповідно має доцільність виокремлення в структурі комунікативної компетенції фонетичної, лексичної, синтаксичної, граматичної, орфографічної, семантичної та стилістичної компетенцій [181, с. 33].

На думку дослідників, під час говоріння людина (фахівець) виражає свої думки задля вирішення окреслених завдань спілкування. Говоріння виступає засобом реалізації усної форми спілкування. Характерними особливостями цього виду мовленнєвої діяльності є активність, мотивованість, ситуативність, самостійність, темп, тембр тощо. Увесь комплекс якості говоріння як діяльності зумовлений створенням мовленнєвого продукту (висловлювання певного рівня), властивостями якого є продуктивність, виразність, структурність, логічність, інформативність [179, с. 157].

На основі аналізу сучасних українських досліджень, можемо стверджувати, що комунікативна обізнаність – це сформована якість особистості в результаті засвоєння теоретичних знань з мови, володіння практичними вміннями і навичками вербальної та невербальної комунікації, розвитку мовних здібностей за наявності певного досвіду.

Визначальними компонентами комунікативної обізнаності виступають комунікативні вміння і навички, для визначення яких проаналізуємо зміст комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність включає в себе різні структурні елементи. За М. Пентилюк до комунікативної компетентності належать:

мовленнєва, мовна (лінгвістична), прагматична, предметна, соціолінгвістична; за Л. Мацько, Л. Кравець – мовна, дискурсивна, соціолінгвістична, психологічна, іллокутивна, стратегічна, соціокультурна; згідно із загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти – лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична обізнаність; Н. Голуб вважає, що важливим й обов'язковим складником професійної компетентності фахівця є ще риторична (ораторська) компетентність [44, с. 28].

Формування комунікативної компетенції є ключовою метою освітнього процесу, адже проблема формування комунікативної обізнаності в єдності всіх її компонентів акцентована в умовах професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи [143, с. 36].

Серед ключових компонентів комунікативної компетенції вчителя російська дослідниця О. Сальнікова в першу чергу визначає мовну (володіння системою знань про мову за її рівнями) та мовленнєву (володіння способами формування та формулювання думок засобами мови). Як важливий елемент комунікативної компетентності вчена окреслює дискурсивну (сформованість умінь здійснювати ефективну та результативну мовленнєво-мисленнєву діяльність). Культурознавча складова, в свою чергу, трактується нею як усвідомлення мови формою вираження національної культури, осмислення національно-культурної специфіки рідної мови, володіння нормами мовленнєвого етикету, культурою міжнаціонального спілкування. На думку вченої, здатність фахівця усвідомлено створювати та вимовляти різножанрові та різностильові тексти відповідно до мети та ситуації публічного мовлення формує риторичну складову професійної компетентності педагога [181, с. 144].

Основними складниками комунікативної компетентності сучасні українські вчені виділяють: мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції. Мовна компетенція включає в себе фонологічну та лексико-граматичну компетенції, мовленнєва – продукцію та рецепцію,

соціокультурна – країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та соціолінгвістичні компетенції.

Мовленнєва компетентність розглядається як невід’ємна складова професійної компетентності педагогів. Дослідники стверджують, що її значення у формуванні всебічно розвинутої особистості учня (студента) не викликає жодних сумнівів. Суттєві напрацювання в обґрунтуванні значення мовленнєвої компетентності в професійній діяльності педагога мають Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівському, Л. Струганець, Г. Шелехова та ін. У працях цих учених обґрунтовуються методики формування мовленнєвих умінь у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів у ЗВО, звертається увага на шляхи подолання основних уживаних порушень усталених норм, а також акцентовано на комунікативному розвитку особистості.

Закономірно, що значна увага приділяється дослідженню мовленнєвої компетентності в професійній діяльності, передусім, пов'язаній із здійсненням міжособистісної комунікації. Як наголошує К. Брітікова, мовленнєва компетентність проявляється в готовності особистості доречно застосовувати мовні, позамовні та інтонаційні засоби виразності при висловлюванні власних думок, бажанні, намірах, проханнях [23].

Що стосується комунікативної обізнаності, то вона формується на основі мовної та мовленнєвої компетентностей. Комунікативна обізнаність проявляється у комплексному застосуванні мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкуванні в конкретних соціально-побутових ситуаціях, умінні орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативності спілкування [20, с. 89]. Комунікативна обізнаність, на нашу думку, передбачає насамперед уміння людини спілкуватися з іншими людьми, використовувати відповідні засоби виразності.

Мовна обізнаність (компетентність) визначається як певна система знань про українську мову як складне соціокультурне явище і сформовані на цій основі мовні вміння, а саме: фонетичні, орфоепічні, морфемні, лексичні,

синтаксичні. До її основних характеристик відносимо знання мови, реалізацію мови у мовленні тощо. Мовна компетентність – це усвідомлене засвоєння мовних норм, що склались історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, й адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності при використанні певної мови [63, с. 324].

Для мовленнєвої компетентності більш важливим є знання правил оперування мовними одиницями кожного рівня для побудови одиниць більш високого – комунікативних синтаксичних одиниць.

Мовленнєва обізнаність виявляється в системі знань про точність, влучність, адекватність, правильність використання мовних засобів; особливості використання зображувально-виражальних засобів мови; особливості усного й писемного мовлення; вмінні підпорядковувати мовні засоби стилю мовлення.

За твердженням учених свідченням педагогічної майстерності вчителя та його загальної культури зокрема є розвинені мовленнєві вміння та навички. Відповідно, формування професійно значущих мовленнєвих умінь та комунікативної культури зокрема, відбувається під впливом психофізіологічних, соціокультурних і педагогічних чинників.

Мовленнєві вміння і навички відображають рівень сформованості комунікативних дій і є критерієм розвиненого мовлення людини, тобто становлять мовленнєву обізнаність майбутнього педагога.

Отже, мовленнєва обізнаність виявляється в усній та писемній формах і визначається умінням мовця правильно будувати текст спілкування, раціонально використовуючи терміни, ділові штампи, канцеляризми; вмінням застосовувати офіційно-діловий, науковий чи розмовний стиль відповідно до ситуації спілкування; умінням використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування [27, с. 10].

Іншими словами, мовленнєва обізнаність – це вміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування [61, с. 117], та доречно послуговуватися вербальними виражальними засобами.

Таким чином, як уже зазначалося вище, сформовані мовленнєві вміння у студентів-майбутніх учителів початкової школи є ознакою професійної готовності до педагогічної діяльності.

Із поняттям мовленнєвої компетентності тісно пов'язане поняття культури мови та мовлення. Культура мови – це рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [7, с. 172; 187-А].

Лінгвістична компетентність передбачає знання семантики мовних одиниць різних рівнів, вміння використовувати в мовленні лексичні, фонетичні та граматичні мовні засоби. Лінгвістичну компетентність також означають як обізнаність з історією мови й мовознавства, теоретичними основами мовознавства, а також здатність виконувати лінгвістичний аналіз мовних явищ різних рівнів.

Соціолінгвістична компетенція, на нашу думку, передбачає адекватний вибір і ефективне використання мовних форм відповідно до комунікативного контексту, є інтегративним утворенням, оскільки акумулює знання та вміння необхідні для соціального аспекту використання мови (правил увічливості, норм, що регулюють стосунки між поколіннями, статями, класами, соціальними групами), визначається динамікою соціальної стратифікації суспільства, культурною орієнтацією його громадян позитивною соціальною мотивацією людини тощо. Все це загалом характеризує відносну стабільність, традиційність і посилює збереження культурологічної лінії у процесі формування професійних мовленнєвих умінь [103, с. 276].

Вчені вважають, що соціокультурна компетенція – це знання культурних особливостей носіїв мови, їх звичаїв та традицій, мовленнєвого етикету та здатність розуміти комунікативну поведінку носіїв мови, з метою адекватного використання набутих знань у процесі спілкування. Соціокультурна обізнаність визначається науковцями як уміння вибрати

потрібний рівень мовного етикету, доречний у конкретній ситуації спілкування, залежно від соціального статусу співрозмовника. Соціокультурний компонент є не тільки важливим елементом фахової комунікативної підготовки майбутніх учителів, а й забезпечує виховання їх як національно-мовної особистості [187-А, с. 120].

Дослідники в галузі лінгводидактичних наук В. Бадер, З. Бакум, О. Бирюк, О. Горошкіна, О. Усик, І. Цєпова, Г. Шелехова та ін, розглядаючи соціокультурну компетентність як невід'ємний елемент комунікативної компетентності, акцентують на необхідності реалізації соціокультурного підходу до навчання мови й мовлення. Актуальність соціокультурного підходу до навчання мови й мовлення розкриваються не тільки в наукових дослідженнях, але й у нормативних документах, що регламентують мовну освіту. У «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» з метою оптимізації комунікативних намірів навчання у структурі комунікативної компетенції визначають, зокрема лінгвістичні, соціолінгвістичні, прагматичні компетенції. В проекті «Концепції мовної освіти України» задекларовано, інтегративність соціокультурної змістової лінії, що, в свою чергу, передбачає зв'язок навчання мови й мовлення з формуванням соціокультурної компетенції. Це забезпечує єдність змісту та форми спілкування, вимоги до відповідних умінь і навичок, орієнтовну тематику текстів, тематику висловлювань тощо [202, с. 424-425].

У лінгводидактичних працях учені визначають соціокультурну компетентність (компетенцію) як інтегративну якість особистості, до складу якої входить комплекс знань про характерні особливості світової та національної культури. На їх основі, за твердженням О. Горошкіної, відбувається формування вміння узгоджувати власну мовленнєву поведінку із засвоєними естетичними, моральними та етичними та іншими цінностями. З огляду на це в структурі соціокультурної компетентності, як правило, виокремлюють здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до

усталених норм соціальної поведінки та вміння скоригувати мовні засоби з відповідною мовленнєвою ситуацією.

Необхідно зазначити, що лінгвокраєзнавчі, лінгвокраїнознавчі та лінгвополікультурні знання становлять структуру соціокультурної компетентності. Приміром, лінгвокраїнознавча компетенція включає знання про національні звичаї, традиції, історико-культурні особливості країни виучуваної мови. Ця компетенція передбачає здатність педагога виокремлювати з мовних одиниць країнознавчу інформацію та використовувати з навчальною метою, досягаючи ефективної комунікації. Поруч з цим зазначена компетенція передбачає опанування специфікимовленнєвої та не мовленнєвої, зокрема специфічній міміці, жестів, поведінки носіїв мови за певних умов спілкування.

На думку вчених, сформованість у педагогів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни зумовлює можливість асоціювати з мовною одиницею аналогічну інформацію, котру вживають носії мови, таким чином досягати повноцінної комунікації. З огляду на це, соціолінгвістична компетенція втілює знання та вміння, які мають важливе значення в забезпеченні ефективного використання мови в соціальному аспекті. Вона виявляється в правилах етикету, реєстрах спілкування, лінгвістичних маркерах соціальних відносин, збережена в скарбниці народної мудрості [77, с. 140].

Ширше тлумачення соціокультурної компетентності педагога відображено в дослідженнях В. Бондаренка, О. Волошиної, Р. Гришкової, О. Гуренко, О. Жука, І. Закір'янової, В. Кравцова, Ю. Лебеденка, Н. Муравйової, М. Шиловської та ін. Ці вчені обстоюють думку, що соціокультурна компетентність охоплює всі соціальні й культурні аспекти діяльності педагога, включаючи його інтелектуальні здібності, рівень духовності. Це має відображення в професійних стосунках та в інших видах спілкування [202, с. 424-425].

Важливе значення в змісті комунікативної компетентності педагога належить дискурсивній компетентності, зростаюча роль якої аргументується сучасними теоретико-методологічними напрацюваннями в галузі професійної підготовки освітян. Втілюючи в собі здатність особистості до здійснення побудови логічних висловлювань (дискурсів) різних функціональних стилів в усному й писемному мовленні, передбачає уміння оптимального вибору лінгвістичних засобів відповідно до комунікативних завдань, ситуації спілкування, типу висловлювання. С. Данилюк стверджує, що завдяки дискурсивній компетенції актуалізуються знання основних функціональних стилів; схем побудови текстів, функціонування яких забезпечує спілкування; правила побудови різних типів висловлювань; техніку формування риторичних структур, композиційно-мовленнєвих і жанрових форм.

Професійно важливими вміннями, які формують основу дискурсивної компетенції педагога становлять, передусім, уміння добирати лінгвістичні засоби відповідно до типу тексту; прогнозувати комунікативну відповідність мовленнєвих засобів; створювати й розуміти цілісні, зв'язні й логічні тексти різних функціональних стилів. Практичну спрямованість дискурсивної компетенції педагога визначають уміння формулювати комунікативну мету тексту; окреслювати комунікативну інтенцію та реалізувати різні шляхи розгортання теми [77, с. 140].

Соціальна компетентність вчителя – це професійно важлива здатність формувати в дітей уміння налагоджувати соціальну взаємодію, ефективно співдіяти з оточуючим світом, розвивати уміння підтримувати доброзичливі міжособистісні взаємини, усвідомлювати мотивацію поведінки оточуючих, встановлювати визначені допустимі межі поведінки. Соціальна компетентність передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншомовними партнерами щодо спілкування, формування толерантного ставлення до представників інших культур [173, с. 787-790].

Умовою успішної професійної комунікації для майбутніх учителів є вільне володіння термінологією, тому виокремлюємо також термінологічну компетентність, бо «суттєво поглиблені загальномовні знання та скориговані й професійно скеровані мовленнєві вміння й навички екстраполюються на мову фаху, передусім на її термінологічну систему» [154, с. 17].

Аргументуючи функціональне значення опанування термінологічною компетентністю в комунікативній компетентності фахівця, дослідники наголошують, що вона проявляється у здатності фахівця точно і лінгвістично правильно використовувати терміни в усному і писемному професійному мовленні. Зокрема, Т. Симоненко термінологічну компетентність розглядає як характеристику, котра відображає високу соціально-моральну позицію професіонала, яка проявляється у знаннях, уміннях і навичках, які є достатніми для досягнення цілей професійної діяльності [79, с. 116].

Термінологічну компетентність учені також вбачають у здатність фахівців за допомогою використання фахової лексики вільно сприймати й породжувати професійні тексти в усному і писемному мовленні. Вона ґрунтується на особистій внутрішній мотивації та досвіді, враховуючи лінгвістичні та соціальні правила. Синтезуючи в собі загальну культуру спілкування та її специфічні прояви у професійній діяльності, означена компетентність вимагає від фахівця адекватної орієнтації в професійній ситуації та добору найбільш ефективних засобів комунікації [79, с. 116].

Рівень оволодіння фахівцем термінологічною лексикою визначає майстерність його фахового мовлення. Осмислення та опанування професійними поняттями та явищами вважається умовою успішної фахової комунікації. Відсутність належної оцінки комунікативного аспекту в опануванні термінологічною базою спричинює недостатній рівень володіння мовою. Г. Онуфрієнко стверджує, що суттєво поглиблена загальномовна підготовка та відповідно до професійної діяльності скеровані мовленнєві вміння й навички екстраполюються на фахову термінологію. Необхідність використання здобутків української термінології в навчальному процесі

стала предметом окремого напрямку лінгводидактичних досліджень. Теоретики і практики в означеній галузі приділяють значну увагу дослідженням ефективних засобів підготовки комунікативно компетентного фахівця, здатного вільно володіти професійно орієнтованим мовленням [80, с. 137].

Важливим для аналізу комунікативної компетентності педагога є виокремлення предметної компетентності. Український вчений, професор О. Малихін у статті «Ієрархія компетентностей сучасного педагога» запропонував змістовий і критеріальний аналіз предметних компетентностей майбутніх педагогів. В основі змістової структури предметних компетентностей вчений визначає предметні знання (знання з предметів гуманітарного, психолого-педагогічного циклів) та уміння й навички їх практичного застосування. Водночас акцентує на необхідності здобування досвіду емоційно-вольової поведінки та визначення професійно-особистісних цінностей індивіда, його інтересів.

Учений слушно зауважує, що гуманітарні знання, покликані сформулювати усвідомлення цінності кожної людської особистості, повагу до її прав, сприяють формуванню відчуття власної гідності в кожного майбутнього фахівця. У структурі знань О. Малихін виокремлює власне предметні та фонові знання. Обсяг і зміст власне предметних знань визначаються навчальними програмами, у той час як, фонові знання розглядаються як науково систематизовані інформаційно-культурологічного характеру, які не завжди мають безпосередній зв'язок із текстом, який виступає одиницею подачі навчального матеріалу. Проте, без фонових знань глибоке й усвідомлене опанування навчальним матеріалом не можливе. Фонові знання мають властивість постійно змінюватися у змістовому та функціональному плані залежно від інформаційної та культурологічної обізнаності майбутніх фахівців у педагогічній галузі [135, с. 70-71].

Прагматична обізнаність передбачає здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до свідомого

вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення [187-А, с. 121]. У межах прагматичної компетентності вчені виокремлюють такі складники: а) знання відповідностей між комунікативними намірами (інтенціями) та висловлюваннями, що їх реалізують; б) знання відповідників між варіативною формою висловлювань, що реалізують той самий намір, та ситуативними умовами мовленнєвого акту; в) уміння реалізовувати комунікативний намір шляхом вибору мовленнєвої дії відповідно до вимог ситуації та логіки перебігу мовленнєвого акту [42, с. 10]. Прагматична компетентність забезпечує формування вмінь використовувати ті одиниці й засоби мовлення, котрі є властивими ситуації, стилю та умовам комунікації.

На думку дослідників, завдяки прагматичному підходу відбувається здійснення проектування типів мовних особистостей на комунікативну взаємодію. Диференціюють такі різновиди: гармонійний, конфліктний та імпульсивний, кожний з яких має характерну специфіку мовлення. Аналогічна типологія дозволяє встановити стилі спілкування залежно від орієнтації на співрозмовника, відповідно домінантний – перевага над співрозмовником; драматичний передбачає використання драматичних ефектів та агресивний, заспокійливий, уважний, дружній, вражаючий. Вчені акцентують увагу на характер взаємовідносин, сформованих у самій діяльності, у процесі інтеракції співрозмовників та реалізації будь-яких її форм. вони мають характер незалежності, взаємодопомоги, координації, субординації, солідарності, взаємодопомоги, підтримки, обміну досвідом, кооперації, довіри, вибагливості, співробітництва, товариського змагання, перешкод, відкритої протидії, ігнорування, суперництва, ворожої конкуренції і навіть конфронтації [144, с. 205].

Беремо до уваги стратегічну компетенцію тому, що у процесі розвитку комунікативної обізнаності важливими є знання стратегій і тактик спілкування. Стратегічна компетенція пояснюється вибором та володінням поведінки мовцем під час спілкування, володіння процесом комунікації

згідно з вимогами ситуації та логіки протікання мовленнєвого акту та виконання тих завдань, що ставить перед собою і співрозмовником у процесі мовленнєвої діяльності.

Стратегічна компетенція розглядається як інтегративний феномен, що відображає здатність особистості на основі здобутих знань та вмінь адекватно використовувати комунікативні стратегії. Комунікативна стратегія – це осмислений особистістю значущих вербальних і невербальних дій, з метою досягнення мети комунікативної діяльності будь-якою мовою спілкування. Таким чином стратегічна компетенція виступає не тільки в ролі особистісної якості, але й професійним новоутворенням, завдяки котрому педагоги можуть ефективно підбирати й реалізувати на практиці комунікативні стратегії відповідно до професійних завдань. З огляду на це, стратегічна компетенція виступає чинником поглиблення в процесі спілкування мовних знань та збільшення мовленнєвого досвіду спілкування [77, с. 140].

Комунікативна стратегія включає планування процесу комунікації залежно від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів та реалізацію цього плану, тобто стратегія – це усвідомлення ситуації загалом та організація діяльності у власних інтересах, зокрема розуміння загального плану досягнення поставленої мети. Відповідно, стратегія реалізується в тактиках – мовленнєвих прийомах, що ведуть до досягнення визначеної мети. Оскільки стратегічна обізнаність включає орієнтацію в умовах та ситуаціях спілкування, дотримання комунікативних стратегій, знання особистості співрозмовника, контроль, аналіз і корекцію власного та чужого мовлення, то звідси випливає, що стратегічна компетентність передбачає мотивацію, орієнтування, сам процес перебігу мовленнєвого акту, його контроль та корекцію.

Сучасні вимоги до підготовки фахівців обумовлюють майбутніх учителів початкової школи володіти ораторською компетентністю. Адже діяльність педагога спрямована на роботу та взаємодію з людьми, відповідно

вимагає гнучких, універсальних знань, умінь і навичок у сфері професійного та міжособистісного спілкування, умінь використовувати вебальні та невербальні засоби комунікації у процесі впливу на людей.

У зарубіжних дослідженнях проблем комунікації, серед яких М. Бугайські «Мова комунікації», Н. Хомський «Мова та мислення», аргументується пріоритетність мовленнєвої грамотності, доречність і відповідність використання мовленнєвих засобів в означенні змісту та сутності риторичної культури особистості. Авторитетна українська вчена в цій галузі Г. Сагач наголошує, що риторична культура педагога є дійовим засобом гуманізації суспільства шляхом формування відповідального ставлення педагога-оратора за власний мовленнєвий вчинок. Водночас риторична культура, тобто «володіння живим, переконуючим словом», базується, передусім, на ґрунтовних знаннях предмета мовлення, етичних, гуманістично-діалогічних засадах [24, с. 86].

Педагогічна риторика як мисленнєво-мовленнєва діяльність, характеризується виразно професійним спрямуванням, оскільки має за мету переконання, вплив, досягнення цілей у процесі мовної комунікації. Поруч із цим передбачає вироблення у вчителя вміння аналізувати та формувати різні тексти публічних виступів, залежно від мети, призначення й умов спілкування з різновіковою аудиторією.

Важливим аспектом риторичної культури вчителя вважається рівень його логічної культури, яка полягає в аналітичності висловлювань, сміливому й неординарному мисленні, досконалому опануванні технікою доведення й спростування, здатності проблемних викладів й осмисленій композиційно-логічній організації навчального матеріалу тощо. «Риторична компетенція, – зауважує В. Герман, – охоплює знання правил стратегії і тактики спілкування, побудови конструктивного діалогу, прийомів аргументації, жанрових особливостей педагогічного мовлення, засобів мовного вираження, техніки риторики; знання загальних законів і принципів мовленнєвої поведінки, можливості їх використання у різних ситуаціях

спілкування; оперування в мовленні понятійним апаратом, жанровим і мовним багатством, засобами аргументації й системою доказів; вміння здійснювати підготовку, планування, аналіз, рефлексію й самооцінку будь-якого ситуативного мовлення; володіння невербальними засобами спілкування тощо» [39].

Аналізуючи особливості сучасної риторичної підготовки майбутніх фахівців, Г. Сагач виокремлює такі вміння і навички студентів, що становлять основу формування ораторської компетентності: вести розгорнутий монолог та конструктивну бесіду з фахової проблематики; володіти полемічним мистецтвом, етичною культурою конструктивного діалогу та полілогу; володіти технікою оратора й виробити власний ораторський стиль; розуміти й виявляти риси національної специфіки виступів [172, с. 188]. З цього випливає, що ораторська обізнаність передбачає вміння вільного володіння всіма формами (монолог, діалог, полілог) усної комунікації та вміння вербальними й невербальними засобами спілкування впливати на слухачів.

Отож, основою для формування комунікативної обізнаності майбутніх учителів початкової школи є процес оволодіння студентами теоретичними знаннями (мовна компетентність), опанування термінологічним апаратом (термінологічна компетентність), використання опанованих студентами знань у різних видах професійної мовленнєвої діяльності (мовленнєва компетентність), уміння працювати з інформацією (накопичувати, обробляти, передавати) (предметна компетентність), наявність умінь співвідносити мовні засоби із завданнями та умовами спілкування (прагматична й стратегічна компетентність), уміння організувати мовленнєве спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки та комунікативної доречності висловлювання (соціокультурна компетентність), уміння впливати на співрозмовника засобами мови (ораторська компетентність).

Мовленнєва діяльність, яка виникає і розвивається під впливом навчання та функціонує у процесі міжособистісної взаємодії, є

психолінгвістичним інструментом суб'єкта усного мовлення, засобом формування мовленнєвої особистості, спроможної бути носієм елітарної мовленнєвої культури, здатним грамотно і доречно висловлюватися [99, с. 352].

Варто зазначити, що майбутній учитель повинен постійно дбати про підвищення та вдосконалення свого рівня культури мовлення. Цьому сприятиме збагачення свого словникового запасу, що сприятиме ефективнішому впливу на свідомість співрозмовника, урізноманітненню мовлення викладача сприятиме використання синонімів, антонімів, омонімів, багатозначних слів, стилістичних фігур тощо; оволодіння можливостями української мови в різних структурно-функціональних стилях на лексичному, морфологічному, фразеологічному та синтаксичному рівнях.

На формування словникового складу педагога позитивно впливатиме робота з лінгвістичними словниками та спеціальною філологічною літературою, художньою та публіцистичною, робота з лексичним арсеналом літературної мови; турбота про чистоту свого мовлення – запобігання й уникнення викладачем у своєму мовленні вживання штампів, фальшивої патетики, кліше, слів-паразитів, невмотивованих запозичень і кальки з російської та інших мов про: вміння добирати потрібні слова для оформлення своїх думок і про багатство індивідуального словника мовця. Турбота про чистоту мовлення підвищує якість мовленнєвої діяльності. Чистоту мови простежуємо на всіх рівнях її структури та використання на всіх рівнях: орфоєпії, орфографії, лексики, граматики, стилістики. Відповідно: літературно-нормативна вимова; грамотне письмо; відсутність чужих слів, вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; правильна, завершена побудова речень, нормативні словоформи; відповідність меті, завданням, ситуації спілкування, стилям, підстилям і жанрам мовлення» [191, с. 415]; слід дбати про вірцеве, образне, виразне мовлення вчителя.

Вимогою до мовця є його здатність впливати не лише на розум, але й на почуття співрозмовника. Саме завдяки виразності мовлення досягається

такий ефект. Стилiстичнi засоби словесностi такi, як епiтет, метафора, метонiмiя, порiвняння, синекдоха забезпечують оригiнальнiсть у висловлюваннi думок. Образнiсть й емоцiйнiсть мовлення пiдсилюють його ефективнiсть, сприяють кращому розумiнню та засвоєнню, а це передусiм залежить вiд правильного використання рiзних пластiв лексичного складу мови: архаїзмiв, дiалектизмiв, жаргонiзмiв, професiоналiзмiв, термiнiв тощо.

Ученими рекомендується звертати увагу мовцевi й на новотвори, якими постiйно збагачується рiдна мова, бо вiн повинен добре знати значення неологiзму, умiти пояснити його смисл. Це дозволить зробити мовлення доступним для розумiння; дотримання точностi вираження своїх думок, бо саме її як ознаку культури мовлення детермiновано вмiнням чiтко мислити, знанням предмета мовлення та законiв української мови. Вiдбiр лексичних засобiв вимагає вiд мовця врахування таких чинникiв: значення слова, його багатозначнiсть, сполучуванiсть з iншими словами, стилiстичнi характеристики, сферу вживання, граматичне оформлення тощо. Точнiсть мови виявляється у вiдповiдностi змiсту мови предметно-речовiй дiйсностi, реальним особам, системi понять та залежить вiд вибору слова чи вислову, а також вiд умiння мовця зiставляти слово i предмет, рiч, ознаку, явище i поняття про них. Також необхідно звертати увагу на вживання слова – враховувати значення вживаного слова, а не послуговувати його з будь-яким iншим, яке також йому було властиве або й на сьогодні рiдко використовується [191, с. 413]; правильнiсть мовлення досягається завдяки засвоєнню основних норм лiтературної мови.

Необхiдно зауважити, що обiзнанiсть викладача з поняттям мовної норми та її опанування сприяє пiдвищенню культури мови, що є пiдтвердженням культури думки. Самоусвiдомлення мовної особистостi ґрунтується на культурi мови. Вона зароджується й розвивається тодi, коли носiї нацiональної лiтературної мови усвiдомлюють те як вони говорять i пишуть, як сприймається їхня мова в рiзних суспiльних середовищах, а також у контекстi iнших мов. Тобто культура мови безпосередньо пов'язана з

соціологією та психологією не лише в плані вироблення моделей, зразків мовної поведінки, а й щодо формування мовної свідомості [170, с. 20]. Норма нерозривно поєднана саме із суспільно-комунікативною функцією мови, а мовленнєва поведінка передусім підпорядкована нормам літературного мовлення: акцентологічним, орфоепічним, лексичним, фразеологічним, морфологічним, синтаксичним. Отже, засвоєння норм передбачає правильність мовлення.

Висока мовленнєва культура визначається насамперед мовною майстерністю особистості. Умовами досягнення мовної майстерності є, з одного боку, добре володіння виражальними засобами всіх рівнів мовної системи, з іншого – достатньо високий рівень загальної культури людини, адже у мовленні розкривається весь інтелектуальний і творчий потенціал мовця. В. Виноградов стверджує: «Висока мовна культура розмовного і писемного мовлення, добре знання і чуття рідної мови, вміння користуватися її виражальними засобами й стилістичною різноманітністю – найкраща опора, найправильніша підмога і найбільш надійна рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності» [29, с. 19].

Таким чином, мовленнєва обізнаність – це вміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування та доречність послуговування вербальними виражальними засобами. Мовна компетентність – це усвідомлене засвоєння мовних норм, що склались історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці й адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності при використанні певної мови. Саме сформованій особистості, яка є високоосвіченою та культурною властивий цей вид компетентності. Об'єктивною ознакою професійної готовності майбутнього вчителя є мовленнєві вміння. Відтак, поняття мовленнєвої компетентності тісно пов'язане з поняттям культури мови та мовлення. Культура мови – це рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Якісними показниками сформованості особистості комунікативно компетентного вчителя початкової школи є комунікативні знання, вміння, навички, звички, комунікативний досвід, характер, цінності та професійна комунікативна харизма.

1.3 Формування культури мовлення студентів педагогічного закладу вищої освіти у руслі модернізації мовної освіти

Мовна освіта в сучасних умовах життєдіяльності українського суспільства розглядається основою формування пізнавально-творчої особистості з високим рівнем комунікативної компетентності, здатної сприймати та здійснювати трансляцію різноманітної інформації. Документи, що регламентують навчання української мови на всіх рівнях – від дошкілля до вищої школи, серед яких Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Концепція «Нова українська школа», Державний стандарт базової і повної освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, низка концепцій 90-х рр. XX ст. (концепція навчання мови в 12-річній школі, концепції когнітивної й комунікативної методик та профільного навчання української мови), що реалізуються в сучасних освітніх закладах, сприяли теоретико-методичному спрямуванню неперервної мовної освіти та розвитку її методичного забезпечення на початку XXI століття. «З утвердженням незалежної, самостійної держави в Україні, – наголошує професор М. Пентилюк, – назрів ряд проблем, пов'язаних із навчанням української мови як рідної й державної. У цей час актуалізуються пошуки відповіді на питання: як наша мова має стати реальною, а не формальною; як сформувати національно мовну особистість; які ефективні підходи й технології використати у цьому процесі; як забезпечити високий рівень комунікативної компетентності учнів і студентів відповідно до вимог стандартизованої мовної освіти тощо» [164, с. 123].

Сучасні вимоги українського суспільства до якості освіти зумовили актуалізацію проблеми підготовки педагогічних працівників зі сформованою професійною компетентністю, провідне місце в якій належить високому рівню

культури мовлення. Метою модернізації змісту шкільної освіти, згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Концепцією НУШ зокрема, стало формування мовленнєво-мовної особистості, здатної на основі засвоєних норм усного і писемного спілкування вільно використовувати мовні засоби в різних професійних ситуаціях.

Інноваційні зміни в підходах до професійної підготовки педагогів зумовлені й завданнями, які покликана вирішувати на сучасному етапі початкова школа. Підготовка учнів до життя в умовах інформаційного суспільства, інтенсивного розвитку міжкультурних комунікацій та розширення можливостей спілкування, зумовлює необхідність належного володіння комунікативними вміннями, реалізація яких відбувається, передусім, завдяки якісному мовленню.

Вікові можливості молодших школярів, а саме здатність наслідувати соціальну поведінку наставників, їх стиль спілкування, використання виражальних можливостей мови, надає вчителю початкової школи статусу комунікативного еталону, мовного експерта та радника, носія і зразка культури мовлення. Таким чином, мовна обізнаність педагогів початкової ланки освіти є професійно значущою якістю особистості, яка має важливе соціальне, стратегічне значення для формування комунікативно спроможної особистості, діяльних і суспільно активних майбутніх громадян українського суспільства.

Необхідно зауважити, що приєднання України до Болонського процесу стало причиною суттєвих змін у підходах до формування змісту вищої освіти майбутніх освітян. Основними напрямками інтеграції України в європейський освітній простір, окресленими в Державній програмі розвитку освіти, стали: досягнення якісного показника європейської освіти; пріоритет демократичних орієнтирів в освіті; підвищення соціального статусу педагога тощо.

Актуальні проблеми реформування педагогічної освіти в Україні, шляхи її модернізації в русі європейської інтеграції стали предметом вивчення українських учених, у дослідженнях яких чинниками модернізації української

системи педагогічної освіти розглядаються глобалізаційні процеси в сучасному світі, розвиток інформаційного суспільства, активна міграція, міжкультурні обміни, що зумовлює виникнення об'єктивної потреби навчитися жити, поважаючи різноманітність інших, і, водночас, зберігати власну етнічну, культурну, релігійну ідентичність.

Дослідники концепції модернізації вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу В. Андрущенко, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін. у своїх працях визначають орієнтири активізації творчого потенціалу майбутнього суб'єкта науково-педагогічної діяльності, розробляють та обґрунтовують ефективність моделей здобуття педагогічного професіоналізму, простежують тенденції розвитку нових освітніх парадигм і відповідних технологій.

Теоретичну основу зазначеної проблеми формують праці вчених, присвячені дослідженню сутності та структури наукової науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи (Н. Кузьміна, Л. Спірін, І. Руснак, О. Щербаков); визначенню специфіки їх психологічних механізмів (О. Анісімов, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, Н. Хмель, Г. Щедровицький, В. Якунін); методики організації особистісно орієнтованого та активного навчання у вищій школі (І. Бех, А. Вербицький, Л. Кондрашова, Т. Левченко); особливостей формування професійної компетентності викладача вищої школи (Н. Кічук, М. Князян, В. Семиченко, С. Сисоєва, Р. Хмелюк, О. Цокур) [26].

За переконанням академіка В. Кременя, трансформацію освіти забезпечить, передусім, гуманізація та демократизація освіти, посилення значущості особистісного виміру в педагогічній теорії та практиці. З огляду на це, вчений визначає стратегічні завдання модернізації освіти та науки, зокрема, суспільне усвідомлення пріоритетності науки як галузі життєдіяльності, у якій продукуються нові знання та освіти, посередництвом якої суспільство долучається до них; підготовка особистості, здатної до ефективної життєдіяльності в динамічних умовах ХХІ ст. та ін. Серед окреслених завдань

ученим також наголошується на необхідності здійснення мовного прориву в освіті шляхом забезпечення знання державної мови та вивчення іноземних мов, аргументуючи це тим, що в сучасному глобалізованому світі людина не може діяти максимально ефективно, підтримувати на високому рівні свою професійну компетентність без активного спілкування.

Реформа освіти в Україні не обмежується тільки розробкою та практичним впровадженням нової моделі педагогічного процесу, але й передбачає докорінні зміни соціальної мети та завдань освітнього процесу. Оскільки ключова функція педагогічної освіти визначається формуванням особистості, розвитком її інтелектуального та духовного потенціалу, то досягнення цієї мети вимагає осучаснення філософсько-ціннісних засад фахової підготовки педагогів, її істотної структурно-організаційної перебудови [121, с. 147-148].

Авторитетний український учений І. Зязюн визначив умови модернізації професійної підготовки майбутніх учителів у вищій школі, серед яких необхідність обґрунтування теоретичних моделей діяльності та особистості вчителя нового типу; розробка критеріїв та моделі особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки; виявлення сприятливих педагогічних умов, реформування освітнього процесу в умовах фахової підготовки вчителів початкової школи; мобільність і варіативність вибору студентом рівня професійної кваліфікації, додаткової спеціальності, спеціалізації, що забезпечить побудову майбутнім учителем індивідуальної освітньої стратегії [32].

Узагальнивши результати наукових пошуків у теорії і практиці вищих педагогічних навчальних закладів у контексті модернізації механізму формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів, Б. Андрієвський робить висновки, що цей процес має здійснюватися, передусім, завдяки забезпеченню реалізації компетентнісного підходу до організації освітнього процесу. Серед важливих факторів, автор також виокремлює гуманізацію вищої педагогічної освіти на особистісно-діяльнісній

основі; формування педагога інноваційного типу, його професійної компетентності. Водночас, автор акцентує на тому, що компетентнісний підхід до освіти актуалізує першість вміння практичного вирішення завдань у різних сферах людської життєдіяльності, а не накопичення знань особистістю, її поінформованості. Звідси й погляд на професійне становлення вчителя, яке базується на формуванні професійного досвіду, у той час як освітня діяльність майбутніх фахівців виступає в ролі інтегруючого фактора всієї системи підготовки. Таким чином, логіка модернізованого освітнього процесу відповідає схематичній структурі – від практики (суб'єктивного досвіду) до теоретичних узагальнень і знову до практики [3].

Необхідно зауважити, що важливим напрямком сучасної вищої освіти є формування та особистісний розвиток студентів, їх становлення як фахівців, які досягнули професійні знання і є готовими до їх реалізації на практиці. Крім того, увагу слід приділяти формуванню та розвитку у майбутніх учителів оцінювально-аналітичних навичок, збагаченню їх лінгводидактичного досвіду, знайомству з інноваційними методиками мовної освіти, вмінню працювати з різними інформаційними джерелами тощо. Значну роль при цьому відіграють ключові компетентності, проблемам формування яких присвячено низку наукових досліджень у галузі професійної педагогіки. «У сучасній підготовці вчителів і викладачів усіх фахів, наголошує авторитетна вчена Л. Мацько, слід надавати перевагу формуванню мовнокомунікативної компетентності. Саме вона спроможна чітко увиразнити, уточнити і підвищити індивідуальність особистості, огранює фаховий вишкіл, сприяє досягненню мети. Педагоги не мають права на байдуже спостереження за пасивністю молоді. Вивчення державної української мови, оволодіння її багатющим лексиконом, образно-виражальними засобами потребує від кожного молодого громадянина цілеспрямованості на інтелектуальне зростання, дієвість і творчий пошук, бо мова є засобом інтелектуально-культурних досягнень і місткістю та способом їх презентації в суспільстві» [140, с. 141].

Формування мовнокомунікативної компетентності є невід'ємною складовою фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів, професіоналізм якого визначається здатністю засвоїти основи мовленнєвої культури і стати національно-мовною особистістю. Важливе значення в цьому процесі належить усвідомленню значення культури мовлення у майбутній фаховій діяльності та умінням придержуватися норм української літературної мови, послуговуватися її виражальними засобами, враховуючи умови і завдання професійної комунікації.

Обґрунтовуючи важливе значення підвищення рівня мовної освіти майбутніх педагогів, В. Кремень наголошує, що на педагогічних спеціальностях вивчення української мови повинно відбуватися в більших обсягах, ніж на інших. Адже, за словами науковця, учитель, як ніхто інший, повинен досконало володіти усною і писемною українською мовою [121, с. 103].

Нова стратегія розвитку освіти передбачає врахування в процесі формування культури української мови майбутніх учителів дієвості впливу психологічних чинників, без чого він так і залишиться суб'єкт-об'єктним, а мовна освіта упродовж життя матиме суто формальний характер. Дослідники стверджують, що вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок майбутнього вчителя відбувається у процесі його професійного становлення. «У період між самоусвідомленням: «Я-студент, що отримує знання з української мови, здобуває уміння й навички», та «Я-вчитель, готовий до професійної комунікації засобами мови»,— наголошує К. Климова, — відбувається відображення у свідомості студента етапів розвитку його професійних якостей, виникає відчуття індивідуальної спроможності до вербальної комунікації, до професійної рефлексивної діяльності, яку вважають запорукою безперервного професійного розвитку вчителя» [106, с. 199].

У широкому значенні вислів «культура мовлення» фахівці пов'язують з любов'ю, прив'язаністю до рідної мови, почуттям поваги до державної мови та її багатовікової традиції. Турбота про істинне функціонування мови, її пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток, відповідальність за власні мовленнєві

дії – це турбота про культуру мовлення у широкому сенсі. У вужчому розумінні змістовим наповненням цього поняття мовної культури є ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами та вміння свідомо їх використовувати, а також критично ставитися до їх порушення; здатність ясно, чітко, лаконічно та зрозуміло висловлювати думки; пропагування до усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін.; здатність відчувати естетику мови (її красу, вишуканість, культурологічну довершеність) [177, с. 18].

Важливий освітній потенціал мають ідеї Н. Бабич про те, що культура мовлення має теоретичний і практичний аспекти [7, с. 28]. Культура мовлення – це нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації.

Проблема культури мовлення проявляється в таких основних аспектах: багатство, впливовість, нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення та ін. Н. Бабич, зокрема, виокремлює такі складники культури мовлення: правильність, точність, логічність, багатство, чистота, доречність, достатність (поняття кількості мовлення), виразність, емоційність [7, с. 38].

Невід’ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока культура мовлення, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову у поєднанні з її багатством, використанні виражальних засобів та дотриманні літературних мовних норм [166, с. 11]. Мова високої культури характеризується багатством словника, різноманітністю граматичних конструкцій, художньою виразністю та логічною стрункістю.

Носіями зразкової української мови мають стати державні діячі, урядовці всіх рангів, якщо вони спілкуються з людьми поза своєю домівкою. Але ж мовні неслухності трапляються повсюди. Недоладності у мові виникають на основі невміння диференціювати лексичні та граматичні засоби

української й російської мов, безоглядного перенесення в українську мову чужих слів і висловів. Найприкріше в цьому те, що таких помилок припускаються люди, які за своїм покликанням і становищем у суспільстві мали б бути взірцем української літературної мови, еталоном, взірцем для наслідування решти мовців [169, с. 198]. Не є винятком у цій ситуації сучасний педагог, який, у нашому випадку, є прикладом для наслідування, відтак повинен володіти рідною мовою на високому рівні та турбуватись про культуру свого мовлення.

Мовлення людини, особливо вчителя початкових класів, повинне бути своєчасним, цілеспрямованим, переконливим, виразним, а найголовніше – чистим, нормативним. Нормативність мови, її відповідність з вимогами – це культура мови, яка розробляє правила вимови, наголошування, побудови словосполучень і речень та вимагає від мовців їх дотримання [166, с. 12]. Кожна освічена людина, зокрема педагог, повинна прагнути до оволодіння культурою мовлення, а отже у процесі спілкування з іншими, ставити за взірець уміння користуватися мовою.

Необхідно зауважити, що культура мовлення як система вимог, регламентацій щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній) правомірно вважається свідченням розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості майбутнього фахівця в галузі освіти. Визначення сутності поняття «культура мовлення», стало предметом активних наукових досліджень, у результаті яких вироблено різні тлумачення цього поняття (Додаток В).

З огляду на те, що мовлення є основним інструментом професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи в педагогічному мовленні вчені виокремлюють його характерні ознаки: майстерне оперування засобами мовлення; правильне, зрозуміле, виразне, дієве, переконливе та яскраве мовлення, яке допомагає впливати на слухача [45, с. 45].

Зауважимо, що майбутній учитель повинен вміти швидко схоплювати необхідну інформацію, осмислити її для подальшого використання й передачі, вміти створювати монологи, вести діалоги та керувати процесом спілкування у

межах своєї компетенції» [145, с. 11]. Як відомо, слово є одним із інструментів професійної педагогічної діяльності. Значною мірою від того, наскільки є багатим активний словник мовця, рівень його загальної культури та мовленнєвої зокрема, техніка мовлення залежать професійна майстерність, імідж та успіх у реалізації освітніх завдань майбутнього вчителя.

Висока мовленнєва культура визначається передусім мовною майстерністю особистості. Академік В. Виноградов свого часу слушно зауважував: «Висока мовна культура розмовного і писемного мовлення, добре знання і чуття рідної мови, вміння користуватися її виражальними засобами й стилістичною різноманітністю – найкраща опора, найправильніша підмога і найнадійніша рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності» [29, с. 19].

Як уже йшлося, мовленнєві вміння і навички становлять мовленнєву обізнаність майбутнього фахівця. Адже вони відтворюють наявність у мовця умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, ступінь сформованості комунікативних дій і є критерієм розвиненого мовлення людини.

Отже, існує нагальна потреба в удосконаленні умінь і навичок студентів правильного, безпомилкового вираження думок українською літературною мовою. Відповідно викладачі мають постійно дбати про підвищення рівня культури фахової мови, організовуючи практичні заняття з оволодіння нормами літературної мови, здійснюючи моніторинг нормативності професійного літературного спілкування – писемного та усного, залучаючи студентів до участі в наукових гуртках та проблемних групах з питань культури мовлення.

Відтак перед студентами поставлені вимоги керуватися такими рекомендаціями: не порушувати норм сучасної української літературної мови, не використовувати у своєму мовленні суржику, сленгу, англіцизмів, росіянізмів; не нехтувати формами кличного відмінка іменників; не вживати невластиві українській мові пестливі форми; вживати загальновідомі слова,

уникати двозначності, обходитися без запозичень там, де можна скористатися питомим словом тощо [15, с. 33].

Реалізація педагогічної взаємодії, освітнього впливу викладача на інших суб'єктів спілкування здійснюється за допомогою мовлення, тому його специфіка істотно впливає на ефективність комунікативного процесу. Понад те, мова вчителя є для молодих людей, особливо учнівської молоді, певним взірцем. Відповідно, молодші школярі, які здатні до наслідування, часто усвідомлено чи неусвідомлено копіюють свого наставника, його комунікативні дії. Саме це дає нам підстави стверджувати, що важливим показником професіоналізму педагога є те, що його промови, виступи повинні не тільки відповідати загальним мовленнєвим нормам (орфографічним, орфоепічним, лексичним, граматичним, стилістичним), але й враховувати специфіку контингенту, з яким він працює. Демонстрування педагогом мовленнєвої культури передбачає, що він використовує короткі та достатньо прості за конструкцією речення, які аудиторія без ускладнень зможе сприйняти на слух. Мовлення викладача має бути також виразним, живим, позбавленим лексичних штамів.

Зауважимо, що за допомогою педагогічного спілкування, комунікативної взаємодії вчителя та учня, викладача та студента відбувається передача певного суспільного й професійного досвіду від того, хто навчає до тих, хто навчається; «таке спілкування виконує провідну роль у формуванні особистості молодого людини, її самосвідомості, ціннісних настанов і способу життя загалом» [161, с. 148-149].

У лінгвістичній підготовці майбутніх учителів початкових класів реалізуються комунікативно-діяльнісний, особистісно-прагматичний, системно-синергетичний, культурологічний, функційно-стилістичний підходи, які сприяють не лише успішній соціалізації молодих учителів у педагогічному середовищі, але і їх особистісному розвитку та самоствердженні, оскільки мистецтво спілкування, публічного виступу, висока культура мовлення відіграють винятково важливу роль у вчительській професії [200, с. 373].

У процесі підготовки до комунікативно-стратегічної діяльності провідною метою визначено формування національно-мовної особистості фахівця в галузі початкової освіти, здатного утверджувати державність української мови, який належно володіє її стилями, жанрами, виражальними засобами у всіх різновидах мовленнєвої діяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати комплекс завдань, а саме:

- сприяти усвідомленню студентами визначальної ролі мови як основного знаряддя педагогічної діяльності та способу самовираження вчителя;

- сформувати у майбутніх фахівців шанобливе ставлення до української літературної мови і позитивну мотивацію на досконале оволодіння нею;

- у процесі вивчення курсу сучасної української мови сформувати мовну компетенцію студентів шляхом засвоєння ними знань про систему мови, її діалекти, мовні норми (фонетичні, орфоепічні, лексичні, орфографічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні), формування вмінь використовувати здобуті знання під час сприймання, зіставлення, аналізу, коментування мовного матеріалу з точки зору його нормативності та відповідності сфері використання [28, с. 147];

- сформувати мовленнєву компетенцію студентів шляхом розвитку вмінь створювати та озвучувати тексти різних стилів і жанрів, оволодіння монологічною та діалогічною формами мовлення, правилами мовленнєвого етикету, ведення дискусії і диспуту, вміннями переконливо аргументувати сказане тощо;

- сформувати комунікативну компетенцію майбутніх педагогів, що передбачає «комплексне застосування мовних і немовних засобів із метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування» [19, с. 23];

- сформувати стратегічну обізнаність, що виявляється в оволодінні різноманітними комунікативними стратегіями і тактиками та доречному їх використанні;

- розвивати інтелектуальні, творчі здібності майбутніх педагогів, їх уміння використовувати різні методи наукових досліджень мовних явищ, роботи з джерелами інформації;

- формувати готовність до постійного самовдосконалення у сфері професійної комунікації [34, с. 188].

Коротко охарактеризуємо основні комунікативні ознаки культури мовлення. Правильність – одна з найголовніших комунікативних ознак мовлення; це дотримання закріплених у літературній мові норм. Правильність мовлення – це базова вимога культури мовлення, її основа. Правильність мовлення є, по суті, об'єктом шкільного навчання, адже знання про мову й культуру усного та писемного мовлення закладаються у шкільному курсі вивчення рідної мови. Формування навичок правильного мовлення передбачено програмою.

Для того, щоб учні правильно розуміли те, що говорить учитель, потрібно турбуватися про правильність свого мовлення. Збереження мови, застереження від виникнення мовних та комунікативних помилок – це прямий вияв турботи про правильність мовлення.

А саме з правильністю та нормативністю мовлення тісно пов'язана його чистота. Чистота мовлення виявляється у безпомилковому мовленні на лексичному, стилістичному, орфоепічному рівнях. А критерійним показником чистого мовлення є вживання літературного чи не літературного слова. Нечистим вважається мовлення, в якому наявні діалектизми, жаргонні слова, іншомовні слова тощо.

Отже, чисте мовлення – це таке, у якому немає нелітературних елементів.

Чистота мовлення характеризується правильною літературною вимовою, відсутністю акценту (орфоепічний аспект); відсутністю у мовленні

позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, плеоназмів, штампів, слів-паразитів (сововживання); відповідності інтонації змісту та експресії висловлення, підборі правильного тону розмови (інтонаційний аспект).

Не зайвим буде зауваження, що в нас не дбають належно про культуру української мови, число погріхів проти нашої літературної мови ніяк не меншає, адже причина такого стану нашої мовної культури в тому, що вона впливає з «практично-мовної буденщини», саме про нашу буденну розговірну мову ми найменше дбаємо, подекуди вважаючи, що чистою літературною мовою слід говорити «на людях», як результат – нам не завжди вдається говорити по-літературному і в наше мовлення «вдирається» «буденний» вислів, що наглядно показує про «недостачу слів» [171, с. 8-9].

Слушним є ствердження дослідниці К. Я. Климової з приводу формування правильності і чистоти усного мовлення майбутніх учителів. Вона зазначає, що робота з формування правильного й чистого усного мовлення є дещо складнішою від роботи над усуненням «погріхів» стосовно писемного мовлення, адже у першому випадку «труднощі зумовлені насамперед психологічними чинниками: спонтанністю усних висловлювань, нерідко відсутністю можливостей внести у своє або чуже мовлення корективи (через побоювання порушити хід розмови або з етичних міркувань)» [108, с. 89].

Важливою комунікативною ознакою культури мовлення, яка пов'язана зі свідомістю людини є точність. Характеристиками точного мовлення є уважне ставлення до мови, правильний вибір слова, добре знання відтінків значень слів-синонімів, правильне вживання фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-сміслових зв'язків між членами речень [137, с. 52].

Окрім цього, наступним критерієм культури мовлення є його закономірність, послідовність, вмотивованість, тобто логічність. [207, с. 69].

Мовлення, яке підпорядковане законам логіки, яке формується на рівні мислення – мова – мовлення закладе основи точного й логічного мовлення. З чого можна зробити практичний висновок: погане мовлення є насамперед наслідком поганого мислення і лише потім – поганих знань мови. А отже, щоб навчитися добре висловлювати свої думки, треба навчитися добре мислити.

Багатство й різноманітність мовлення характеризується великою кількістю слів у мові, визначає рівень словникового запасу мовця. Що ж до співвідношення багатства і культури мовлення, то вона формується різноманітністю лексико-фразеологічного запасу, фонетико-інтонаційною виразністю, різними способами поєднання слів і словосполучень у реченні, різними способами та засобами вираження думки.

Наше мовлення може буде багатим і різноманітним за умови роботи зі словниками: тлумачним, фразеологічним, іншомовних слів, проте лексичне й фразеологічне багатство мовлення формується не лише за допомогою словника, а ще «варто досліджувати мовлення письменників, запозичувати з нього слова, крилаті вислови, прислів'я і приказки» [158, с. 165], адже як зазначає Я. Рудницький «найкращий засіб вчитися мови – читати відповідні праці й статті на теми мови, слідкувати за мовою творів художнього мистецтва, або прислухатися до мов на сцені» [171, с. 13].

Багатство сучасної розвиненої української літературної мови є невичерпним і безмежним. «Багатство мови виявляється у живому мовленні народу, в художній літературі, наукових працях, публіцистиці та ін.» [74, с. 234].

Не менш важливою комунікативною ознакою культури мовлення є доречність. На гроні доречності відображаються точність, логічність, виразність, чистота мовлення у цілому. Доречність мовлення характеризується добром мовних засобів, які відповідають змісту та характеру експресії повідомлення.

Отож, культура мовлення – це нормативність і правильність викладу інформації, шляхом репрезентації чистого, точного, логічного доречного висловлювання відповідно до умов і вимог конкретної ситуації. Поняття «культура мови» словник мовознавчих термінів подає так: культура мови – це ступінь відповідності нормам орфоєпії, слововживання; здатність наслідувати ліпші зразки у власному індивідуальному мовленні [37, с. 16]. Таким чином, блискуче володіння мовою, її нормами у процесі живомовної практики людини й розкриває її культуру мовлення.

Найвищою формою існування мови є літературна мова. Вона характеризується унормованістю уніфікованістю (стандартністю), наддіалектністю, стилістичною диференціацією (розвиненою системою стилів) та регламентованістю. Відшліфована форма загальнонародної мови вважається літературною мовою [207, с. 15].

Фундаментальною ознакою літературної мови є її унормованість. Нормативність мовлення виражається наявністю уніфікованих зразків репрезентації мовної системи: правильне наголошування, інтонування, слововживання, правильне конструювання речень, діалогу. Нормативність – «технічний» бік мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів. Під поняттям нормативність (правильність) часто розуміють синонімічне поняття «чистота» мовлення. Так, науковець К. Климова виокремлює такі аспекти чистоти мовлення: дотримання орфоєпічних норм, відсутність помилок, зумовлених впливом інших мов, діалектів; використання нормативної лексики, відсутність позалітературних елементів; належна інтонаційна оформленість речень як виражальний засіб звукового [107, с. 40] (Додаток Д).

Майбутній учитель у професійному мовленні повинен дотримуватися загальноприйнятих мовних норм, стандартів, певних взірців, адже унормованість – головна ознака літературної мови.

Центральне поняття теорії культури мови – норма літературної мови в її конкретно-історичному вияві [123, с. 7].

Мовна норма розглядається як уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації [207, с. 19]. Це поняття також трактується як закріплення в практиці зразкового використання мовних варіантів (в галузі вимови, слововживання, граматичних та інших мовних засобів), які найкраще й найповніше із числа співіснуючих виконують свою суспільну роль [37, с. 268].

Мовна норма є ознакою літературної мови. Сучасна українська літературна мова оброблена й упорядкована вченими, письменниками та іншими культурними діячами. Вона за своїм походженням пов'язана з діалектами, бо виникла на їх основі. Літературна мова й діалекти завжди перебувають у взаємозв'язку, вона безперервно збагачується за рахунок народних говорів. Літературна мова впливає на місцеві говори і сприяє їх зближенню із загальнонародною національною мовою [166, с. 19-20].

Найголовнішою ознакою літературної мови є її унормованість, адже мовні норми є обов'язковими для всіх носіїв. Розрізняють мовні норми:

- орфоепічні – регулюють правильну вимову звуків, словосполучень та наголошування у словах;
- лексичні – врегульовують вибір уживаних слів у властивому їм значенні та правильне поєднання їх за змістом у словосполученні й реченні;
- граматичні– врегульовують правильність творення й уживання слів та їх форм, правильну побудову словосполучень й речень;
- стилістичні– регулюють уживання мовних засобів відповідно до їх стилістичного забарвлення й стилю мовлення;
- орфографічні – регулюють правильний запис слів;
- пунктуаційні– регулюють правильну розстановку розділових знаків [166, с. 32].

Центральною проблемою для культури мовлення є мовна норма. Норми літературної мови відображуються в словниках, фіксуються у вигляді усталених правил у довідниках, посібниках, підручниках. Вони є

обов'язковим еталоном правильності літературної мови для всіх, хто володіє й користується мовою [166, с. 33]. Нормативність є невід'ємною характеристикою літературного мовлення.

Як зазначено у посібнику М. І. Пентилюк, літературні норми характеризуються тим, що для них є властивими стабільність і незмінність, та, окрім цього, у зв'язку з тим, що мова й мовлення розвиваються, міняються і норми. Я. Рудницький зазначав «Літературна мова – то серце Народу, гине мова – гине Нарід, тому одним з найголовніших обов'язків кожної культурної людини, кожного свідомого громадянина є добре знання своєї рідної мови, тобто вміння правильно висловлюватися та постійно дбати про культуру мови» [171, с. 14]

Вважаємо, що джерелами норм культури мовлення є жива розмовна мова, місцеві говори, просторіччя, професійні жаргони, інші мови. Отже, можна стверджувати, що основною причиною змін у мовних нормах є вплив розмовної мови, діалектичного середовища. Літературна мовна норма – усталені, загальноприйняті правила, регламентації, взірці вживання мовних засобів у писемній і усній формі спілкування. Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих реалізацій мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації. Ці правила оберігають літературну мову від проникнення в неї суржику, сленгу, діалектизму і всього того, що може розхитати, спотворити її структуру.

Формуючи культуру мовлення учнів, педагог звертає їхню увагу на виразність, правильність, логічність мовлення, вміння користуватися мовностилістичними засобами, бачити красу живого народного слова та водночас уникати помилок, пов'язаних з негативним впливом просторічної, діалектної лексики, жаргонізмів, суржику тощо.

У наш час вбачаються такі недоліки мовлення учнів: використання жаргонізмів (зокрема молодіжного сленгу) та територіальних діалектизмів. «Жаргон – суперечливе мовне явище. Він захоплює дітей своєю експресивністю, незвичайністю, несхожістю на унормоване мовлення. Багато

спеціалістів розглядають жаргон як засіб самоутвердження дітей, своєрідну «дитячу хворобу», яка охоплює кожне покоління й поступово зникає. Дехто бачить у жаргонах «важку мовну хворобу», з якою слід наполегливо боротися» [176, с. 147].

Що ж стосується діалектів, то, до прикладу, М. Русанівський стверджував, що територіальні діалекти не відіграють значної ролі в утворенні норм літературної мови, але деякі особливості діалектного мовлення дуже стійкі. Першочергове завдання навчального закладу – це «усунення засвоєних у ранньому дитинстві діалектних рис вимови, котрі нерідко зумовлюють орфографічну малограмотність учнів» [124, с. 12].

Я. Рудницький зауважував, що тільки ж мова, яку ми винесли з дому, має дуже часто місцеву закраску, вона має багато відхилень від літературної, всеукраїнської мови й вимови, чи по-фаховому сказавши, вона має говіркову закраску [171, с. 12], літературної, всеукраїнської мови має нас передусім навчити школа, звідси впливає важлива суспільна функція школи із рідною, материнською мовою [171, с. 12].

Як указує О. Беляєв, хоча виділення діалектної лексики для вчителя не є особливо важким, про що свідчить нечасте її використання без спеціального стилістичного мотивування, однак наявність її в мовленні учнів говорить про певні недоліки в роботі вчителя, спрямованої на підвищення культури мовлення [13, с. 43]. Відтак основна прогалина в цьому виявляється, вочевидь, у тому, що учень не володіє основними знаннями про межі літературної мови, про місце, яке посідають діалектизми в системі лексики. Тільки усвідомлення того, що мовлення, наповнене територіальними та соціальними елементами, є свідченням мовної неграмотності та низької загальної культури, може стати важливим стимулом для роботи школярів над своїм мовленням.

Актуальність формування мовної культури особистості спонукала оновлення тлумачення сутності традиційних аспектів (лінгвістичного, педагогічного, психологічного, морального та естетичного) вивчення

української мови. На думку М. Пентилюк, лінгвістичний підхід передбачає врахування новітніх напрацювань у галузі мовознавчої науки (когнітивної й комунікативної лінгвістики тексту, психо- і соціолінгвістики). Педагогічний аспект навчання української мови, в свою чергу, потребує врахування її значення в розвитку пізнавально-творчої діяльності та мовленнєвого розвитку особистості. Дотримання психологічного підходу, вважає вчена, зумовлює необхідність врахування психологічних чинників, здатних забезпечувати якість засвоєння мови та формування комунікативної компетентності особистості. Модернізація морального та естетичного підходів до навчання мови спрямовує виховні зусилля педагога на формування в школярів (студентів) позитивного ставлення до мови, усвідомлення її суспільних(професійних) функцій [164, с. 125].

У сучасних умовах реформування мовної освіти також визначилися нові підходи до навчання української мови, провідне місце серед яких посідають українознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, діяльнісно-орієнтований, комунікативний та ін. Комплекс українознавчого (народознавчого), етнопедагогічного та культурологічного аспектів покликаний забезпечити оптимальні умови для засвоєння учнями та студентами мовної картини світу засобами рідної мови, формування національної свідомості, націомовної особистості громадянина України на основі національних та світових культурних цінностей.

На думку дослідників, у діялісно орієнтованому підході до навчання мови, необхідне врахування в мовленнєвій діяльності особистості, когнітивних (пізнавальних), емоційних, вольових її здібностей. Структура діялісно орієнтованого підходу до навчання мови включає наступні чинники: «види мовленнєвої діяльності, що реалізуються в комунікативній мовленнєвій компетенції особистості; психічні й фізіологічні процеси мовлення, що відбуваються під час сприймання чи продукування усного і писемного мовлення; текст як продукт висловлювання в тій чи іншій формі; сферу спілкування (освітню, професійну, суспільну та особистісну);

стратегію спілкування (мовленнєву поведінку в різних мовленнєвих ситуаціях); завдання як певні цілеспрямовані дії, які мовець розв'язує під час спілкування» [164, с. 125].

Зазначені аспекти навчання української мови, за твердженням фахівців, підпорядковані найголовнішому – комунікативному. Проблема комунікативного підходу до навчання мови має чітку практичну спрямованість, що зумовлює актуалізацію формування комунікативної компетентності особистості, здатної висловлювати свою думку з різного кола проблем, передусім професійних, виявляючи високий рівень мовної культури. Цей підхід уможливорює свідомість мовленнєвої діяльності учнів (студентів), чия мовленнєва практика має ґрунтуватися як на знаннях мовної системи, так і безпосередньому спілкуванні. В умовах стандартизованої мовної освіти комунікативний підхід набув нового змісту, окресливши головну мету навчального процесу – формування комунікативно компетентної особистості, здатної здобути знання, уміння пізнавального і творчого характеру, навички спілкування, світоглядні переконання [164, с. 125].

Важливе значення в структурі мовнокомунікативної компетентності вчителя початкових класів належить формуванню його риторичної культури. Авторитетна вчена в галузі українського красномовства Г. Сагач переконливо стверджує, що саме риторична культура вчителя є вагомим чинником гуманізації суспільства завдяки підвищенню рівня відповідальності педагога за власний мовленнєвий вчинок.

У багатьох сучасних психолого-педагогічних дослідженнях термін «риторична культура» використовується в значенні синоніма понять «мовленнєва майстерність», складовими якої є логічна, психолого-педагогічна культура, техніка мовлення (Л. Граудіна, Н. Безменова, Н. Михайличенко), «культура мовленнєвого продукування та виконання» (А. Васильєва), «мовленнєва культура» (О. Залюбівська), «риторична (ораторська) грамотність» (Д. Александров, Ю. Рождественський),

«комунікативна культура», «комунікативна компетентність» (Р. Онуфрієнко, Н. Іпполітова та ін.), «професійно-виконавська культура», «педагогічна майстерність» (І. Зязюн, А. Капська, Г. Сагач, Н. Тарасевич), «мовно-публіцистична культура» (В. Гамрецький), «культура публічної мови» (Ю. Ковальов) [25].

Зауважимо, що риторична культура, за визначенням учених, «володіння живим переконуючим словом», базується, передусім, на усвідомленому знанні предмета мовлення. У якості синонімів до досліджуваної категорії Г. Сагач застосовує поняття «риторична особистість», «ораторська культура», «культура риторичної особистості». Дослідниками визначено основні етапи формування риторичної особистості майбутнього вчителя, який передбачає наступні елементи: моделювання системи навчання студента; створення й реалізацію навчальної програми з риторики; розроблення та впровадження методики навчання студентів в умовах педагогічного ЗВО.

Риторика як предмет ознайомлення майбутніх педагогів в комплексі основних і вибіркових навчальних мовознавчих дисциплін, вивчення яких передбачено в навчальних планах у педагогічних ЗВО закладає в майбутніх учителів основи володіння мистецтвом переконуючої комунікації.

У сучасній теорії та практиці організації навчальної діяльності у ЗВО існує чимало концепцій вивчення риторики: логіко-лінгвістичний підхід (О. Волков, Ж. Дюбуа, Т. Маркічева, Н. Михайліченко, Є. Ножин, Ф. Пір, А. Тринон); та філософсько-культурологічний (М. Бахтін, С. Іванова, Ю. Лотман, А. Михальська, І. Пешков, Г. Сагач, Я. Чумак, О. Юніна). У більшості досліджень риторична діяльність трактується як мисленнєво-мовленнєва, яка спрямована на створення переконливого та дієвого слова з метою взаємодії з особистістю чи аудиторією вцілому, здійснюючи позитивний вплив на неї [101].

Вивчення риторики студентами нефілологічних спеціальностей, у тому числі й майбутніми вчителями початкових класів, відбувається під час

вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», який базується на мовно-мовленнєвому та, культурологічному матеріалі, засвоєному ще в середній школі. Формування культури красномовства студентів відбувається завдяки оволодінню літературними нормами і комунікативними якостями мови, характерними для усної форми мовлення. Також у цьому процесі важливе місце належить дотриманню форм мовленнєвого етикету та вмінню використовувати мовностилістичні засоби та прийоми відповідно до умов і мети комунікації.

Необхідно зауважити, що в різних жанрах публічних висловлювань використовується передусім такий вид мовленнєвої діяльності, як говоріння, зокрема у тексті публічного висловлювання, котре має трискладову структуру (мотив, аналіз-синтез, виконання). Забезпечення цього процесу відбувається лінгвістичними і паралінгвістичними засобами, культурою спілкування, комунікативними якостями мовлення. «Обов'язковим компонентом вивчення риторики на заняттях української мови за професійним спрямуванням, як наголошує професор Е. Палихата, є демонстрування зразкових публічних виступів політичного, морального, судового, академічного, євхаристійного спрямування, щоб студенти відчували красу українського слова, мали бажання вникати в таємниці джерел українського красномовства» [157, с. 56].

Новітні концепції та положення про фахову орієнтованість мовленнєвої діяльності актуалізують необхідність формування професійної лексики в освітньому процесі педагогічних ЗВО. У зв'язку з тим, що випускник закладу вищої освіти повинен досконало володіти фаховою термінологією, навичками професійного спілкування, уміти працювати з науковою літературою, актуальною проблемою модернізації мовної освіти стало дидактичне забезпечення підготовки майбутніх спеціалістів різних профілів з української мови. Ця проблема стала предметом дослідження багатьох сучасних учених: лінгвістів (Ф. Бацевич, П. Дудик, Л. Мацько та ін.), педагогів (А. Алексюк, С. Гончаренко, О. Семенов, О. Пехота),

психологів (І. Зимня), лінгводидактів (О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, М. Пентиліук).

Уміння застосовувати професійну термінологію є важливою умовою професійної діяльності вчителя початкових класів, оскільки для викладання базових дисциплін в 1-4 класах у майбутніх учителів ще до проходження педагогічної практики має бути сформований професійний термінологічний словник. Формування термінологічного словника в студентів відбувається в процесі опанування ними лінгвістичними та лінгводидактичними навчальними курсами, наприклад «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи культури і техніки мовлення», «Сучасна українська мова з практикумом», «Методика навчання української мови». Саме на заняттях із вищезгаданих дисциплін студенти засвоюють основну частину термінів, здобувають уміння їх застосовувати правильно й адекватно до умов та ситуації спілкування [168, с. 90].

Вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» студентами усіх вищих навчальних закладів, у тому числі й майбутніми вчителями початкових класів, передбачає формування навичок застосування набутих у школі знань із теорії та практики української мови для майбутньої професійної діяльності. Провідним завданням цієї дисципліни визначено формування культури фахового мовлення, яка виражається в здатності усвідомленого сприйняття мови не тільки як засобу комунікації, але й реалізації професійної мети. Змістовою характеристикою культури фахового мовлення також вважається фахового зорієнтований синтез граматичних норм і варіантів вживання слів, правил синтаксичної організації фрази, текстів, завдяки ячому відбувається усне і писемне мовне оформлення процесу і результатів діяльності представниками певної професії [126, с. 5].

Активізація процесу засвоєння термінів відбувається завдяки розв'язанню комплексу репродуктивних і продуктивних завдань, серед яких ознайомлення зі значенням терміна; аналіз його етимології; порівняння з

іншими термінами системи; укладення термінологічного словника; складання висловлювання за конкретною темою за допомогою, запропонованих викладачем термінів та ін. Закономірно, що для формування культури фахового мовлення необхідна систематична робота, розробка концептуально нових підходів й освітніх технологій навчання у вищій школі. «Рівень володіння майбутніми спеціалістами фаховою термінологією, наголошує професор М. Пентилюк, є основоположним у процесі формування їхнього професійного мовлення. Процес навчання студентів наукової термінології повинен бути комплексним, багатокomпонентним і враховувати як традиційні, так і сучасні підходи до навчання у вищій школі. У його основі покладено комунікативно-діяльнісний, когнітивний, особистісно орієнтований та інші підходи, модульну технологію, що реалізується в закономірностях і принципах, активних та інтерактивних формах і методах, прийомах і засобах навчання у вищій школі, забезпечуючи якісну підготовку майбутніх спеціалістів» [165].

Необхідно наголосити, що важливим чинником формування культури мови майбутніх учителів у контексті модернізації освіти стало впровадження перспективних інноваційних освітніх технологій розвитку, навчання, викладання у вищій школі. Використання їх поруч із традиційними технологіями суттєво оптимізує процес мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Якісні показники традиційних технологій, зокрема, чітка організація педагогічного процесу, науковість навчального матеріалу; планомірний ідейно-емоційний вплив викладача; послідовна, логічно структурована подача навчального матеріалу, врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів, орієнтація на розвиток пам'яті (запам'ятовування і відтворення) тощо, забезпечують можливість якісної передачі викладачем мовного матеріалу. Водночас інтенсифікація викладання дисциплін, спрямованих на культуромовну підготовку вчителя, зокрема, мови професійного спілкування, відбувається шляхом упровадження інноваційних освітніх технологій, що забезпечує подолання

негативних процесів, властивих для традиційних форм навчання, передусім, пригнічення ініціативи, однаковий підхід до всіх студентів, орієнтацію на формування техніки шаблонного мовлення, відсутності пріоритету навчання, творчому використанню засобів мовної виразності тощо.

Впровадження інновацій в освітній процес педагогічного ЗВО забезпечує використання освітніх технологій, метою яких є підвищення якості організації навчальної діяльності та оптимізації засвоєння практичних умінь майбутніми фахівцями.

У класифікації розробленій А. Савельєвим, диференційовано технології навчання, зокрема за спрямованістю дії студентів, викладачів; за предметним середовищем (гуманітарні, природничі, технічні дисципліни); за видами застосовуваних технічних засобів (аудіовізуальні, комп'ютерні, відеокомп'ютерні тощо); за формою організації навчального процесу (індивідуальні, колективні, змішані) тощо. На основі узагальнень теоретичного доробку сучасних учених та власних теоретико-практичних напрацювань, Н. Кошечко класифікує інноваційні освітні технології на основі критеріїв їх змісту та методи передачі інформації, серед яких: особистісно орієнтована технологія; інтерактивна технологія навчання та викладання, модульно-рейтингова технологія; інформаційно-комунікаційна технологія навчання та викладання; технологія навчальних проєктів, інтегрована розвивальна технологія [120, с. 36].

Констатуючи той факт, що в сучасній теорії та практиці вищої школи цілий комплекс педагогічних технологій, авторитетна вчена в галузі лінгводидактики професор М. Пентилюк для оптимізації процесу формування фахової термінології студентів виокремлює технологію модульного навчання з огляду на те, що ця технологія активно впроваджується в більшості вищих навчальних закладах України й зарекомендувала себе ефективною в підготовці майбутніх спеціалістів. Теоретико-методичні показники цієї технології відображені в дослідженнях

А. Алексюка, Н. Вазіної, С. Вітвицької, Г. Ксензової, О. Пехоти, А. Фурмана та ін.

М. Пентилюк наголошує, що саме модульна технологія ґрунтується на закономірностях, підходах і принципах організації роботи з науковою термінологією. Основними перевагами модульного навчання вчена вважає: запровадження гнучкості та індивідуалізації навчання, перетворення студента з об'єкта в суб'єкт навчального процесу; поділ змісту навчальної дисципліни на модулі – відносно самостійні частини навчального процесу, що об'єднують кілька близьких за змістом тем; засвоєння модуля забезпечується різними формами навчання (модуль складається з лекційних, практичних, семінарських, індивідуальних і лабораторних занять, самостійної й дослідницької роботи студентів); кожне заняття включає різні методи і прийоми роботи (евристичні бесіди, дискусії, ігри, засоби діагностики тощо); особистісна орієнтація навчання, оскільки кожен студент опрацьовує модуль за оптимальний для нього час» тощо [165].

У процесі формування культури мови в майбутніх фахівців важливу роль відіграє не тільки вища школа, а й діяльність суспільства, спрямована на те, щоб людина якнайглибше пізнала багатство й красу рідної мови. Іншими словами, йдеться про державну підтримку розвитку національної мови. Маємо чимало прикладів країн, у яких «усе роблять для того, щоб слово рідної мови було мудрим і прекрасним», як, наприклад, у Франції, де працює спеціальна комісія, «яка накладає штрафи на установи, підприємства за зловживання запозиченими словами» [184, с. 5], не кажучи про те, що в цій країні існує державна програма підтримки французької мови, спрямована на піднесення культури мови, плекання її чистоти та утвердження її престижу (і це тоді, коли французька мова у Франції ніколи не перебувала у становищі пасербиці).

Фахівці справедливо зауважують, що сьогодні, коли українська мова, одержавши статус державної, розширює сферу свого функціонування, зростає увага до культури усного і писемного мовлення, «Стає престижно

розмовляти гарною українською мовою, приходить розуміння того, що добре знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей» [178, с. 7]. Основи вмілого користування мовою закладаються з дитинства, тому так важливо прищепити дітям ще в школі почуття відповідального ставлення до мови як найважливішого засобу людського спілкування, завдання вищої школи в цій ділянці мовної освіти – закріпити навички не лише правильного, а й майстерного вживання мовних засобів відповідно до конкретної комунікативної ситуації, навчити студентів виявляти помилки й очищати усне та писемне мовлення від тих елементів, що спотворюють його.

Таким чином, у сучасних умовах розбудови української держави відбувається оновлення всіх напрямів життєдіяльності суспільства, що актуалізує модернізацію мовної освіти. У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» якість професійної підготовки майбутнього освітянина визначається сформованістю його мовно-мовленнєвої компетентності. Питання компетентнісного підходу в організації мовної освіти набуває особливої актуальності, з огляду на те, що студенти-майбутні фахівці, опанувавши знання, не завжди виявляють здатність їх використати в життєвих і професійних ситуаціях, у процесі педагогічної взаємодії.

Вища педагогічна освіта орієнтована на виховання культури мовлення майбутнього фахівця, покликана забезпечити формування національно-мовної особистості та мовленнєвої компетентності майбутнього педагога.

Сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти характеризується впровадженням новітніх освітніх технологій з метою формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх педагогів. Для розв’язання цього важливого освітнього завдання здійснюється пошук оптимальних педагогічних умов забезпечення розвитку професійного мовлення студентів, визначення механізмів, які регулюють якість їх мовленнєвої діяльності. Тому виникає необхідність створення й упровадження такої освітньої системи у ЗВО, яка оптимізує зміст, форми та методи організації процесу формування професійного мовлення майбутнього педагога.

Таким чином, культура мовлення особистості як соціокультурний феномен і наукова дефініція стала предметом сучасних психологічних, педагогічних, лінгвістичних, лінгводидактичних, культурологічних і філософських досліджень.

У мовознавчих дослідженнях критеріями оцінки культури мови особистості визначено точність, логічність, ясність, виразність, чистота, стилістичної вправності висловлювання, майстерність мовця у використанні літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні тощо.

В античній філософії було вперше сформулювало загальні закони красномовства, розроблено теоретичне вчення про принципи досягнення прекрасного у мовотворчості (Аристотель); встановлено взаємозв'язок між рівнем красномовства та якістю навчання та виховання (Квінтіліан). Здійснено теоретичне обґрунтовування шляхів формування ораторського майстерності (Цицерон). Представники західноєвропейської наукової думки в наступні історико-культурні активно працювали над розвитком теорії і практики культури мовлення.

Серед українських мислителів вагомий внесок у розвиток красномовства здійснили: історик, філософ Станіслав Оріховський Роксолан, представник полемічної літератури І. Вишенський, церковний і громадський діяч, письменник, педагог Ф. Прокопович, видатний філософ Г. Сковорода. Важливий внесок у розвитку мовознавства належить М. Максимовичу, О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовському, І. Огієнку. Практичне значення для розвитку культури мовлення українців другій половині XIX – початку XX ст. мала творчість і авторитет українських письменників І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської та ін. В українській лінгвістиці початку XX ст., під впливом західноєвропейського теоретичного опрацювання й утвердження в науковому обігу поняття «культура мови», відбувається виокремлення структурних елементів мовної культури, що

згодом стали предметом дослідження у зарубіжному й вітчизняному мовознавстві (Додаток Б).

Негативний вплив на розвиток вітчизняних досліджень у галузі культури мовлення мав пануючий на етнічних українських землях радянський тоталітарний режим. Репресії проти представників української інтелігенції, переслідування політичних опонентів спричинилося до занепаду ораторського мистецтва в межах СРСР, проте в демократичних країнах західного світу продовжувала інтенсивно розвиватися.

Із проголошенням державної незалежності в українській науці актуалізується необхідність формування культури мовлення особистості, досліджуються проблеми методики формування культури мовлення.

У сучасній лінгводидактиці розробляються теоретичні засади розвитку мовної особистості. М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Донченко, М. Пентиліук, С. Караман, Т. Симоненко, О. Хорошковська та ін. працюють над концепцією формування мовної особистості в різних ланках мовної освіти

За рівнем опанування літературною мовою виділяються наступні типи мовної особистості: елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний, фамільярно-розмовний (вульгарний). Освітяни мають представляти елітарний тип мовної особистості, для якої характерне досконале мовлення, його відповідність усім нормам і вимогам літературної мови.

Вища педагогічна освіта орієнтована на виховання культури мовлення майбутнього фахівця, покликана забезпечити формування національно-мовної особистості та мовленнєвої компетентності майбутнього педагога. Формування мовнокомунікативної компетенції є невід'ємною складовою фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів, професіоналізм якого визначається здатністю засвоїти основи мовленнєвої культури і стати національно-мовною особистістю. Важливе значення в цьому процесі належить усвідомленню значення культури мовлення у майбутній фаховій

діяльності та умінням дотримуватися норм української літературної мови, користуватися її виражальними засобами з урахуванням умов і завдань професійної комунікації.

Використано літературу до 1 розділу: [3], [7], [13], [14], [15], [17], [19], [20], [23], [24], [25], [26], [27], [28], [29], [30], [31], [32], [33], [34], [35], [36], [37], [39], [41], [42], [44], [45], [47], [61], [63], [77], [79], [80], [84], [87], [88], [89], [92], [94], [95], [98], [99], [101], [103], [105], [106], [107], [108], [117], [118], [119], [120], [121], [122], [123], [125], [126], [127], [129], [131], [132], [133], [135], [137], [138], [139], [140], [141], [142], [143], [144], [145], [146], [148], [149], [150], [151], [152], [153], [154], [158], [159], [160], [161], [164], [165], [166], [168], [169], [170], [171], [172], [173], [174], [177], [178], [179], [181], [184], [185], [189], [190], [191], [192], [197], [198], [199], [200], [201], [202], [203], [204], [207].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1 Компоненти, критерії, показники та рівні готовності до формування культури мовлення в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів

Ефективність освітнього процесу початкової школи, успішність у розв'язанні її програмових завдань залежить від фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів, важливе значення в якій належить формуванню культури мовлення. Саме від культури мовлення як основного інструменту навчально-виховного впливу вчителя на школярів безпосередньо залежить дієвість його соціальної та професійної взаємодії, успішність опанування учнями знаннями, уміннями та навичками із навчальних дисциплін та якість володіння усним і писемним мовленням.

Аргументуючи провідне значення культури мовлення в педагогічній діяльності Т. Калюжна, наголошує, що низький рівень мовленнєвої культури педагогів відповідно стає причиною аналогічного стану мовлення учнів. «Адже діти завжди звертають увагу на особистісні якості вчителя, не тільки на те, як він себе поводить в тій чи іншій ситуації, а й, головне, на те, як говорить. – наголошує вчена, – а тому вчителю, який вкладає знання в чисті дитячі душі та серця, не слід цуратися мистецтва красномовства. Йдеться про такий рівень опанування молодими педагогами майстерності мовлення, який вбирає в себе і розвиток творчих здібностей, і практичне оволодіння технікою досягнення художньої та логічної довершеності під час створення власного виступу, і високу культуру усної та писемної мови» [102, с. 4].

Формування культури мовлення в майбутніх учителів початкових класів на етапі фахової підготовки у педагогічних закладах вищої освіти вимагає з'ясування сутнісного змісту й компонентного складу цього важливого структурного елемента готовності до майбутньої професійної діяльності.

Необхідно зауважити, що в дослідженнях Ю. Азарова, М. Болдирєва, І. Зязюна, Н. Кузьминої, О. Сластьоніна зазначається, що майстерність слова є обов'язковим компонентом у професійній діяльності педагога, хоча, як стверджує доктор педагогічних наук, професор Л. Бірюк, формуванню культури мовлення не виправдано відводиться другорядне місце у комплексі професійно-педагогічних умінь [17].

Важливою умовою забезпечення формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів як комунікативно спроможних особистостей і компетентних фахівців, є професійна готовність як особистісна психологічна якість фахівця. Комплексний аналіз окресленої проблеми зумовлює необхідність аналізу базових понять «готовність до професійної діяльності» та «професійна готовність учителя» визначення сутнісних характеристик яких знайшли відображення в численних педагогічних, психологічних, лінгвістичних та лінгводидактичних працях видатних учених минулого й сучасних дослідників.

У психолого-педагогічній літературі, присвяченій проблемам організації фахової освіти майбутніх учителів початкових класів, зустрічаються поняття «готовність до дії», «підготовленість до діяльності», «професійна готовність», «професійна підготовка».

Дефініція «готовність» вченими розглядається як необхідна умова та регулятор діяльності людини, ознака її психологічного стану, особистісна характеристика, а також наявність у суб'єкта певних потреб.

Вивчаючи теоретико-методологічні основи готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності, І. Гавриш виокремлює три періоди в історії дослідження проблеми готовності людини до певних форм реагування, поведінки та діяльності. На першому з них, який датується кінцем XIX – початком XX ст., готовність ототожнювалася з феноменом настанови і трактувалась як психічний стан суб'єкта, що породжує поведінку певного характеру і спрямованості. Психолог Д. Узнадзе в цей час зробив висновок, що «у випадку наявності будь-якої потреби і ситуації її

задоволення у суб'єкта виникає специфічний стан, який можна характеризувати як готовність, як установку його до здійснення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби» [100, с. 23].

Середина ХХ ст. розглядається вченим як другий етап наукової розробки зазначеного феномена, на який припадає обґрунтування американським психологом Г. Олпорттом значення готовності в ролі якісного показника саморегуляції поведінки людини. На третьому етапі, в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у дослідженнях Г. Гагаєвої, М. Дьяченко, Л. Кандилович, Л. Нерсисян, К. Платонова та ін. готовність вивчається у контексті аналізу як діяльності в цілому, так професійної діяльності зокрема [155].

Доводиться констатувати, що в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях відсутній уніфікований підхід до розуміння феномена готовності. Поняття готовності до виконання певного виду діяльності вживається в різних значеннях. Готовність визначається як наявність в особистості певних здібностей (Б. Ананьєв, Н. Левітов, С. Рубінштейн); якісна характеристика особистості (К. Платонов); психологічний стан, суттєва ознака установи (І. Блажава, Д. Унадзе); психологічна умова досягнення позитивного результату діяльності (І. Ладанов); комплексна інтегральна характеристика особистості, яка визначається переконаннями, морально-вольовими якостями, стилем поведінки, сформованістю знань про професію та професійно необхідними практичними вміннями та навичками (Р. Романенко; В. Серіков) [182].

Проблема професійної готовності до педагогічної діяльності стала окремим предметом досліджень у вітчизняній педагогічній науці другої половини ХХ ст., результати яких відображено в працях К. Дурай-Новакової, Г. Костюка, Н. Кузьміної, О. Мороза, О. Отича, В. Сластьоніна, А. Щербакова. Водночас, дослідницька робота у цьому напрямку проводилася й зарубіжними ученими (Дж. Аткінсон, Дж. Остін, М. Дункін, Л. Джонс, Дж. Люфт, П. Тилич та ін.), у працях яких знайшли відображення

основні підходи до окреслення системи педагогічних дій, що відображаються в уміннях та якостях педагога. Зарубіжними дослідниками також сформульовано визначення діяльнісної готовності, природовідповідності педагогічній діяльності, професійних функцій, умов та напрямків педагогічної діяльності, обґрунтовано необхідність планування діяльності та контролю за його реалізацією. Проте, на думку С. Петрушкіна, попри численність і різноманітність публікацій, присвячених означеній проблемі, педагогічна діяльність та професійна готовність зарубіжними авторами трактувалася недостатньо системно [182].

У дослідженнях К. Дурай-Новакової професійна готовність майбутніх педагогів розглядається як мета й результат професійної підготовки. Розглядаючи професійну готовність в якості основоположної умови реалізації можливостей особистості, вчена акцентує на тому, що готовність студентів до педагогічної діяльності – це структурно складне утворення, центральним ядром якого є усвідомлення суспільного значення педагогічної праці, позитивні установки, мотиви щодо майбутньої професійної діяльності. На думку К. Дурай-Новакової, структурними елементами готовності є професійно-педагогічні знання, навички та уміння [182].

Розглядаючи професійно-педагогічну готовність як складний синтез взаємопов'язаних компонентів, В. Сластьонін, обґрунтував його структурні компоненти. На думку вченого, змістовими компонентами професійної готовності до педагогічної діяльності є: психологічна готовність – сформована спрямованість на педагогічну діяльність, установка на роботу в школі; науково-теоретична готовність – опанування системою знань, необхідних для педагогічної діяльності; практична готовність – сформованість на належному рівні професійних умінь і навичок; психофізіологічна готовність – наявність якостей, які забезпечують високий рівень працездатності педагога, сформованість професійно значущих якостей; фізична готовність – відповідний до вимог педагогічної діяльності

та професійної працездатності стан здоров'я та фізичного розвитку [183, с. 116].

Важливе значення в науковому обґрунтуванні характеристики поняття готовності до професійної діяльності педагога належить дослідженням Є. Зеєра. Вчений розглядає два рівні готовності, на першому з яких готовність розглядається як прагнення оволодіти певною професією, спеціальністю, а на другому – здатність, підготовленість до професійної діяльності. Відповідно до цієї градації, вченим визначений компонентний склад.

До першого рівня належать:

1) мотиваційний, який включає потребу в праці, зацікавленість професією; уявлення про соціальний статус і престижність професії, матеріальна зацікавленість;

2) пізнавальний – розуміння соціальної значущості, суспільної необхідності обраної професії, визначеність методів досягнення мети;

3) емоційний: почуття професійної гідності, гордість за професійну діяльність;

4) волевий, який передбачає вміння до самоорганізації, здатність мобілізувати свої сили для досягнення мети

На другому рівні готовність до професійної діяльності розглядається як вже сформованість необхідних особистісних і професійних якостей, необхідних для її успішної реалізації [93, с. 28].

Необхідно зауважити, що у вітчизняній педагогічній науці напрацьовано комплекс тлумачень і характеристик поняття «професійна готовність педагога», які відзначаються різними теоретико-методологічними підходами, проте вони не заперечують, а взаємодоповнюють один одного. І. Підласий готовність вчителя до професійної діяльності визначає через наявність в нього професійного педагогічного потенціалу; А. Линенко трактує як інтегроване особистісне утворення, яке визначається активністю особистості під час підготовки і введення в діяльність; Н. Калюжна розглядає

готовність до професійної педагогічної діяльності в контексті взаємодії індивідуально-психологічних якостей та професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, які забезпечують успішність реалізації фахових функцій учителя [100, с. 24].

Визначення готовності до професійної діяльності також сформульовано Л. В. Григоренко. Автор розглядає професійну готовність педагога як «сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи шкільного вчителя» [3, с. 41]. Проте, дослідник не конкретизує, які саме якості, знання, вміння, навички входять до структури готовності [97].

Дослідження свідчать, що вчені по-різному визначають і структуру професійної готовності фахівця. У працях Н. Горбач, Н. Кичук, А. Линенко в ролі компонентів готовності визначається ставлення особистості до діяльності. Н. Кузьміна, Л. Спірін, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін. структурними компонентами готовності вважають мотиваційний, змістовий, процесуальний, організаторський. В. Моляко, Є. Машбиць, О. Тихомиров, у свою чергу акцентують на мотиваційному, когнітивному та емоційно-вольовому компонентах професійної готовності [38].

На основі аналізу наукових досліджень, присвячених вивченню сутності та структури професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи, нами окреслено компоненти, які мають оптимально забезпечити формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців. На нашу думку, дієвими в цьому процесі є мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, комунікативно-інформаційний, креативний, операційно-діяльнісний компоненти. Сукупність виокремлених нами компонентів, їх цілісність і єдність у структурі професійної готовності майбутніх учителів початкових класів вважаємо необхідною умовою забезпечення ефективності освітнього процесу педагогічних ЗВО з метою формування мовленнєвої культури фахівців.

Провідне місце у формуванні мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи належить **мотиваційно-ціннісному** компоненту їх професійної готовності. З огляду на те, що мотив є спонукальною причиною діяльності, котрий породжує активність людини, визначаючи її спрямованість, можемо стверджувати, що мотиви вибору професії значною мірою визначають мотиви навчальної діяльності студента.

Сукупність мотивів, потреб та інтересів особистості становлять основу динамічного процесу – мотивації. Дослідники в галузі професійної педагогіки Жигір В. І. та Чернега О. А. окреслюють два напрямки визначення мотивації. У першому з них мотивація розглядається з точки зору структури, а саме як система мотивів, завдяки яким відбувається ухвалення рішень, формування намірів. Для другого напрямку характерна оцінка мотивації як динамічного утворення, процесу, механізму, що виступає детермінантою діяльності. Мотивація в професійній діяльності, на думку цих учених, ідентифікується наявністю змісту, професійними установками фахівця, його мотиваційно-ціннісною сферою, що формує професійний менталітет особистості [89, с. 51].

З огляду на предмет нашого дослідження актуальним є врахування результатів досліджень Д. Кікнадзе, Н. Кузьміної, О. Леонтьєва, В. Тарасової та ін. щодо формування мотивації діяльності: 1) мотив викликається тільки потребами, відповідними до конкретної ситуації; 2) мотивація передбачає не тільки усвідомлення людиною своїх потреб та шляхів їх задоволення, але й також вибір предмету потреби з урахуванням індивідуального характеру самих потреб; 3) мотив, як усвідомлене збудження для певної дії, власне, і формується під впливом того як людина оцінює ситуацію, враховує потреби, зважає обставини, за яких вона перебуває й усвідомлює мету, що перед нею постає [193, с. 334].

Дослідник Л. Семенець аргументовано стверджує, що саме з мотиваційної сфери починається формування готовності. На першому етапі цього процесу відбувається постановка мети на основі потреб та цілей або

усвідомлення людиною окресленого перед нею завдання, а згодом відбувається розробка плану, моделей, схем подальшої дії. Після цього людина приступає до втілення готовності: застосовує певні засоби та прийоми діяльності, порівнює хід роботи, що виконується, та проміжні отримані результати з окресленою метою, вносить корективи [175, с. 69].

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення виявляється в таких ознаках: усвідомлення значення формування культури мовлення для професійного розвитку; сформованість мотивації до вдосконалення змісту і структури особистої мовленнєвої діяльності; потреба і бажання правильно використовувати всі компоненти мовлення (системи звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру).

Зауважимо, що для об'єктивної оцінки мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до формування культури мовлення, визначено наступні структурні *критерії*:

- позитивне ставлення до вдосконалення свого мовлення, подолання недоліків індивідуальної мовленнєвої поведінки;
- усвідомлення необхідності опанування нормативним літературним мовленням, подолання діалектних впливів;
- аргументація провідного значення досконалого володіння нормами літературного мовлення в педагогічній діяльності;
- потреба у формуванні культури мовлення як умови успішності професійно-педагогічної діяльності;
- готовності до вдосконалення риторичних умінь.

Зауважимо, що майбутній педагог, який має *високий рівень* мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до формування культури мовлення характеризується, передусім, наявністю мотивації (або бажання) до вдосконалення усного і писемного мовлення; інтересом до опанування нормами літературної мови та технікою використання мовних засобів

(диханням, дикцією, інтонацією); має стійкі мотиви до досягнення успіху у формуванні культури мовлення як запоруки професійної компетентності вчителя початкової школи.

Для студентів педагогічного ЗВО із *середнім рівнем* мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до формування мовленнєвої культури притаманне усвідомлення значення культури мовлення в майбутній професійній діяльності; присутній ситуативний інтерес до опанування нормативним літературним мовленням, подолання діалектних впливів, проте відзначається нестійкістю, перебуваючи під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Майбутні вчителі початкових класів із *недостатнім (низьким) рівнем* сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту готовності відзначаються відсутністю чітко визначеного розуміння професійного значення формування культури мовлення; конкретизованого плану заходів і дій з метою подолання проблем індивідуальної мовленнєвої поведінки; не прагнуть вдосконалювати мовленнєву культуру; не вбачають в освітньому процесі ЗВО можливостей для досягнення професійно необхідного рівня мовленнєвої культури.

Зауважимо, що мотиваційно-ціннісний компонент готовності можна розглядати в ролі базису формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів, оскільки від мотивації студента безпосередньо залежить змістовність і результат його навчальної діяльності. Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента у студентів визначається на основі аналізу їх відвідування лекційних і семінарських занять із таких мовознавчих навчальних дисциплін як: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Основи культури і техніки мовлення», «Основи риторики» та інших, активності під час аудиторних занять, відповідального ставлення до виконання завдань для самостійної роботи, участі в майстер-класах, тренінгах та інших формах позааудиторної роботи.

Мотиваційний компонент готовності також забезпечує передумови для реалізації інших структурних компонентів, важливе значення серед яких належить **когнітивно-пізнавальному** компоненту, який спрямований на опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями.

Дослідники стверджують, що засвоєння майбутнім учителем системою знань у процесі теоретичної підготовки до професійної діяльності має трансформуватися в особистісно значуще знання, яке забезпечить реалізацію особистості в майбутній професійній діяльності. В. Гриньовою обґрунтовано комплекс професійно необхідних знань майбутнього вчителя. Структурними елементами цієї системи, на думку дослідниці, є наступні види знань: теоретичні знання, завдяки яким відбувається забезпечення умов діяльності (терміни, поняття, правила, закони, наукові факти, гіпотези, теорії); знання-засоби, що виступають чинниками формування вмінь (прикладні операції мислення, експериментальні знання методів і процедур); знання-цінності, що визначають спрямованість особистості педагога та формують його ставлення до дійсності (методологічні знання, історичні знання, наукові теорії, наукові факти, закони тощо). На думку науковця формування означеної системи знань базується за принципом спіралі, коли кожне нове знання опирається на попередні, водночас значно узагальнюється і збагачується [111].

Структурними *критеріями* когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх педагогів до формування культури мовлення є забезпечення:

- вміння літературно правильно говорити й писати; вільно виражати думки, викладати навчальний матеріал переконливо, логічно, аргументовано;
- здатність добирати мовно-виражальні засоби відповідно до змісту й мети професійної діяльності вчителя початкових класів.
- опанування системою знань норм літературної мови: лексичними (уміння диференціювати значення та семантичних відтінки слів); граматичними (здатність вибирати правильне закінчення, синтаксичну

форму); стилістичні (визначення доцільності використання мовновиражальних засобів відвідо до вікових можливостей учнів початкових класів); орфоепічні (правила вимови); орфографічні (правила написання).

З огляду на те, що в основі формування культури мовлення знаходиться необхідність усвідомлення майбутнього освітянина себе як мовної особистості, а власного мовлення в ролі зразка, прикладу для наслідування мовної поведінки учнями, то когнітивно-пізнавальний компонент передбачає оснащення студентами знаннями в галузі загальної, соціальної, вікової психології та основами психолінгвістики з метою усвідомлення механізму функціонування мови і мовлення як психічних феноменів, урахувуючи взаємовплив зовнішніх і внутрішніх чинників професійної діяльності вчителя. Відповідно до структури когнітивно-пізнавального компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів належить опанування системою психологічних знань:

- психології особистості, міжособистісних сосунків у групі;
- поняття про мову та її функції, фізіологічні механізми мовної діяльності, різновиди мовленнєвої діяльності;
- поняття про спілкування, засоби та функції спілкування, різновиди спілкування;
- процеси планування мовлення;
- механізми та процеси сприйняття, інтерпретації, розуміння мовлення;
- структури та системи представлення знань індивіда та стратегії їх використання для когнітивної обробки дискурсу;
- механізми засвоєння та оволодіння мовою упродовж розвитку особистості;
- проблеми білінгвізму та механізми оволодіння іноземною мовою.

Важливе місце в структурі когнітивно-пізнавального компоненту готовності майбутніх освітян займають знання, якими опановують студенти під час вивчення філософії, етики, естетики. Відповідальне ставлення до

формування культури мовлення майбутнім учителем початкової школи, яке виражається в потребі вдосконалювати свою мову, любити рідне слово, виявляти мовно-національну самосвідомість, знати український мовленнєвий етикет, оцінювати естетику образного значення слова забезпечується наступним комплексом філософських, етичних, естетичних знань:

- сенс життя людини, мовна свідомість;
- цінності в системі культури, основні філософські підходи до розуміння цінностей;
- базові цінності людського життя, ієрархія цінностей;
- людина і суспільні відносини як об'єкт естетичної діяльності;
- структура естетичної свідомості: естетичний смак, почуття, ідеал;
- основні естетичні категорії: «гармонія» і «міра», «прекрасне» і «потворне»;
- мораль і людська природа, унікальність людини;
- етика педагогічної діяльності, правила мовленнєвого етикету.

Майбутні вчителі початкової школи із *високим рівнем* когнітивно-пізнавального компоненту готовності до формування культури мовлення мають сукупність знань про мовознавчі, психологічні, етичні та естетичні основи формування культури мовлення; володіють глибокими знаннями про психологічні особливості особистості (уяву, увагу, пам'ять, мислення), які забезпечують образність усного та писемного мовлення; знають критерії етики та естетики, які дозволяють дати об'єктивну оцінку доцільності, змістовності та культури мовлення вчителя початкових класів в цілому; демонструють розуміння можливостей використання знань з навчальних дисциплін для формування особистої культури мовлення; усвідомлення значимості і важливості теоретичної підготовки для вдосконалення свого мовлення завдяки використанню багатства української лексики.

Для *середнього рівня* когнітивно-пізнавального компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до формування культури мовлення характерні знання в галузі мовознавства та інших гуманітарних дисциплін,

які дозволяють осмислити механізм формування культури мовлення особистості; володіють у певному обсязі знаннями з психології, філософії, проте не завжди можуть розкрити сутність проблеми формування культури мовлення особистості як міждисциплінарної проблеми; мають сформований термінологічний словник; присутня певна логічність викладу знань з аналізом та узагальненням матеріалу щодо проблем формування культури мовлення особистості; демонструють розуміння й усвідомлення ролі знань із предметів гуманітарного циклу для формування культури мовлення.

Студенти із *недостатнім (низьким) рівнем* сформованості когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх педагогів мають поверхневі знання з мовознавчих та гуманітарних дисциплін; у них відсутня систематичність знань, необхідних для осмислення лінгвістичних, психологічних та філософських компонентів формування культури мовлення; недостатньо володіють термінологією, не використовують науково-методичну літературу для підготовки до аудиторних занять.

Таким чином, когнітивно-пізнавальний компонент готовності включає в себе систему знань дисциплін гуманітарного циклу, які охоплені навчальним планом педагогічного ЗВО, і спрямований на опанування студентами мовознавчих, психологічних, філософських знань, необхідних для формування культури мовлення вчителя початкових класів.

Об'єктивно зумовлено, що в структурі готовності студентів педагогічних ЗВО до формування культури мовлення важливе місце відводимо **комунікативно-інформаційному компоненту**, оскільки забезпечення ефективності освітнього процесу безпосередньо залежить від розвитку комунікативних здібностей і здатності вчителя організовувати та здійснювати спілкування, професійну та соціальну взаємодію, його вмінням пошуку, аналізу й обміну навчальною інформацією.

У сучасній науці розробляються інформаційний, лінгвістичний та діяльнісний наукові підходи до розуміння предмету комунікації, на основі яких розкривається зміст і мета комунікативної діяльності особистості. У

рамках інформаційного підходу відбувається вивчення в основному психологічного механізму прийому та передачі інформації, характеризуються комунікатор і реципієнт, засоби спілкування. Діяльнісний підхід представлений психолого-педагогічними дослідженнями вчених О. Божович, В. Кан-Калик, К. Касторіадіус, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер, в яких комунікація розглядається як вид діяльності. У межах означеного підходу комунікативність виявляється тільки в діяльності й зумовлює здатність індивіда (учня, студента) розв'язувати проблеми, організовувати особисту та спільну продуктивну діяльність. Представники лінгвістичного підходу до комунікації (О. Леонтьєв, Г. Почепцов) зосереджують увагу на мовній діяльності людини, розглядаючи мовний акт як основу комунікації. О. Добротвор, у свою чергу, вважає, що мову використовують у комунікації як важливий інструмент, який впливає на результат комунікативної дії. Важливими для нашого дослідження є узагальнення, висловлені О. Леонтьєвим: «спілкуючись, учень повинен говорити не заради самої мови, а заради того, щоб вона зробила потрібний вплив» [81].

Закономірно, що комунікації в освітньому процесі відводиться основоположна роль. Обов'язковими для студента педагогічного закладу розглядаємо розвиток комунікативних здібностей, оскільки саме спілкування виступає важливим способом організації взаємодії викладача та студента, засобом розв'язання освітніх завдань та дієвим чинником забезпечення психологічного комфорту навчальної діяльності. Найважливішим засобом комунікації викладача і студента (аналогічно вчителя й учня), безпосереднього впливу на його емоційно-вольову та інтелектуальну сферу є мовлення.

Важливе значення для визначення нами змісту **комунікативно-інформаційного компонента** готовності майбутніх учителів до формування культури мовлення є узагальнення сучасних учених, в яких обґрунтовується сутність поняття «комунікативні якості». Цим якостям у професійній діяльності надається важливе значення у визначенні змісту, рівня та

продуктивності взаємодії з оточуючими. Серед важливих комунікативних якостей вчителя початкових класів у дослідженнях О. Деркача виділяється емпатія і рефлексія; В. Сластьоніна – чуйність і справедливість; Т. Воропаєвої – контактність, вміння вислухати; В. Келасьєва – соціальну сміливість; М. Єрастова – тактовність, реактивність, сугестивність. У працях М. Галагузової поруч із спрямованістю на відкрите й активне спілкування вчителя, визначається його здатність швидко налагоджувати контакт, візуальність та красномовність [134, с. 61]. Н. Іполітова, в свою чергу, в контексті дослідження комунікативно-мовних умінь майбутніх освітян наголошує, що формування професійно значущих умінь студентів педагогічних ЗВО повинно будуватися на вивченні риторики, мови і культури мовлення. Відповідно до цього, нею окреслено відповідні вміння: формулювати професійно-значущі комунікативні висловлювання; застосовувати отримані знання в нових умовах; опановувати норми зразкового педагогічного спілкування [90, с. 101].

Інформаційний елемент аналізованого нами компоненту готовності відображається в здатності майбутніх випускників педагогічних закладів вищої освіти орієнтуватися в навчально-методичній інформації, опановувати комплексом методів і засобів диференціації знань задля забезпечення належного рівня формування мовленнєвої культури. Адже, поруч із іншими професійно важливими якостями, знання спеціальних інформаційних джерел, здатність отримувати навчальну інформацію та ефективно її опрацьовувати, вміння розв'язувати навчальні, побутові та професійні завдання за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стали важливою передумовою професійної підготовки сучасного фахівця в галузі освіти.

Використання ІКТ в освітньому процесі педагогічних ЗВО з метою забезпечення умов студентам для одержання доступу, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання інформації, оптимізує їх навчальну діяльність завдяки використанню засобів інформатики (текстових

редакторів, середовищ для створення електронних таблиць; графічних редакторів і засобів анімації, мультимедійних технологій) та телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, накопичувальних та аудіовізуальних систем.

Сучасний розвиток ІКТ зобов'язує майбутніх освітян переосмислити сутність інформації на новій емпіричній основі, звернути увагу на її кількісні та якісні показники. Важливим чинником забезпечення комунікативно-інформаційного компоненту готовності студентів до формування культури мовлення вважаємо оволодіння навичками розумової праці, уміння самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів ІКТ.

Зауважимо, що освіта вчителя початкових класів поступово перестає бути тільки засобом засвоєння загальновизнаних знань, але набуває функцій систематичного пошуку, аналізу та обміну одержаною інформацією. З огляду на це, комунікативно-інформаційний компонент готовності особистості майбутнього фахівця базується на розвитку здатності орієнтуватися в різноманітних інформаційних потоках за допомогою сучасних ІКТ, осмислювати їх та адекватно використовувати відповідно до поставлених навчальних завдань.

Враховуючи окреслені теоретико-методичні аспекти зазначеної проблеми, нами визначено *структуру* комунікативно-інформаційного компоненту готовності майбутнього вчителя початкової школи, до якої входять:

- уміння налагоджувати контакт із людиною чи групою осіб;
- умінням слухати, сприймати та відтворювати інформацію, вести діалог;
- уміння доцільно використовувати мовленнєві засоби в практиці спілкування;
- здатність визначати стратегію спілкування, добирати аргументи в процесі розмови;

- відповідно до комунікації добирати вербальні та невербальні трансляції інформації.
- вміння опрацьовувати інформацію в різній джерельній базі;
- здатність використовувати ресурси новітніх інформаційних технологій у навчальній діяльності.

Для студентів із *високим рівнем* комунікативно-інформаційного компоненту готовності до формування культури мовлення притаманна здатність налагоджувати ефективні різновекторні комунікативні зв'язки; вміння і навички організації міжособистісного спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів; вміння отримувати інформацію з різних видів джерел та ефективно працювати з нею з метою розв'язання навчальних завдань; здатність оперувати елементами аналітичної обробки інформації; вміння використовувати сучасні та перспективні засоби ІКТ із пошуку, аналізу та обміну навчальною інформацією.

Середній рівень означеного компоненту готовності в студентів виявляється в їх здатності встановлювати емоційний контакт із оточуючими людьми; наявності вмінь і навичок міжособистісного спілкування; вмінням знаходити відповідні форми спілкування з колегами-студентами та викладачами відповідно до конкретної навчальної ситуації; оволодіння основами пошуку навчальної інформації, проте виникають проблеми з її аналітичним опрацюванням; недостатньо активна діяльність із метою використання ресурсів новітніх інформаційних технологій у навчальній діяльності.

Студенти з *недостатнім (низьким) рівнем* сформованості комунікативно-інформаційного компонента готовності до формування культури мовлення характеризуються певними комунікативними здібностями, проте потребують подальшого розвитку вміння організації міжособистісних контактів; володіють основами пошуку інформації; здатні знаходити необхідну навчальну інформацію; відсутні практичні вміння

аналітичної обробки навчальної інформації з метою розв'язання освітніх завдань; опанували конкретні навички з використання технічних засобів.

Теоретичною основою характеристики **креативного (творчого)** компоненту готовності до формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів, слугують результатах досліджень В. Моляко, О. Кульчицької, в яких визначено психолого-педагогічні аспекти здібностей, обдарованості, таланту, спеціальної та професійної обдарованості. Спрямовуюче значення для згаданого аспекту нашого дослідження також мають узагальнення академіка О. Антонової, яка розглядає креативність як провідний компонент готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності. «Діяльність вчителя, яка вже за своєю суттю є творчою, значною мірою визначається різноманітністю, складністю і делікатністю його предмета – людської особистості, що формується – наголошує вчена. Неповторними є діти, умови, особистість самого вчителя, а тому будь-яке педагогічне рішення зумовлюється цими завжди нестандартними факторами. А це, в свою чергу, неодмінно передбачає творчий підхід» [4, с. 7].

Термін «креативність» (від лат. creatio – створення) в психолого-педагогічній науці розглядається як здатність особистості швидко і нестандартно вирішувати інтелектуальні (навчальні) задачі, комплекс творчих здібностей індивіда, що відображається в продукуванні принципово нових ідей. Креативність визначається як «творчі можливості людини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому або її окремі сторони» [195]. Виступають характеристикою творчих здібностей індивіда, здатності продукувати нестандартні ідеї, відступаючи від традиційних схем мислення, оперативно розв'язувати проблемні завдання [156].

Креативність також розглядається як важливий чинник обдарованості особистості. Погляд на креативність як універсальну її рису, передбачає необхідність визначення сутності творчості [5, с. 15].

Творчість студентів можемо розглядати як уміння самотійно, неординарно розв'язувати навчальні завдання з метою формування культури мовлення; здатність нестандартно мислити, виявляти проблемні питання у вдосконаленні свого мовлення, подоланні недоліків індивідуальної мовленнєвої поведінки; □ здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; мають розвинуту уяву, фантазію. *f*

До основний *критеріїв* креативного компоненту готовності належать такі:

- розвиток уяви, фантазії;
- сформованість творчих умінь і навичок;
- допитливість, потяг до пошуку нової інформації, фактів;
- уміння визначати нестандартні шляхи розв'язання навчальних завдань;
- здатність до рефлексивної оцінки власної діяльності та її результатів.

Високий рівень креативного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до формування мовленнєвої культури виявляється у розвитку творчих умінь, що сприяють успішному вдосконаленню усного і писемного мовлення; демонструють пошуково-перетворюючий стиль мислення; на основі постійного творчого пошуку визначати нестандартні засоби і прийоми навчальної діяльності; вміння знаходити альтернативні варіанти для розв'язання навчальних завдань; здатність будувати алгоритм початкових дій з метою подолання проблемних аспектів власного мовлення; генерувати нові ідеї з метою оптимізації опанування мовленнєвою обізнаністю.

Для *середнього рівня* креативного компоненту готовності студентів до формування культури мовлення характерні творче фантазування, альтернативність і критичність мислення; здатність мобільно реагувати на окреслені викладачем навчальні завдання, проте не завжди спроможні визначити альтернативні варіанти розв'язання проблемних завдань; ситуативно виявляють своєрідність мислення, новий підхід до вирішення

проблеми; демонструють спроможність продукувати різноманітні ідеї з метою вдосконалення власного усного та писемного мовлення.

Для студентів із *недостатнім (низьким)* рівнем креативного компоненту характерна ситуативна здатність до творчого осмислення освітніх завдань; уміння аналізувати наявні способи досягнення мети, щоб вибрати єдино правильний варіант; не відзначаються оригінальністю – своєрідністю мислення, незвичними підходами до проблеми; відсутність уміння продукувати оригінальні ідеї, компенсуються вмінням детально, творчо розробляти існуючі механізми засвоєння та оволодіння мовою.

У структурі готовності до формування культури мовлення важливе значення також має **операційно-діяльнісний компонент**, який репрезентує комплекс умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи щодо володіння набором дидактичних методів, прийомів та засобів формування культури мовлення та передбачає оперування фахівцем технікою самостійної навчальної діяльності.

Вчені вважають, що змістова характеристика операційно-діялісного компонента охоплює такі педагогічні категорії як навчальна діяльність, учіння та самоосвіта. При аналізі даного компонента вважаємо за доцільне враховувати напрацювання в галузі теорії діяльності О. Леонтьєва та С. Рубінштейна, а також теорії навчальної діяльності Д. Ельконіна, В. Давидова, А. Маркової. На основі теоретичних узагальнень цих учених операційно-діялісний компонент пов'язується з розв'язанням навчально-професійних завдань, які передбачають виконання комплексу дій, зокрема виконання самостійної роботи, навчальних дій у межах формування професійно-важливих практичних якостей майбутнього фахівця [89, с. 43].

Необхідно зауважити, що в сучасній дидактиці самостійна робота розглядається як форма навчальної діяльності, котра здійснюється без особистої участі, але під керівництвом викладача, а також – як засіб залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності. З огляду на те, що в процесі сучасної реформи вищої школи в Україні простежується стійка

тенденція до скорочення аудиторних і збільшення годин, відведених на самостійне опрацювання студентами навчального матеріалу, самостійна навчальна діяльність студентів набуває важливого значення у їх професійній підготовці.

На нашу думку, ефективність самостійної роботи студентів у процесі навчальної діяльності безпосередньо залежить від організації освітнього процесу, методичного забезпечення та систематичного контролю та оцінювання знань, умінь і навичок студентів здобутих самостійно. Зміст самостійної роботи визначається робочою навчальною програмою дисципліни, методичними рекомендаціями для студентів, вказівками викладача. Форми самостійної роботи спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності студентів, стимулювання пошуку нових знань, їх систематичного поповнення, формування вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати й переосмислювати одержану інформацію.

Зауважимо, що в психолого-педагогічних дослідженнях одною з основних потреб студентів у самонавчанні вважають інформаційну. Студенти усвідомлюють необхідність джерел інформації для вирішення поставленого навчального завдання. На думку К. Климової, від правильності формулювання, професійно вмотивованого викладачем завдання з курсу української мови залежить виникнення у майбутніх педагогів інформаційної потреби, яка поступово укоріниться. Згодом студенти самостійно будуть визначати навчальну проблему і займатися пошуком відповідної інформації [106, с. 200].

До комплексу методів і прийомів, якими може навчитися оперувати студент під час самостійної роботи над вдосконаленням правильності мовлення належать тренінги (власні вправи), робота зі словником, спеціальною лінгвістичною літературою, написання листів, слухання та аналіз зразкового правильного мовлення. Розвиток виразності мовлення відбувається на основі тренінгів, власної літературної творчості, читання та

аналізу художньої літератури, а також особистим спостереженням за мовленням різних соціальних груп. Точність та стислість мовлення майбутніх педагогів, у свою чергу, розвивається під час словникової роботи, читання навчальної та наукової літератури, аналітичного прослуховування власних і чужих промов [33, с. 493].

Вважаємо, що структурними критеріями операційно-діяльнісного компоненту готовності студентів-майбутніх учителів до формування культури мовлення є:

- створення установки на оволодіння новими знаннями;
- сформованість у студента вмінь та навичок здійснення самостійної навчальної діяльності;
- опанування засобами та прийомами самостійного розвитку усного і писемного мовлення;
- самоконтроль та самостійний розвиток правильності, виразності, точності та стислості мовлення.

Для студентів *із високим рівнем* готовності до формування культури мовлення згідно з даним компонентом притаманна орієнтація, установка на пошук нових знань, їх систематичне поповнення, вміння орієнтуватися у різних джерелах інформації; уміння працювати з навчальною та додатковою літературою, довідниками, словниками; вести записи, конспекти, тези, плани, виокремлюючи основне; здатність використовувати різні методи і прийоми роботи над розвитком усного мовлення (тренінги та вправи для вдосконалення органів дихання: тренування основних органів мови (губи, нижня щелепа, язик, гортань), голосу (сила, висота, благозвучність, польотність, рухливість, тон.); цілеспрямованість і зацікавленість у виконанні самостійної роботи. У них присутня адекватна самооцінка рівня власного українського мовлення; об'єктивне ставлення до самостійної діяльності з метою набуття мовленнєвої культури.

Студенти *із середнім рівнем* операційно-діяльнісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи відзначаються

усвідомленням важливості самостійної навчальної діяльності; виявляють зацікавленість новизною та оригінальністю запропонованих проблем для самостійного опрацювання; мають здатність до застосування методів і прийомів самостійної роботи з метою вдосконалення культури мовлення; опановують засобами і прийомами самостійного розвитку усного і писемного мовлення.

Показниками недостатнього (*низького*) рівня операційно-діяльнісного компоненту готовності студентів-майбутніх учителів є: здатність опрацьовувати навчальний матеріал під керівництвом викладача; вміння користуватися інформаційними джерелами, супроводжується відсутністю ведення конспекту, тез, термінологічного словника, плану; самостійна навчальна робота відзначається ситуативністю і несистемним характером; простежуються труднощі в опануванні тренінгів і вправ самостійного розвитку усного і писемного мовлення.

Таким чином, професійно-педагогічна готовність майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення розглядається нами як синтез взаємопов'язаних компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, комунікативно-інформаційного, креативного, операційно-діяльнісного). Комплексна взаємодія окреслених компонентів відображає сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей студентів, що забезпечують їх готовність до формування мовленнєвої культури.

2.2 Обґрунтування (характеристика) педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки

Забезпечення готовності студентів педагогічних ЗВО до формування культури мовлення як важливої складової кваліфікаційної характеристики майбутніх учителів початкових класів передбачає визначення шляхів і способів інтенсифікації та оптимізації системи професійної підготовки, спрямованих на підвищення якості освітньої діяльності майбутніх фахівців.

Актуалізація готовності студентів до оволодіння мовленнєвою культурою відбувається завдяки комплексу педагогічних умов, які свідомо створюються під час навчання майбутніх учителів початкових класів з метою формування й ефективного перебігу означеного процесу.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що ефективність функціонування освітнього процесу, а таким чином і результат навчальної діяльності студентів безпосередньо залежить від педагогічних умов. До цієї педагогічної категорії вчені, передусім, відносять обставини, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, механізми створення оптимально сприятливого освітнього середовища у вищому навчальному закладі, в якому реалізуються завдання пізнавальної, навчальної, науково-дослідницької та виховної діяльності студентів, спрямовані на формування в них фахових знань, умінь і навичок, розвиток їх світоглядної, професійної компетентності, а, таким чином і професійної культури в цілому [85, с. 136].

Педагогічні умови стали предметом дослідження багатьох сучасних учених. У працях О. Федорової педагогічні умови тлумачаться як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання. А. Алексюк, П. Підкасистий під педагогічними умовами розуміють чинники, що визначають ефективність досягнення освітньої мети. Ці чинники вчені поділяють на: зовнішні (позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, мікроклімат тощо) та внутрішні (індивідуальні властивості студентів – стан здоров'я, якості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [83, с. 97].

Вченими Н. Тверезовською та Л. Філіповою, в свою чергу, диференційовано рівні педагогічних умов, перший з яких включає особистісні якості студентів, від яких залежить успішність освітнього процесу, а другий – це, власне класичні педагогічні умови – безпосередні обставини розв'язання завдань навчально-виховного процесу. До класичних

педагогічних умов ці вчені відносять такі: зміст та організацію діяльності студентів; міжособистісні відносини, спілкування в групі; взаємодію педагогів зі студентами; забезпечення адаптації студентів до нових умов, взаємодії навчального закладу з навколишнім [194, с. 90].

Закономірно, що дослідження практичних аспектів забезпечення готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення потребує науково-теоретичного обґрунтування та впровадження в практику навчально-виховного процесу педагогічного ЗВО конкретних педагогічних умов, які забезпечать ефективність освітньої діяльності в окресленому напрямку. На нашу думку, позитивних результатів готовності до формування культури мовлення у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів можна досягнути, якщо створено педагогічні умови, які здатні максимально впливали на кожний компонент означеної готовності.

Аналіз результатів теоретико-методологічної складової нашого наукового дослідження та тривалі педагогічні спостереження дозволяють стверджувати, що ефективний вплив на забезпечення готовності до формування культури мовлення можливий за додержання низки педагогічних умов:

- посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу (мотиваційно-ціннісний компонент);
- опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями (когнітивно-пізнавальний компонент);
- застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації змісту мовної освіти (комунікативно-інформаційний компонент);
- розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів (креативний компонент);

– активізація комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів (операційно-діяльнісний компонент).

На нашу думку, комплекс означених педагогічних умов спроможний забезпечити формування готовності майбутніх учителів початкових класів до вдосконалення культури мовлення та сприятимуть оптимізації цього процесу.

Посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу, на нашу думку, є основоположною педагогічною умовою, від якої безпосередньо залежить досягнення позитивного результату в означеному напрямку освітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів.

На думку М. Пентиліук, «розвиткові мовної особистості сприяють мотиви учіння, що спонукають студентів до засвоєння лінгвістичної теорії й активної мовленнєвої діяльності. Серед мотивів навчання слід виділити: суспільно-політичні (державність української мови); професійно-ціннісні (професійне навчання здійснюється державною мовою); мотив соціального престижу, громадянського обов'язку; комунікативні мотиви (потреба спілкуватися українською мовою; мотиви, пов'язані з потребою самоудосконалення, самовиховання; мотив поваги до викладача; утилітарні мотиви (потреба у знаннях мови як засобу професійної підготовки, досягнення певних життєвих вигод)» [163, с. 296].

Мотивація розглядається нами як важлива передумова досягнення позитивного результату в навчальній діяльності майбутніх педагогів в опануванні нормативною українською мовою та засобами мовної виразності. Спонукаючи, спрямовуючи та організовуючи вивчення мовознавчого матеріалу, а також надаючи особистісного смислу та усвідомлення значущості культури мовлення в майбутній професійній педагогічній діяльності, мотивація детермінує пізнавальну активність студентів.

У результаті численних психолого-педагогічних досліджень обґрунтовано вирішальне значення внутрішньої мотивації для продуктивності навчальної діяльності, завдяки якій відбувається активізація розвитку пізнавальних здібностей, зростання успішності в опануванні знаннями й навичками, а також покращення особистого психологічного комфорту. Зовнішня мотивація, в свою чергу, на думку вчених, супроводжується зниженням успішності розв'язання освітніх завдань, рівня креативності та негативними впливами на емоційний стан студентів [109, с. 53].

На нашу думку, внутрішня мотивація навчальної діяльності як важлива умова вдосконалення культури мовлення майбутніх учителів початкових класів, визначає сенс усієї навчально-пізнавальної роботи під час їх мовленнєвої підготовки. Внутрішні мотиви, які активізують навчальну діяльність майбутнього фахівця, підвищують зацікавленість досягненням позитивного результату в подоланні недоліків мовлення. Мотивація навчальної діяльності, на думку Н. Гузій, є особистою, зважаючи на індивідуальні риси характеру, зацікавлення та уподобання [64, с. 187]. З огляду на те, що внутрішня мотивація стимулює процес вивчення нормативної української мови та вдосконалення культури мовлення в цілому, навчальний процес планується таким чином, щоб на кожному етапі було окреслено досягнення конкретного результату і майбутні педагоги відчували наближення до визначеної мети [112, с. 86]. Мотивація вдосконалення мовленнєвої обізнаності студентів реалізується завдяки сукупності дій, застосованих викладачем з метою зацікавлення, ініціювання та активізації студентської аудиторії для розв'язання навчальних завдань [130, с. 54].

Чинником посилення внутрішньої позитивної мотивації вдосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього процесу ЗВО вважаємо сприяння розвитку мовної особистості студента та становленню його професійної ідентифікації, враховуючи вимоги студентоцентрованого підходу. Як зазначається в «Національному

освітньому глосарії: Вища школа» студентоцентрований підхід (Student-centered approach/ Learner-centered approach) передбачає розроблення освітніх програм із врахуванням пріоритетів студентів, надаючи їм більших можливостей щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання [147, с. 76].

Специфіка студентоцентрованого навчання зумовлює центральне, пріоритетне місце особистості майбутнього фахівця у навчальному процесі, спрямованість на задоволення його потреб, створення умов для вивчення саме того, що йому потрібно, шляхом, який підходить саме йому.

Ідея студентоцентрованого навчання зародилася в західній педагогіці завдяки дослідженням Хейворда (Hayward) та Дьюї (Dewey). Американським психологом і одним із засновників гуманістичної психології Карлом Роджерсом (Carl Rogers) було вперше запроваджено студентоцентрований підхід у дидактику вищої освіти. У комплексі досліджень зарубіжних учених обґрунтовано результативність цього підходу в практиці й доведено, що в порівнянні з традиційними підходами його застосування дає більш ефективний освітній результат. У результаті впровадження цього інноваційного підходу студенти продемонстрували добре розвинені уміння та розуміння, високий рівень пізнавальної активності та залученість до процесу навчання, в результаті чого підвищилася їх самотивація та самооцінка. За такого підходу студенти відчують більше поваги до своєї особистості, а таким чином стають впевненішими в навчальній діяльності [6].

Із приєднанням вищої освіти України до Болонського процесу та з її входженням до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) започаткувало впровадження у навчальний процес педагогічних ЗВО студентоцентрованого підходу. На нашу думку, врахування концептуальних засад цього підходу мають важливе значення у забезпеченні формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів. Так, опора на активну пізнавальну діяльність студентів зумовлює їх спрямованість на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток мови.

Пріоритет аналітичного й критичного розуміння змісту освітньої діяльності як структурний елемент студентоцентрованого підходу, в свою чергу, спрямовує мовну підготовку майбутніх фахівців на досягнення лексико-фразеологічної, граматичної, орфоепічної та орфографічної нормативності, а саме вживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до усталених норм.

Важливим якісним показником студентоцентрованого підходу правомірно вважаємо розширення автономії студента з підвищенням його відповідальності за свої мовленнєві дії, що передбачає усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін. Рефлексивний підхід до процесів навчання й викладання, в свою чергу, сприяє розвитку в майбутніх фахівців комунікативної правильності мовлення, їх здатності формулювати думку лаконічно, чітко, однозначно.

Оптимізація викладання циклу мовознавчих дисциплін згідно з принципами студентоцентрованого підходу сприяє визнанню результатів попереднього навчання й набутих знань у мовленнєвій підготовці, а також заохочує здобуття мовної компетентності вищого рівня, встановлюючи взаємозв'язок між освітніми програмами й професійними вимогами до культури мовлення майбутніх учителів.

Таким чином, посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу є важливою педагогічною умовою забезпечення ефективності означеного процесу. Завдяки тому, що студентоцентрований підхід передбачає статус студентів як важливих активних учасників їхнього власного навчання, суттєво зростає значення їх внутрішньої мотивації до вдосконалення особистої мовленнєвої культури. Внутрішня мотивація стає базисом для реалізації змісту мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців із метою коригування їх мовленнєвої культури. Студентоцентрований підхід детермінує усвідомлення студентами визначальної ролі мови як основного

знаряддя педагогічної діяльності та способу самовираження вчителя. Усвідомлена потреба студента в необхідності досягнення високого рівня культури мовлення в майбутній професійній діяльності та соціальна функція мовленнєвої обізнаності виступають основоположними чинниками забезпечення ефективності їх освітньої діяльності в цьому напрямку.

Важливою педагогічною умовою у процесі реалізації когнітивно-пізнавального компонента готовності до формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи є опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями. Для обґрунтування значення когнітивно-пізнавального компоненту у формуванні культури мовлення майбутнього вчителя початкової школи важливим є твердження І. Беґа, що провідна мета підготовки професіонала полягає саме в «озброєнні його науковими знаннями як загальною передумовою оволодіння способами трудової діяльності» [9, с. 256]. Тому майбутні вчителі у процесі професійної підготовки повинні опанувати знаннями з лінгвістики, психології, педагогіки, філософії, етики та естетики. З огляду на те, що в основі формування культури мовлення знаходиться необхідність усвідомлення майбутнього освітянина себе як мовної особистості, то когнітивно-пізнавальний компонент передбачає опанування системою знань про мовознавчі, психологічні, етичні та естетичні основи формування культури мовлення

Для успішного розв'язання освітніх завдань, спрямованих на досягнення високого рівня мовленнєвої культури майбутніх учителів, вважаємо педагогічну умову, яка полягає у необхідності застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації змісту мовної освіти. Забезпечення інформаційними технологіями навчального процесу педагогічного ЗВО з метою формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи передбачає застосування комп'ютерних технологій для пошуку та зберігання інформації, що забезпечує систематизацію наявних і формування нових знань у галузі мовознавства.

Домінуючою тенденцією в оптимізації освітньої діяльності студентів сучасних ЗВО стало використання інформаційних ресурсів. Сучасні вчені О. Співаковський та Л. Петухова акцентують на необхідності створення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, яке сприятиме оптимізації результатів навчання та учіння, робить доступнішим опанування нового навчального матеріалу, особливо тією категорією студентів, які не мають достатнього джерельного матеріалу, розвиває культуру розумової праці, й таким чином, формує бажання вчитися, здобувати нові знання, розвиваючи позитивне ставлення до навчання, в результаті чого відбувається забезпечення формування позитивної мотивації до учіння в новітніх умовах інформаційного освітнього простору [78, с. 50].

Досліджуючи використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній освіті майбутніх фахівців, Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр наголошують, що: «впровадження ІКТ у навчальний процес сприяє розвитку мислення, пам'яті, уваги, спостережливості; формуванню професійно орієнтованих знань, умінь і навичок; розвитку комунікативних здібностей; формуванню умінь і навичок приймати оптимальні рішення або пропонувати варіанти їх розв'язку в надзвичайних ситуаціях; розвитку вміння здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність; створенню умов для самооцінки, систематизації та узагальнення майбутнім кваліфікованим фахівцем одержаної інформації з метою професійного самовизначення, покращення якості підготовки» [71, с. 24].

Закономірно, що використання інформаційно-комунікаційних технологій відкривають додаткові можливості в реалізації змісту мовної освіти майбутніх учителів початкових класів, а таким чином здійснюється оптимізація їх освітньої діяльності з метою вдосконалення їх мовленнєвої культури.

Одним із провідних напрямків використання ІКТ у навчальному процесі є використання комп'ютерного забезпечення (персонального комп'ютера, оснащеного набором периферійних пристроїв) під час вивчення

дисциплін мовознавчого циклу, насамперед, «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Основи культури і техніки мовлення», «Основи риторики», «Публічне мовлення») тощо. У зв'язку з цим, оптимізація засвоєння правил нормативної літературної мови, доцільність викладу інформації, тобто філологічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної мовленнєвої ситуації відбувається завдяки використанню універсальних офісних прикладних програм і засобів інформаційно-комунікаційних технологій: текстових процесорів, електронних таблиць, програм підготовки презентацій, органайзерів, графічних пакетів та ін.

На нашу думку, застосування з дидактичною метою тренувальних програм (комп'ютерних тренажерів) у процесі вивчення мовознавчого навчального матеріалу забезпечує розвиток таких складників культури мовлення майбутніх учителів початкових класів як багатство словникового запасу та правильність, точність, логічність використання мовних засобів. Результативність освітньої діяльності в цьому напрямку досягається завдяки тому, що програма-тренажер забезпечує послідовне виведення на екран завдань різного рівня складності з означеної теми; здійснює контроль за діями користувача в процесі розв'язання конкретного завдання; демонструє миттєву реакцію на неправильні дії; виправляє помилки; демонструє правильне розв'язання завдання; виводить на екран підсумкове повідомлення про результати навчальної діяльності, можливо, із рекомендаціями чи порадами.

Доцільним, на нашу думку, є використання майбутніми педагогами з дидактичною метою тренувальних програм із української мови та літератури, які знаходяться на онлайн-ресурсах. Для оцінки рівня розвитку власного словникового запасу на онлайн-ресурсі (arealme.com) студент може одержати відомості про сформованість та багатство свого словникового запасу. Комплексний тренажер із української мови (webrep.com.ua) поєднує компактний виклад теорії української мови та практичні завдання з

фонетики, лексики, орфографії та культури мовлення. На онлайн-ресурсі (ukr-mova.in.ua) розміщена база вправ, які спрямовані на подолання труднощів у «складних випадках» правил використання мовних одиниць, а також в ілюстрованій формі викладено чисельні орфограми. Окремий комплекс онлайн-ресурсів призначений для визначення рівня сформованості, поглиблення та контролю знань користувача в галузі української літератури: засвоєння відповідності між письменниками та їх псевдонімами (learningapps.org); відповідності між цитатою та літературним героєм (learningapps.org); розширення своїх знань у родо-жанровій специфіці творів української літератури (learningapps.org/2274443).

Поруч із тренувальними програмами комп'ютеризація в мовній підготовці майбутніх учителів уможливорює використання наставницьких програм (комп'ютерний репетитор), проблемних програм, імітаційних і модельовальних програм, ігрових та експертно-навчальних програм [89, с. 255-257], за допомогою яких відбувається поглиблення знань із навчальних мовознавчих дисциплін, активізується пізнавальна активність студентів, здійснюється аналіз типовим мовних помилок, граматичних конструкцій тощо.

Поруч із навчальними комп'ютерними програмами забезпечення ефективності мовної підготовки кожного без винятку студента, незважаючи на рівень культури його мовленнєвої діяльності, реалізується за допомогою комп'ютерного (електронного підручника). Використання цього інформаційного продукту дозволяє поруч із опануванням системою знань, здійснювати самоконтроль, об'єктивно оцінювати можливості вдосконалення мовної культури. Перевагами комп'ютерного підручника фахівці вважають: оптимально високий рівень наочності; максимальна індивідуалізація навчання; скорочення часу на вивчення курсу за рахунок надання можливості самопідготовки тощо [89, с. 255].

Дієвим чинником реалізації змісту мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів вважаємо використання в навчальному процесі

мультимедійних технологій (мультимедіа від англ. multi – багато, media – середовище). Фахівці зазначають, що це найбільш перспективні та поширені педагогічні інформаційні технології, які дозволяють створювати тематичні колекції зображень, текстів та інформаційні бази даних, що супроводжуються візуальними ефектами (звуком, відео, анімаціями тощо) [71, с. 24].

З огляду на те, що сьогодні розробляються та використовуються в навчальному процесі мультимедійні програмно-педагогічні продукти для різних форм та етапів освітньої діяльності, відкривається можливість їх використання у проведенні лекційних, практичних, додаткових занять, для самостійної та науково-пошукової роботи студентів із метою формування їх мовленнєвої культури.

Із метою інформаційно-комунікаційного забезпечення ефективного опанування теоретичного матеріалу студентами під час аудиторних занять із курсів мовознавчого циклу доцільним є використання таких видів мультимедійних занять як відео лекція та мультимедіа лекція. Для першого мультимедійного варіанту лекційного курсу характерно те, що навчальний матеріал подається студентам у відеозаписі, який методом нелінійного монтажу може бути доповнена мультимедійними додатками, що ілюструють усний виклад лекції. Такого роду доповнення не тільки поповнюють інформативну складову лекції, але й завдяки візуальним ефектам активізують пізнавальну активність студентів. Дидактичною перевагою цього інноваційного викладу навчального матеріалу є можливість прослуховувати лекцію студентами повторно, при необхідності опрацювання складного матеріалу [180, с. 422].

Мультимедійна лекція в мовній підготовці студентів педагогічних ЗВО має важливий дидактичний і виховний потенціал. Використання лекцій-презентацій під час вивчення студентами «Культури фахового мовлення» та «Культури мовлення та виразного читання», що створюються за допомогою програми Microsoft Power Point, суттєво оптимізують культуру розумової

праці студентської аудиторії. Презентація (від англ. «presentation» – подання, вистава) – це систематизований тематичний підбір слайдів, які зберігаються у файлі спеціального формату. Програма Microsoft Power Point дозволяє диференційовано подавати інформацію завдяки певним форматам, зокрема тексту, таблиць, схем тощо. Технічне забезпечення уможливорює демонстрацію презентації відповідно до тематики заняття на екрані з достатньо великою діагоналлю, що суттєво підвищує якість одержаної студентами інформації за допомогою наочності.

Використання у навчальному процесі майбутніх учителів початкових класів глобальної телекомунікаційної мережі Інтернет забезпечує ґрунтовність опанування ними змістом мовної освіти завдяки миттєвому доступу до спеціальних інформаційних ресурсів, зокрема електронних бібліотек, баз даних, сховищ файлів та ін. Приміром, один із найпоширеніших ресурс WWW містить кілька мільярдів мультимедійних документів [72, с. 42].

Водночас, користувачі одержують можливість доступу до різних інформаційних джерел у різних куточках не тільки країни, але й світу. Із навчальною метою працювати над спільними освітніми проектами із колегами-студентами інших ЗВО, у режимі онлайн – слухати виступи авторитетних мовознавців, літературознавців та досвідчених ораторів, а в межах телеконференції обговорювати проблемні питання, ознайомлюватися з різними мовознавчими концепціями.

Завдяки інтернет-доступу студенти можуть користуватися електронними варіантами основної та додаткової навчально-методичної літератури з курсів, які забезпечують формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи. Так, зокрема в режимі інформаційного доступу знаходяться електронні версії таких навчальних посібників як:

1) Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с. (<http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10.pdf>);

2) Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : «Академія», 2007. 360 с. <http://194.44.152.155/elib/local/sk710976.pdf>);

3) Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. Фахова українська мова : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. (http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI_Press/13968/1/Vasenko_Fakhova_ukrainska_2008.pdf) тощо.

Суттєвий навчально-розвивальний потенціал для формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів належать також інформаційним освітнім Інтернет-ресурсам в Україні. Наприклад, <http://www.nbu.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В. Г. Вернадського (Київ); <http://www.nas.gov.ua/> – Національна Академія Наук України; <http://www.chl.kiev.ua/> – Національна бібліотека України для дітей; <http://dic.academic.ru/searhall.php> – Словники та енциклопедії; <http://www.rada.gov.ua> – Сайт Верховної Ради України з доступом до електронних матеріалів парламентської бібліотеки; <http://ridnamova.ck.ua> – Українська мова та література. Конспекти уроків з української мови та літератури для вчителів загальноосвітніх шкіл; <http://www.ukrmova.dn.ua> – Українська мова та література. Методичні матеріали до уроків та конкурсів та ін.

З огляду на вищесказане, доцільно зауважити, що негативним фактором пошуку, одержання та використання інформації з інтернет ресурсів є здебільшого несистематизований її характер. Дослідники наголошують, що для тих користувачів, котрі до навчання в університеті не працювали із пошуковими інтернет-системами, проблематично зорієнтуватися в потоках різноманітної інформації, диференціювати її рівень науковості та значення для вдосконалення особистої культури мовлення. В організації інформаційного забезпечення навчальною інформацією із мовознавчих дисциплін, необхідно враховувати, що внаслідок перевантаження під час безрезультатних пошукових операцій в інтернет-ресурсах у студентів може

знизитися, або й взагалі зникнути інтерес і мотивація до використання мережі Інтернет із навчальною метою, відбудеться поверхневе засвоєння програмного матеріалу, стати причиною відмови від практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній діяльності.

Отож, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації змісту мовної освіти студентів педагогічних ЗВО виступає чинником оптимізації освітнього процесу з метою формування культури мовлення майбутніх освітян. Здійснений нами аналіз підтверджує, що застосування ІКТ у навчальному процесі суттєво вдосконалює процес викладання дисциплін мовознавчого циклу, підвищуючи ефективність та якість опанування студентами актуальними знаннями та уміннями для вдосконалення мовленнєвої обізнаності. Завдяки використанню дидактичних і розвивальних можливостей програмно-методичного забезпечення ПК, мультимедійних технологій, онлайн-ресурсів та інформаційних ресурсів у мережі Інтернет з метою одержання знань та їх автоматизації, моделювання навчальних ситуацій, самоконтролю результатів особистої мовленнєвої діяльності відбувається вдосконалення орфографічно-пунктуаційної грамотності, стилістичної виразності та підвищення комунікативної доцільності використання мовлення, а таким чином і формування мовленнєвої культури студентів.

Розглядаючи розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів як важливу педагогічну умову забезпечення реалізації креативного компоненту готовності до формування культури мовлення зосередимо увагу на науковій аргументації необхідності оволодіння майбутніми вчителями естетичними можливостями слова, здатністю відчувати красу мови, належним чином оцінивши її вишуканість, культурологічну довершеність.

Для обґрунтування актуальності розвитку естетичної виразності мовлення як педагогічної умови формування мовленнєвої обізнаності

майбутніх учителів початкових класів важливо враховувати те, що зміст етнокультурознавчого компонента концепції навчання державної мови в школах України теж спрямовується на естетику слова. До головних шляхів здійснення естетичного впливу засобами української мови як навчального предмета, в цьому документі відноситься: «ознайомлення з характерними якостями української мови (мелодійність, багатство, образність та ін.); спостереження за прекрасним у природі, мистецтві, людині й відображення його засобами мови; формування поняття прекрасного в мові, що спирається на її лексичні, фразеологічні та граматичні ресурси» [167, с. 29].

Лінгвістичний аспект виразності мови на різних її рівнях досліджували Ш. Баллі, Л. Виготський, В. Виноградов, В. фон Гумбольд, О. Леонтьєв, І. Огієнко, О. Потебня та ін. [127, с. 13]. Сутність естетичної функції мови в контексті її поліфункціональності відображено в дослідженнях В. Авроріна, Р. Будагова, О. Горшкова, В. Дроздовського та ін. [91]. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів стали предметом ґрунтовних досліджень О. Кучерук [127, с. 13].

На думку Л. Мацько, естетична виразність як структурний елемент культури мовлення спирається на такі ознаки як точність, логічність, чистоту, доречність, лаконічність, виразність, різноманітність, образність, «які у взаємодії і пропорційності створюють гармонію усного чи писемного тексту, що здатний викликати у слухачів (читачів) естетичне задоволення. Одноманітний, нечіткий, невиразний, засмічений суржилом, випадковими словами текст ніколи не справить враження гарної, вишуканої мови, не викличе почуття естетичного задоволення» [91]. М. Пентиліук розглядає виразність мовлення як його важливий якісний показник, наголошуючи, що ця його ознака включає в себе також і образність мовлення, здатність вживати слова і словосполучення в незвичному, метафоричному значенні, уможливорює художнє відтворення дійсності [162, с. 74-75].

Ефективність розвитку естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів, на нашу думку, забезпечується завдяки

врахуванню в організації означеного процесу специфічних принципів мовно-естетичного виховання, провідними серед яких дослідниками визначено: 1) формування мовно-естетичної освіченості; 2) єдності естетичного розвитку особистості зі словесною творчістю; 3) екстралінгвістичний підхід до засобів мови, єдність емоційного та раціонального процесів пізнання мови на основі її виражальних засобів; 4) єдність лінгвістичного та літературознавчого підходів до мовних одиниць в аналізі художнього тексту [128, с. 48].

Принцип формування мовно-естетичної освіченості особистості майбутнього учителя початкових класів передбачає органічне поєднання естетичних критеріїв із мовними засобами з метою осмислення сутності, змісту й характерних особливостей естетики мови та мовлення, словесної образності, виражальних засобів мови. Механізм цього процесу передбачає спрямування студентів на дотримання норм літературної мови, запобігання шкідливому впливу лексики обмеженого вжитку (суржику, діалектів, вульгаризмів, жаргонізмів), розвиток їх образно-емоційного мислення, завдяки чому уможлиблюється реалізація естетичного потенціалу слова.

Важливим для організації мовної підготовки студентів педагогічного ЗВО є врахування принципу єдності естетичного розвитку особистості зі словесною творчістю, котрий передбачає використання на практичних заняттях із предметів мовознавчого циклу творчих завдань. Комплекс такого роду дидактичних вправ спрямований на розвиток умінь студентів застосовувати естетичні засоби мови в різноманітних ситуаціях; використовувати виражальні мовні засоби для характеристики екстралінгвістичних ознак (часу, простору, певної життєвої ситуації); добирати синонімічний ряд образних слів на конкретну тему; складати власні тексти різних жанрів. Важливо зауважити, що формування естетичної виразності мовлення можливо на заняттях із усіх навчальних дисциплін, що включені до змісту мовної підготовки майбутніх учителів. Із цією метою рекомендується студентам здійснювати аналіз мовних засобів вираження провідної думки та ідеї тексту. Суттєвий дидактичний потенціал має аналіз

тексту, визначення його стилю, синтаксичної організації, лексики, специфіки змісту, образності мови.

При плануванні й організації творчих завдань цього спрямування доцільно використовувати рекомендації лінгводидакта О. Кучерук щодо врахування естетичного значення граматичних засобів, зокрема, префіксів, суфіксів, відмінкових закінчень, різних видів речень, які вчена розглядає як систему «історично складених способів синтаксичної організації мовлення, які переважно застосовуються у межах фрази і реалізуються як експресивні властивості висловлювання...» [127, с. 13]. Важливо, щоб словесна творчість взаємодіяла з автоматизацією навичок логічності, послідовності, доцільності, виразності мовлення майбутніх освітян.

Значення принципу екстралінгвістичного підходу до засобів мови в забезпеченні розвитку естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів зумовлює необхідність під час добору мовних засобів усвідомлення значення позалінгвістичних факторів, зокрема мети висловлювання, конкретної ситуації, адресата мовлення. «Застосування екстралінгвістичного підходу до мовних засобів, які функціонують у мовленні,— наголошує О. Кучерук,— передбачає врахування суспільних зв'язків між учасниками комунікації і дає можливість переосмислити мовний знак як засіб самовираження особистості» [128, с. 48]. Із цією метою доцільно пропонувати студентам виконання лінгводидактичних завдань, в яких необхідно визначити екстралінгвістичні (позамовні) засоби здатні посилювати сприйняття задля налагодження контакту; уміння слухати співрозмовника; тренувальні вправи дихання, темпу мовлення, дотримання закону зростаючої звучності, правильного членування мовленнєвого потоку тощо.

Усвідомлення того, що мовні форми в певних мовленнєвих ситуаціях можуть набувати ситуативної інформації, виражаючи емоційну забарвленість стосунків між співрозмовниками, ввічливість та повагу один до одного, а також характерні особливості мовлення, мовної поведінки особистості,

залежної від її статевих, вікових, психічних рис, соціальної та національної приналежності тощо є важливим чинником розвитку комунікативної основи становлення естетично вихованої мовної особистості майбутніх фахівців.

Єдність лінгвістичного та літературознавчого підходів до слова в аналізі художнього тексту як принцип мовно-естетичного виховання студентів зумовлює необхідність налагодження зв'язків між змістом, формою та функцією мовних засобів. Ефективність цього основотворчого положення досягнення естетики мовленнєвої діяльності майбутніх учителів початкових класів визначається усвідомленням того, що реалізація естетичної функції мовлення відбувається не автономними мовними знаками, а певним чином організований системі спеціальних мовних прийомів образного відтворення навколишньої дійсності. Фахівці застерігають, що недотримання цього принципу, може спричинити деформацію розуміння мови як багатогранного явища та її виражальної суті [128, с. 49].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що комплексна реалізація принципів розвитку естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів в освітньому процесі педагогічного ЗВО оптимізує педагогічні умови мовної освіти. Ефективність розвитку естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів досягається завдяки єдності лінгводидактичних й естетико-виховних завдань, які передбачають усвідомлення студентами естетичної функції мови, розширення знань про її виражальні можливості та чіткого визначення методики виховання почуття прекрасного в їх мовленнєвій діяльності.

Науковий аналіз активізації комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів як педагогічної умови досліджуваного нами процесу, вважаємо за доцільне здійснювати на основі узагальнень, здійснених професором А. Богуш [18], у працях якої відображено сутність та зміст комунікативно-мовленнєвого супроводу професійно спрямованого мовлення майбутніх фахівців дошкільної ланки освіти. Важливе теоретико-методичне значення для

окресленої нами проблематики також мають наукові напрацювання Н. Кисельової, присвячені вивченню педагогічних умов реалізації комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійного українського мовлення майбутніх логопедів [104].

Ефективність освітньої діяльності студентів педагогічного ЗВО забезпечується саме комплексом заходів щодо комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку їх мовленнєвої обізнаності. Комунікативно-мовленнєвий супровід формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи включає цілісний комплекс психолого-педагогічних, мовознавчих та фахових методичних дисциплін, спрямованих на досягнення позитивного результату в означеному напрямі фахової підготовки.

Провідними змістовими блоками комунікативно-мовленнєвого супроводу майбутніх учителів початкової школи вважаємо: лінгводидактичний («Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Основи культури і техніки мовлення», «Основи риторики», «Публічне мовлення»); психолого-педагогічний («Психологія загальна та вікова з основами психодіагностики», «Психологія педагогічна», «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Дидактика», «Теорія та методика виховання», «Педагогічна майстерність») та методичний («Методика навчання української мови»).

Завдяки лінгводидактичному циклу навчальних дисциплін відбувається закріплення мовних норм, вдосконалення лексико-фразеологічної, граматичної, орфоепічної та орфографічної правильності вживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій. Об'єктивно, що під час опрацювання лексики зусилля спрямовані на організацію різних видів словникової роботи студентів. Такого виду навчальні завдання, що розвивають і збагачують словниковий запас студентів-майбутніх педагогів, термінологічною, професійною лексикою формують здатність орієнтуватися в словниковому запасі української мови, вміння доцільно застосовувати його залежно від мети педагогічного

спілкування. Серед ефективних видів словникової роботи студентів-майбутніх учителів є диференціація значення паронімів; визначення відмінності у функціонуванні синонімів та близьких за змістом слів; укладення синонімічного ряду слів; з'ясування значення маловідомих студентам слів; аналіз психолого-педагогічної понятійної лексики; визначення етимології фахової лексики тощо.

Активізація набутих мовознавчих знань, вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок, формування навичок мовленнєвої взаємодії з учнівським колективом майбутніх учителів початкової школи відбувається завдяки навчальній діяльності під час практичних і лабораторних занять із фахових методик, які входять до структури методичного блоку комунікативно-мовленнєвого супроводу. Використання дидактично спрямованих завдань під час аудиторних занять, зокрема проведення тематичних дидактичних ігор, які імітують певні аспекти майбутньої педагогічної діяльності студентів, стимулює розвиток культури професійного мовлення майбутніх учителів початкової школи, автоматизує професійно-мовленнєві навички в наближених до реалій професійної діяльності умов. Проведення детального аналізу лексичних похибок і мовних помилок студентів суттєво знижують імовірність їх повторення не тільки під час навчання, але й у їх майбутній професійній діяльності.

Таким чином, оптимізація формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів в освітньому процесі ЗВО відбувається завдяки цілісному комплексу педагогічних умов. Практично реалізувавши такі педагогічні умови як: посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення у руслі концепції студентоцентрованого підходу; опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями; застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації змісту мовної освіти; розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів; активізація комунікативно-

мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів, можна забезпечити професійну готовність фахівця, який володіє високим рівнем мовнокомунікативної діяльності.

2.3 Модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Для створення моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки звернулися до сучасних наукових уявлень про модель і моделювання.

У своїй докторській дисертації О. В. Матвієнко зазначає, що в психолого-педагогічних дослідженнях широко використовується метод моделювання. Саме він дає змогу створювати ефективні умови для реалізації мети навчально-виховної діяльності, цілеспрямовано впроваджувати інноваційні технології в освітній процес навчальних закладів й управляти ними [136, с. 249].

Поняття моделі використовується у багатьох галузях науки, має безліч аспектів, вивченню яких присвячені роботи багатьох науковців. Переважна більшість джерел визначають моделювання як дослідження процесів, явищ і систем об'єктів через побудову і вивчення їх моделей. Поняття «модель» має декілька визначень. Наведемо деякі з них, які більше орієнтовані на застосовність у сфері гуманітарного знання.

Модель репрезентує подання теорії за допомогою конкретизації емпіричним шляхом. [187, с. 339]. У процесі побудови моделі необхідно дотримуватись невід'ємної вимоги до її створення, яка полягає у відповідності до реальної дійсності та суттєвих властивостей об'єкта [87, с. 516].

Моделювання – загальнонауковий метод пізнання. У педагогічній науці моделюванню відводиться важливе місце разом з такими методами пізнання, як спостереження й експеримент. Метод моделювання є інтеграційним, він дозволяє об'єднати емпіричне й теоретичне в педагогічному дослідженні, тобто поєднувати під час вивчення педагогічного об'єкту експеримент з побудовою логічних конструкцій і наукових абстракцій. Можливість

моделювання заснована на тому, що модель відображає оригінал, є його прототипом, з яким можна працювати на рівні з'ясування властивостей і суті досліджуваних об'єктів.

Моделювання – один з методів пізнання і перетворення світу, який дістав особливо значне поширення з розвитком науки, що обумовив створення нових типів моделей, які розвивають нові функції самого методу. Модель – це система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему [46, с. 290].

Українські науковці К. Гнезділова, С. Касярум зазначають, що у дослідженні педагогічних процесів створення моделі є найкращим методом, адже можливо одерати інформацію про процеси, що відбуваються у так званих «живих системах» [40, с. 8].

У наукових дослідженнях застосовуються матеріальні й ідеальні (уявні) моделі. У педагогічних дослідженнях, що зокрема, стосуються розроблення змісту освіти, об'єктивно застосовується ідеальна модель. Вона відображає у свідомості дослідника досконалий зразок (еталон) змісту освіти, але не лише у вигляді набору дидактичних одиниць, що становлять цей зміст, а й у вигляді певної структури, конструкції, елементи якої взаємозв'язані.

Це приведе до якісної зміни методики навчання. Класична методика допускає послідовність «теорія → приклади → вправи → самостійна робота». У процесі цього наявний моніторинг знань відображає головним чином перші стадії навчання: теорію, приклади, вправи. Навички контролюються рідше, у вигляді самостійних проєктів, курсових і дипломних робіт. Знання перевіряти простіше, ніж навички, що природно, оскільки для контролю навичок має бути створене середовище, близьке до виробничого. Отже, в сучасній професійній освіті компонент «студент має знати» переважає над компонентом «студент має вміти». Однак нині, коли теза «студент має вміти» стала основною, ми приречені на перебудову освітнього процесу.

Щоб зміст підготовки цілком відповідав меті, вимогам часу і сучасним стандартам було прийнято рішення про створення моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Вивчення психологічної, педагогічної, методичної літератури з цього питання показало, що більшість робіт із створення моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці є дослідженнями щодо формування культури мовлення в масштабах системи професійної педагогічної освіти в цілому, а не окремо взятій культурі мовлення майбутніх учителів початкової школи.

Спроб створення моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній педагогічній підготовці освітніх закладах професійної педагогічної освіти є вкрай мало. У результаті проведеного аналізу з проблеми дослідження, виходячи з мети, завдань і наукової гіпотези дослідження, з урахуванням вимог, що висувуються до працівників освітніх закладів, що функціонують в умовах модернізації освіти була розроблена модель. У побудові моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці нами застосовувалися наукові дослідження в сфері педагогічного моделювання і проектування Б. Гершунського, Е. Казакова, В. Краєвського, Е. Степанова, Л. Фридман.

У межах нашого дослідження під моделлю формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи під час професійної підготовки розуміємо цілісний педагогічний процес, у якому сукупність підходів, способів, прийомів навчання спрямовані на придбання студентами знань, умінь, навичок, прийомів і досвіду педагогічної діяльності, а також на розвиток особистості студента як майбутнього суб'єкта професійної діяльності. Представимо схематично формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (рис. 2.1).

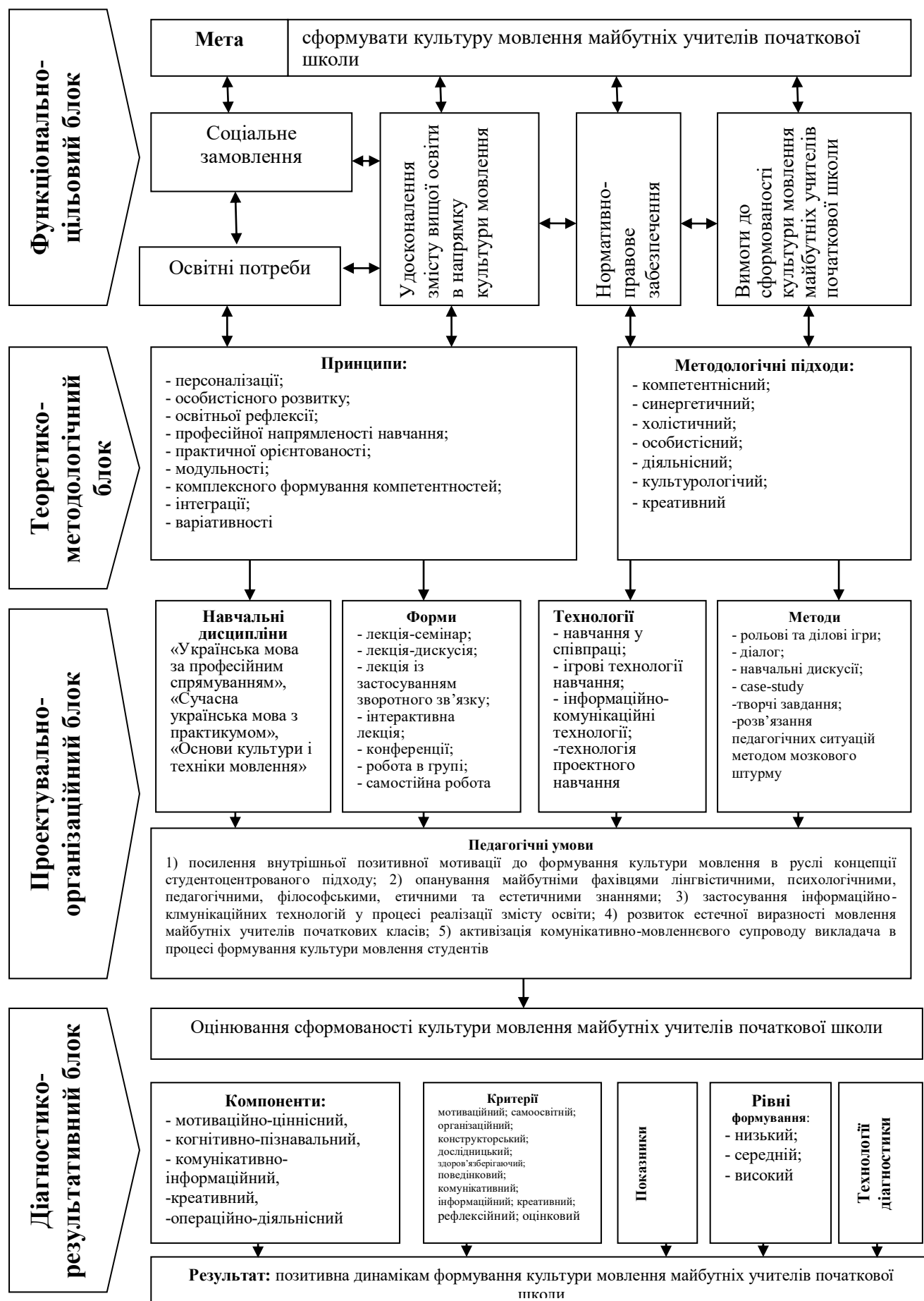

Рис. 21. Модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Структура цієї моделі складається з таких взаємозв'язаних блоків: функціонально-цільового, теоретико-методологічного, проектувально-організаційного, діагностико-результативного. Їх основними компонентами є соціальне замовлення, мета, завдання, інтерактивні технології, методи, форми, засоби, компоненти, критерійні показники та їх діагностичні ознаки, взаємозв'язок яких робить формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці ефективнішим.

Функціонально-цільовий блок моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, забезпечує формування культури мовлення через уміння постановки мети, визначення завдання як результату, котрого має досягти студент, як діяльності, яку він зможе виконувати у вивченні гуманітарних дисциплін. Основою цього процесу є мета як освітній ідеал, що задається соціальним замовленням і реалізовується через різні педагогічні підходи.

На першому етапі створення моделі проектування змісту освіти здійснюється з'ясування реальних і перспективних потреб сфери праці в культурі мовлення з певної професії (спеціальності) або напряму підготовки, так зване соціальне замовлення. З'ясування потреб сфери початкової освіти здійснюється шляхом аналізу галузі професійної діяльності фахівця, під якою розуміється сукупність предметів, явищ, процесів, на які спрямована дія майбутніх учителів початкової школи в професійній педагогічній діяльності. Включає два напрями дослідження:

1. Аналіз вимог працедавців до культури мовлення майбутніх учителів початкової школи (основний напрям).
2. Дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища працедавця – закладу загальної середньої освіти, тобто моделі функціонування в сучасних господарсько-економічних умовах (супутній напрям).

Завершенням роботи на цьому етапі є зіставлення одержаної інформації та формулювання реальних і перспективних вимог працедавця до результатів

підготовки з культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

З'ясування вимог працедавців до культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній педагогічній підготовці проводилося методами анкетування і бесіди. Дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища закладів загальної середньої освіти здійснювалося методом аналізу соціально-педагогічної літератури і нормативно-правових документів. У результаті оброблення одержаної інформації й інтерпретації даних було сформульовано соціальне замовлення працедавців, закладів загальної середньої освіти до культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Отже, майбутній учитель початкової школи – це носій і транслятор культури мовлення, конкурентоздатний фахівець, що має необхідні компетентності.

Метою розробленої моделі є формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Ця мета конкретизована такими завданнями: формування стійкої мотивації до майбутньої педагогічної діяльності, формування готовності та здатності до здійснення педагогічної діяльності, формування необхідних знань, умінь, навичок і прийомів педагогічної діяльності, формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці допускає виконання таких функцій:

1) *особистісно-розвивальної* – допускає мотивацію до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи, педагогічну рефлексію, змістотворчість, орієнтацію, самодетермінованість та ін.; 2) *діяльнісної* – має на увазі задоволення потреби особистості в підвищенні культури мовлення і підготовленості, необхідних для професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи; 3) *адаптивної* – означає розвиток

педагогічної мобільності, здатності до самоосвіти, самоменеджменту (проектування альтернативних сценаріїв професійно-педагогічного життя), знаходження індивідуального стилю виконання педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи; 4) *прогностична* (що випереджає) – допускає розкриття творчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи, формування установки на професійне зростання і педагогічну кар'єру, готовності до нововведень.

Розроблена модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці розглядається з позиції особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентісного підходів, детальний зміст яких розглянутий у параграфі 1.3 першого розділу.

Особливе місце в теоретико-методологічному обґрунтуванні моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці займає категорія «принципи». Принципи визначають основні підходи, норми, що дозволяють управляти відповідними процесами за певними канонами.

Теоретичний аналіз проблем, результатів дослідно-експериментальної роботи, на якій базується це дослідження, дозволяє виділити такі підходи і принципи формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, представлені в методологічному блоці.

Особистісно-орієнтований підхід має на увазі професійний розвиток особистості майбутнього вчителя початкової школи в професійній підготовці, освоєння професії і виконання професійної діяльності. Він зумовлений орієнтацією на суб'єктність студента, яка визначає напрям його особистісного розвитку і допомагає самостійно здобувати знання, вміння, застосовувати їх у ситуаціях, не заданих навчанням. Створення оптимальних умов для розвитку особистості майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, успішніше формування культури мовлення і, отже, трансляція педагогічного досвіду реалізується безпосередньо через особистісноорієнтований підхід. Ґрунтуючись на особистісноорієнтованому

підході до формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, в дослідженні виділили такі принципи: персоніфікації, особистісного розвитку, освітньої рефлексії.

Діяльнісний підхід має на увазі виконання освітньої функції спрямованої на формування знань, умінь і навичок, а також узагальнених способів розумових і практичних дій, що забезпечують успішність соціальної, трудової і художньо-прикладної діяльності; формування досвіду діяльності майбутніх учителів початкової школи в конкретній професійній сфері, через практичну підготовку і самопідготовку. У складі діяльнісного підходу до підготовки вчителя початкової школи виділяємо принцип професійної спрямованості навчання і принцип практико-орієнтованості.

Компетентнісний підхід включає комплекс методологічних, парадигмальних структурних компонентів, спрямований на формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, заснованої на оптимальному співвідношенні теоретичних знань, умінь, здібностей, професійно значущих і особистісних якостей, що забезпечують ефективну підготовку майбутніх учителів початкової школи, що характеризується адекватним уявленням про професійну діяльність. Принципи компетентнісного підходу, включені в модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці: модульності, комплексного формування культури мовлення, інтеграції, єдності професійної і гуманітарної підготовок, варіативної підготовки.

Теоретико-методологічний блок моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці включає інтеграційний практико-орієнтований спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» і дисципліни гуманітарного циклу – історія, філософія, іноземна мова тощо, зміст яких представлений розробленими модулями, спрямованими на формування

культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці здійснювалося у викладанні дисциплін гуманітарного циклу, а також реалізації розробленого для студентів інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог», зміст, навчальні завдання, педагогічні технології, методи, форми і засоби якого були розроблені автором із урахуванням поставленої мети і завдань.

Авторський інтеграційний практико-орієнтований спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» спрямований на освоєння студентами суті, структури педагогічної діяльності, знайомить студентів з ідеями гуманізму, гуманітарної культури педагога, з прийомами побудови навчального заняття, елементами рефлексії і самооцінки, інтерактивними технологіями. Спецкурс включає 36 год. аудиторних занять, що складаються з лекцій, практичних занять, заліку і 24 год. самостійної роботи студентів. Програма спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» допускає вивчення трьох модулів. У завершенні спецкурсу студенти здають залік, що проводиться у формі тестування, що складається з двох частин: А, Б (педагогічні ситуації).

Важливою умовою успішного формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці є комплексне застосування інтерактивних технологій, методів, форм і засобів, які дозволять так організовувати освітній процес, щоб він сприяв формуванню особистості студента, здатного організувати свою майбутню педагогічну діяльність під час проходження педагогічних практик. Ці технології, методи, форми і засоби навчання складають *процесуально-операційний блок* моделі.

Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці здійснюється під впливом усіх компонентів освітнього процесу як єдиного цілого. Під час моделювання формування

культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці використали такі інтерактивні технології: технологія проектного навчання, технологія навчання в співпраці, ігрові технології навчання, інформаційні мультимедійні технології.

Для ефективнішого здійснення формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, формами реалізації запропонованої моделі є лекція-семінар, лекція-дискусія, лекція із застосуванням зворотного зв'язку, інтерактивна лекція, конференції, праця в гурті, команді, самостійна робота. У представленій моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній педагогічній підготовці були використані такі методи навчання: рольові та ділові ігри, діалоги, навчальні дискусії, case-study, творчі завдання, рішення педагогічних ситуацій і завдань методом мозкового штурму, методи самооцінки особистісних якостей і сформованості культури мовлення на основі тестів, анкет, авторських методик, методу проектів.

В якості засобів навчання у цій моделі використали мультимедійні та технічні засоби навчання, аудіо-матеріали, навчальне кіно, наочні посібники, методичні розробки, глобальна мережа Інтернет.

Під час апробації спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» в якості основних форм і методів на практичному занятті виступили метод мозкового штурму, рольові та ділові ігри, робота в малих групах, навчальні ігри, лекція-семінар, лекція-бесіда, лекція-дискусія, лекція із застосуванням зворотного зв'язку, семінари, самостійна робота, праця в гурті та команді. Вибір цих методів і форм не випадковий, оскільки вони сприяють високій мірі включеності студентів у навчання, збігу пізнавальних інтересів викладача і студентів, колективному форсуванню зусиль, наявності зворотних зв'язків у навчанні, мотивації навчання, підвищеної емоційності студентів.

Безумовно, ефективність педагогічного процесу забезпечується не окремо взятими технологіями, формами, методами і засобами, а їх

продуманою, взаємозв'язаною системою. Реалізація цих технологій, форм, методів і засобів навчання в єдності сприяє формуванню культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, а також професійному вдосконаленню самих педагогів.

Діагностико-результативний блок моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці складається із структурних компонентів, структура і зміст яких детальніше представлені в параграфі 2.1 другого розділу.

Розглянемо коротко: мотиваційно-ціннісний компонент включає мотиваційний, самоосвітній, організаційний елементи; когнітивно-пізнавальний компонент включає конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, поведінковий елементи; комунікативно-інформаційний компонент включає комунікативний та інформаційний елементи; креативний компонент включає креативний елемент; операційно-діяльнісний компонент включає рефлексійний й оцінковий елементи.

Крім того діагностико-результативний блок дозволяє встановити зворотний зв'язок викладача зі студентами й одержати інформацію про рівень розвитку культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці – *високий, середній, низький*. У якості критерійних показників ефективності формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці відповідно до елементів були виділені мотиваційний, самоосвітній, організаційний, конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, комунікативний, поведінковий, рефлексійно-оцінковий.

Низький рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи – компоненти виражені слабо. Цей рівень характеризує випадковий вибір професії, неусвідомленість її соціальних функцій; нестійкість професійних інтересів, відсутність потреби в професійній діяльності, безвідповідальне відношення до придбання професійних знань, умінь і навичок, відсутність потреби в професійному самовихованні та

самоосвіті, організаторські здібності виражені не яскраво; виконує лише професійні операції, прийоми, причому послідовність їх хаотична, професійні дії в цілому погано усвідомлені.

На цьому рівні студент не володіє навичками роботи з інформацією з різних джерел, публічних виступів, дискусій, не переосмислює накопичений досвід, не володіє навичками толерантної поведінки, не прагне до творчості, самостійності в життєвих проявах; не погоджує свої дії з іншими людьми, не приймає інших точок зору і позицій; слабо володіє уявленням про філософські, наукові і релігійні картини світу; не готовий до використання інноваційних ідей.

Середній рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи характеризується тим, що сутнісні ознаки виражені в достатній мірі, а саме виразнішим розумінням суті праці в майбутній спеціальності, більше сформованими вміннями і бажанням займатися нею, прагненням проникнути в її специфіку й оволодіти, культурою мовлення, наявністю у нього спеціальних здібностей, але в процесі цього ще не досить усвідомлюється громадська значущість мовлення щодо майбутньої спеціальності. Відношення до культури мовлення в основному відведене, потреба в професійному самовдосконаленні стійка, володіє елементами аналізу, синтезу, але використати ці знання для вирішення практичних завдань він утруднюється.

Високий рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи характеризується тим, що майже всі професійні якості виражені яскраво. Цей рівень характеризується позитивним відношенням студента до вибраної професії й усвідомленням її соціальної ролі, наявністю стійких професійних переконань, сформованістю професійного мислення, стійкою потребою в професійному самовдосконаленні, розвиненістю професійного інтелекту й організаторськими здібностями.

Результатом впровадження моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці є сформована

мовленнєва компетентність майбутніх учителів початкової школи. Представлена модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що включає функціонально-цільовий, теоретико-методологічний, проектувально-організаційний, діагностико-результативний блоки, відрізняється гнучкістю і варіативністю, що дозволяє швидко реагувати не лише на зміни, що відбуваються в суспільстві, а й на вимоги, що висувуються суспільством до рівня підготовки фахівців, а також дозволяє забезпечити ефективне формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Отже, формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів на етапі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах забезпечує ефективність освітнього процесу початкової школи, успішність у розв'язанні її програмових завдань.

Важливою умовою формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів як комунікативно спроможних особистостей і компетентних фахівців, є професійна готовність як особистісна психологічна якість фахівця. Професійна готовність як мета й результат професійної підготовки – це структурно складне утворення, центральним ядром якого є усвідомлення суспільного значення педагогічної праці, позитивні установки, мотиви щодо майбутньої професійної діяльності.

Серед компонентів, які мають оптимально забезпечити формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи нами визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, комунікативно-інформаційний, креативний, операційно-діяльнісний. Цілісність і єдність цих компонентів у структурі професійної готовності майбутніх учителів початкових класів є необхідною умовою забезпечення ефективності освітнього процесу педагогічних ЗВО з метою формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців.

Ознаками мотиваційно-ціннісного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення є:

усвідомлення студентами значення культури мовлення у професійному розвитку; сформованість мотивації до вдосконалення змісту і структури особистої мовленнєвої діяльності; усвідомлення необхідності правильно використовувати всі компоненти мовлення (системи звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру).

Когнітивно-пізнавальний компонент спрямований на опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями.

У структурі готовності студентів педагогічних ЗВО до формування культури мовлення важливе місце належить комунікативно-інформаційному компоненту. Він забезпечує ефективність опанування культурою мовлення завдяки розвитку комунікативних здібностей і здатність майбутнього учителя організовувати та здійснювати спілкування, професійну та соціальну взаємодію, його вмінням пошуку, аналізу й обміну навчальною інформацією. Комунікативно-інформаційний компонент готовності майбутніх учителів до формування культури мовлення відображається в здатності майбутніх випускників вищих педагогічних закладів орієнтуватися в навчально-методичній інформації, опановувати комплексом методів і засобів диференціації знань з метою досягнення високого рівня мовленнєвої культури.

Креативний (творчий) компонент готовності до формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів виявляється в здатності самостійно, неординарно розв'язувати навчальні завдання з метою формування культури мовлення; нестандартно мислити, виявляти проблемні аспекти особистого мовлення, подоланні недоліків індивідуальної мовленнєвої поведінки; уміння формулювати гіпотези, продукувати оригінальні ідеї.

Операційно-діяльнісний компонент репрезентує комплекс умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи щодо володіння набором

дидактичних методів, прийомів та засобів формування культури мовлення та. передбачає оперування фахівцем технікою самостійної навчальної діяльності.

Ефективність освітньої діяльності з метою формування культури мовлення майбутніх фахівців забезпечується педагогічними умовами, здатними максимально впливали на кожний компонент означеної готовності, серед яких:

- посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення у руслі концепції студентоцентрованого підходу (мотиваційно-ціннісний компонент);
- - опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями (когнітивно-пізнавальний компонент);
- застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації змісту мовної освіти (комунікативно-інформаційний компонент);
- розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів (креативний компонент);
- активізація комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача у процесі формування культури мовлення студентів (операційно-діяльнісний компонент).

Використано літературу до 2 розділу: [4], [5], [6], [9], [17], [18], [33], [38], [40], [46], [64], [71], [72], [78], [81], [83], [85], [87], [89], [90], [91], [93], [97], [100], [102], [104], [106], [109], [111], [112], [127], [128], [130], [134], [136], [150], [155], [156], [162], [163], [167], [175], [180], [182], [183], [187], [193], [194], [195].

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1 Стан готовності майбутніх учителів початкової школи до формування культури мовлення у педагогічній діяльності

У дослідно-експериментальній роботі з формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, застосовуючи ті або інші інтерактивні або інтенсивні технології, дійшли висновку, що до майбутнього вчителя початкової школи в професійній підготовці висуваються нові вимоги та міняється його звична роль. Організація інтерактивного навчання допускає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, загальне рішення питань на підставі аналізу обставин і ситуацій, проникнення інформаційних потоків у свідомість учня початкових класів, що викликають його активну діяльність. Нині на занятті вчитель початкової школи виступає то в ролі організатора-лідера, то комунікатора, то в ролі психолога, що управляє конфліктом. Тому вчителеві початкової школи необхідно мати досвід участі в груповій взаємодії, досвід ведення діалогічного і мультилогічного («*мульти*» від лат. *multum* – багато) діалогу, який є необхідним для побудови «суб'єкт-суб'єктних» стосунків. Крім того, ефективність інтенсивного навчання пов'язано з відповідною особистісною спрямованістю вчителя початкової школи, отже для успішного застосування інтенсивних інтерактивних технологій у своїй педагогічній діяльності майбутньому вчителеві початкової школи необхідно самому брати участь у тренінгах особистісного зростання, лідерства, спілкування і т.д. Саме використання інтерактивної моделі навчання вчителем початкової школи на своїх уроках, говорить про його інноваційну діяльність. На занятті гуманітарних дисциплін із використанням інтерактивних інтенсивних технологій завдяки активній ролі студента, його

ініціативі та творчості, встановленню зворотного зв'язку в майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці формуються комунікативні, організаторські, рефлексійні вміння і навички, які входять у структуру культури мовлення.

Отже, були відібрані та використані такі технології і методи формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці: технології навчання в співпраці [110; 206], ігрові технології [8; 10-12; 96; 114; 115], інформаційні [55; 56; 58-56; 65-67; 73-76], мультимедійні технології [69; 67; 75], технологія проектного навчання [52-54; 74; 75]; активні навчальні лекції, рольові та ділові ігри [8; 10-12; 110; 114; 115], діалоги, навчальні дискусії, метод проектів [21; 22; 48; 54], case-study [49-51; 57], творчі завдання, розв'язання педагогічних ситуацій і завдань методом мозкового штурму, методи самооцінки особистісних якостей і сформованості компетентностей на основі тестів, анкет, авторських методик.

Варто зазначити, що відбір інтерактивних технологій і методів навчання нерозривно пов'язаний із відбором змісту. Отже, в дисертаційній роботі пропонуються нові модулі гуманітарних дисциплін, зміст яких спрямований на формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Вибір ресурсу дисциплін спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» (основи філософії, психологія спілкування, історія, іноземна мова), по-перше, зумовлений нормативним характером інваріантної частини сучасного стандарту, по-друге, відповідає методологічним принципам інтеграції, модульності, варіативності, модулів спецкурсу, що мають на увазі використання, як окремих самостійних одиниць, які можуть бути включені викладачами організацій середньої професійної освіти в програму будь-яких із перерахованих гуманітарних дисциплін. Модулі спецкурсу в якості гуманітарної складової можуть бути також включені в професійні модулі з метою формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Під час розроблення і впровадження інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» основним завданням була демонстрація на практиці тісного взаємозв'язку гуманітарних дисциплін, що впливають у цілому на процес формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Крім того, було важливо, щоб у світогляді студентів також вишикувалася чітка об'ємна картина зв'язків між позначеними гуманітарними дисциплінами і їх основними ідеями. Концептуальною основою цього спецкурсу є компетентністний підхід, особистісно орієнтоване навчання і модульна побудова навчального плану і навчальних програм.

Інтеграційний спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» покликаний допомогти студентам зорієнтуватися на модель професійно компетентного педагога, здатного до самостійного рішення педагогічних завдань, що усвідомлює відповідальну і гуманістичну місію вчителя, що гідно представляє свою професію в загальній системі громадських стосунків, уміє захищати і відстоювати професійні інтереси і свої права.

Особливо підкреслимо, що інтерактивні методи, як спеціальна форма організації пізнавальної і комунікативної діяльності, відповідають багатогранним вимогам домагатися реакції у відповідь кожного студента, його включеності в осмислення проблем, дозволяють оцінювати якість самостійної роботи [70; 114], рівень знань і розвиток здібностей.

Основна мета інтеграційного спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» – формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. Цей спецкурс спрямований на рішення таких завдань: 1) вивчення змісту професійної діяльності педагога, майбутнього учителя початкової школи, її особливостей, основних напрямів у роботі, вживаних методів, основних підходів, що склалися в педагогічній практиці, через призму філософської

спадщини; 2) створення у майбутніх учителів початкової школи установки на оволодіння глибокими теоретичними знаннями в сфері філософії, педагогіки і професійними вміннями; формування мотивації самопізнання, особистісного зростання і самовдосконалення; 3) сприяти стимулюванню навчально-пізнавальної мотивації на основі організації мотиваційного середовища, гуманних стосунків між викладачами і студентами, самими студентами, за допомогою філософського аналізу педагогічного досвіду видатних педагогів і філософів та подальше застосування одержаних знань із практики.

Вивчаючи цей курс студенти мають навчитися адаптуватися в різних соціально-педагогічних ситуаціях, застосовувати техніку і прийоми спілкування в професійній діяльності; критично оцінювати історико-педагогічну та філософську спадщину, витягати з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності; конструювати ефективний навчальний процес за допомогою створення своїх варіантів навчальної інформації та наочних дидактичних посібників, підбору методів і прийомів навчання; організовувати різні види урочної та позаурочної діяльності; оцінювати процес і результати діяльності тих, хто навчається і свої власні.

Аудиторні заняття курсу включають лекції і виконання практичних завдань, на які відводиться 36 години і 2 години на підсумковий контроль, що проводиться у формі заліку, самостійна робота включає 24 години.

У *першому модулі програми* «Культура мовлення у педагогічній роботі» використані ресурси дисциплін: «Основи філософії», «Психологія спілкування». Він *присвячений* актуалізації знань і представлень студентів про професію майбутнього вчителя початкової школи і його культурній значущості в суспільстві. У модулі розглядаються основні компоненти формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, педагогічного спілкування. Заняття цього модуля націлене на мотивацію студентів до подальшої педагогічної діяльності в якості вчителя початкової школи, що гідно представляє свою професію в

загальній системі громадських стосунків, виробленні навичок самодіагностики рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

У *другому модулі* «Культура і техніка мовлення як історико-соціальне явище» використані ресурси дисциплін: «Основи філософії», «Історія», «Психологія спілкування». У ньому студенти знайомляться з етапами становлення і розвитку педагогічної думки, специфікою педагогічних шкіл; педагогічними ідеалами Сходу і Заходу різних історичних періодів. Модуль спрямований на формування умінь перекладати філософсько-педагогічні ідеї на організацію сучасного навчального процесу, студенти-майбутні вчителі початкової школи навчаються простежувати трансформацію методів навчання і виховання починаючи із старовини до сучасних днів, застосовувати інноваційні педагогічні технології у своїй майбутній педагогічній діяльності. Знайомляться з професійно-педагогічними ситуаціями з життя сучасних вчителів початкової школи, навчаються складати діалоги й імітувати реальні ситуації спілкування.

У *третьому модулі* «Культура мовлення та етикет сучасного педагога» використані ресурси дисциплін: «Основи філософії», «Історія», «Педагогічна майстерність», «Психологія спілкування». Він допускає ознайомлення майбутніх учителів початкової школи з основними тенденціями в професійній педагогічній освіті, компетентностями, гуманітаризації, інформаційних і здоров'язберігаючих технологій у професійній педагогічній освіті. Заняття модуля сприяє формуванню гуманістичного світогляду і критичного педагогічного мислення. Майбутні вчителі початкової школи навчаються застосовувати інноваційні педагогічні технології у своїй майбутній педагогічній діяльності, конструювати ефективний навчальний процес для нової, непередбачуваної педагогічної ситуації, створювати свої варіанти навчальної інформації, наочні дидактичні посібники, здійснювати педагогічний контроль, оцінювати процес і результат діяльності учнів.

На заняттях гуманітарних дисциплін й авторського спецкурсу в якості практичних завдань для формулювання індивідуальної думки пропонуються навчальні дискусії, обговорення й ухвалення групового рішення з питання можливі за допомогою застосування технології *«груп, що дзижчать»* і *«мозкового штурму»*. В якості тем для обговорень пропонуються: професійно важливі якості майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи, гуманістична природа педагогічної професії, толерантність до інших культур як складова педагогічної компетентності; гуманістичні ідеї виховання і навчання, гуманітаризація; основні проблеми, пов'язані з переходом на компетентністний підхід під час підготовки майбутніх учителів початкової школи; основні завдання й особливості дослідницької діяльності майбутнього вчителя початкової школи; що таке індивідуальне здоров'я?; чи можна скласти алгоритм здоров'язберігаючої діяльності майбутнього вчителя початкової школи?; яка технологія уроку здоров'я, чим вона відрізняється від традиційного уроку? *Рольові і ділові ігри:* «Один день із життя вчителя початкової школи», «Пошук вигоди», гра профорієнтація «Пастки – капкани», рішення розробляється за допомогою «технології груп, що дзижчать» та ін., Складання *діалогів* на тему сучасної професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи, розігрування різних ситуацій, сцен із життя вчителя початкової школи. *Творчі завдання:* «Педагогічний сінквейн», «Педагогічний диктант», вікторина на тему «Філософи-педагоги, педагогічні ідеали людини і виховання старовини» та ін. *Метод самооцінка особистісних якостей і сформованості компетентностей на основі психологічного тесту й авторської методики:* психологічний тест (визначення самооцінки, типу темпераменту, спілкування, спрямованість особистості, атмосфера в колективі та ін.), «Методика діагностики рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці» (розроблена автором), «Журнал успіхів» (розроблений автором). *Рішення педагогічних ситуацій і*

завдань методом мозкового штурму. Перегляд й аналіз роликів з виступом талановитих ораторів, коучів, педагогів. Огляд наукової педагогічної періодики, виявлення основних проблем і тенденцій професійної педагогіки. Публічні виступи з презентацією в PowerPoint.

Групи, що «дзижчать». Цей спосіб передбачає роботу в малих групах, що забезпечує участь усіх учасників. У зв'язку з цим в аудиторії створюється робочий гомін, який і дав назву цьому способу. Для того, щоб цей гомін не був надмірним, виробіть до початку спільні правила роботи в групах. У процесі формування груп можете скористатися порадами щодо групування учасників [8].

Для *самостійної роботи студентів* були розроблені такі завдання: складання плану самоосвіти в межах курсу, що вивчався, майстер-клас (студенти самостійно розробляють або підбирають ділову гру, розподіляють ролі, організовують процес й оцінюють учасників). В якості тем *творів, есе, тез* пропонується: «Мій ідеал – учитель початкової школи», «Модель сучасного вчителя початкової школи», «Чому я вибрав професію вчителя початкової школи», «Чим відрізняється «акторство» від артистизму?», «Три типи спілкування в педагогічній сфері», «Яку функцію артистизму в педагогічному спілкуванні Ви вважаєте засадничою?», «Стиль життя і здоров'я», «Традиційні і нетрадиційні методи збереження здоров'я», «Що я роблю для збереження свого здоров'я і здоров'я навколишніх» та ін.

Отже, в реалізації педагогічних умов відбувається засвоєння гуманітарних цінностей, формується культура мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, відбувається цілеспрямоване поетапне формування всіх компонентів й елементів культури мовлення.

3.2 Експериментальна перевірка сформованості культури мовлення майбутніх фахівців

Зміст цього параграфа присвячений опису формувального етапу педагогічного експерименту, на якому здійснювалася перевірка педагогічних

умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки спрямоване на розуміння суті та соціальної значущості майбутньої професії, прояв до неї стійкого інтересу, на формування і подальший розвиток досвіду педагогічної діяльності, відповідно до поставленого завдання потрібно пошук і використання принципово нових технологій.

У результаті дослідження певний комплекс інтерактивних технологій, методів, форм і засобів був оформлений у цілісну методику формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, що складається з декількох етапів. Використовуваний інструментарій і методики перевірялися на валідність у процесі експертного обговорення в лабораторії; незалежним рецензуванням; експертною оцінкою викладачів-практиків; у процесі пробного пілотажу.

На першому етапі формування культури мовлення застосовували розроблену нами *«Методику діагностики сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці»* з метою виміру початкового рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи. Іншою функцією цієї методики є те, що студенти навчаються самостійно оцінювати свої сильні та слабкі сторони в знаннях, уміннях, навичках, аналізувати позитивні зміни у формуванні культури мовлення, відстежувати свої досягнення, завдяки чому підвищилася навчальна мотивація.

Отже, студентам експериментальної і контрольної груп були запропоновані методики, в яких було необхідно оцінити за п'ятибальною системою наведені твердження за значущістю для студентів, а також заповнити карти оцінки, оцінивши свої знання і володіння вміннями, навичками за десятибальною шкалою.

Затверджені методики складені автором у результаті детального аналізу нормативних документів, навчальних програм гуманітарного циклу, освітніх програм, вимог сучасного стандарту, науково-педагогічної літератури, вітчизняного і зарубіжного досвіду формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, аналізу власного педагогічного досвіду, а також на основі висновків із спостережень, зроблених під час дослідно-експериментальної роботи.

Структура цієї методики відповідає структурі культури мовлення майбутніх учителів початкової школи, її компонентам й елементам, яка була розроблена і теоретично обґрунтована у другому розділі дисертаційної роботи. Отже, описувана нами методика складається з блоків, кожний із яких включає методику і карти оцінки сформованості того або іншого компонента. Відповідно, перший мотиваційно-ціннісний блок включає: методику діагностики спрямованості навчальної мотивації Т. Д. Дубовіцької [82] (для визначення рівня внутрішньої і зовнішньої мотивації студентів), що складається з 20 тверджень, 2 карт оцінки рівня сформованості мотиваційного, самоосвітнього та організаційного елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці за десятибальною шкалою. Інший, когнітивно-пізнавальний блок включає авторську методику визначення рівня сформованості когнітивно-пізнавального блоку культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що складається з 33 тверджень, а також чотири карти оцінки відповідно до кожного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці – карти оцінки рівня сформованості конструкторського, дослідницького, здоров'язберігаючого, поведінкового елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи. Третій, комунікативно-інформаційний блок, містить авторську методику визначення рівня сформованості комунікативного та інформаційного елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що складається з 21 твердження, карти оцінки комунікативного та інформаційного елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. У четвертому, креативному

блоці, міститься авторська методика визначення рівня сформованості креативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. У п'ятому, операційно-діяльнісному блоці, міститься авторська методика визначення рівня сформованості рефлексійного та оцінкового елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що складається з 21 твердження, 2 карт оцінки рефлексійного та оцінкового елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. У методику також включений «Журнал успіху», інструмент, який дозволяє здійснювати контроль і самоконтроль виконання ключових завдань, що сприяють формуванню того або іншого елемента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи. Він допомагає відстежувати і фіксувати досягнення кожного студента (Додаток Е).

Кожний студент експериментальних груп на початку інтеграційного спецкурсу «Культура мовленнєвого етику педагога у вимірах сучасних вимог» з переліком ключових завдань, який необхідно заповнювати самостійно в міру їх виконання, викладач в цьому випадку виконує контролюючу функцію. На одному з перших занять спецкурсу студенти виходячи з одержаних завдань, прописаних у «Журналі успіху» складають для себе план самоосвіти, ставлять цілі самоосвіти в межах спецкурсу. Подальше виконання плану, самоконтроль і фіксація досягнення цілей сприяють формуванню самоосвітнього елемента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Особистісно орієнтований підхід до підготовки культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці реалізується в цьому випадку за допомогою самостійного вибору студентами тем виступів, тез, психологічних тестів та інших завдань у межах заявлених тем курсу, а також виконання завдань у будь-якій зручній студентові послідовності.

На другому етапі формувального експерименту щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальних групах на занятті спецкурсу ми використали

активну навчальну лекцію, технологію груп, що «дзижчать», мозковий штурм або «брейнстормінг», технологію зворотного зв'язку, есе, публічний виступ з PowerPoint презентацією, ігри, майстер-клас.

Інноваційність активної навчальної лекції полягала в активізації навчання шляхом переривання лекції питаннями, фрагментами дискусії, використання всіляких ілюстративних засобів, зокрема аудіо- і відеоматеріалів, фрагментів кіно, демонстрацію комп'ютерних презентацій (у PowerPoint). Наступна технологія – це технологія груп, що «дзижчать», яка є різновидом навчальної дискусії. Групі пропонувалося питання, пов'язане з предметом, що викладається, після цього група ділилася на малі групи в 3-5 осіб, кожна з яких утворювала гурток. Упродовж 5-10 хвилин групи обговорювали поставлене питання, намагаючись виробити колективну думку або підготувати висновки. Потім представник кожної групи (презентатор) доповідав усім про прийняте командою рішення або про сформульовану відповідь. Головною метою такої технології є активізація пізнавальної діяльності, ініціативності студентів, що підштовхує учасників до висловлювання своїх думок і до активної участі в дискусії. Інструментом мотивації в цьому випадку ставало змагання, конкуренція між групами. *Мозковий штурм або «брейнстормінг»* – спеціальноорганізована дискусія, що дозволяє вислухати всі думки практично одночасно. Група ділилася на декілька підгруп, далі студентам пропонувалися *проблемні педагогічні ситуації* для вироблення групового рішення. Спілкування відбувалося в основному на вербальному рівні, студенти висловлювали своє бачення проблеми, слухали інші думки і намагалися поглянути на проблему абсолютно з іншої точки зору, уловити нові аспекти. Мозковий штурм проходив у два етапи: на першому етапі проходила колективна дискусія, у межах якої генерувалися ідеї за абсолютного рівноправ'я всіх учасників, секретарі кожної підгрупи письмово фіксували ідеї; на другому – студенти переймали на себе роль критиків й аналізували висловлені раніше речення, оцінювали і вибирали альтернативні варіанти. Далі кожна підгрупа

повідомляла свої варіанти рішення, до яких вони прийшли в обговоренні методом мозкового штурму. Ця технологія дозволила формувати організаційні уміння й уміння працювати в команді, оскільки студенти самостійно діляться на підгрупи, вибирають секретаря, колегіально вибирають найбільш цінні варіанти розв'язання проблемної ситуації. Пошук рішення поставленого завдання зумовив природність спілкування, сприяв розвитку логічного мислення, умінню аргументувати і контраргументувати, переконувати співрозмовника, сприяючи, таким чином, формуванню комунікативного компонента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. На наступному етапі мозкового штурму застосовували технологію зворотного зв'язку, в цьому випадку – це висловлювання думок викладачем, який також повідомляє свою думку, але під час цього не критикує думки студентів, а за допомогою навідних питань, дискусії намагається показати адекватніше і педагогічно більш правильне рішення проблемної ситуації. *Технологія зворотного зв'язку* застосовувалася для перевірки адекватності сприйняття і розуміння інформації, з цією метою учасники взаємодії могли зробити спробу адекватно відповісти, поставити необхідні питання, відреагувати емоційно на слова і поведінку партнера, невербальними сигналами підтвердити правильність висловлювання і згоду з ним або навпаки. *Під зворотним зв'язком у ситуації спілкування мається на увазі рішення комунікативних завдань, що реалізовується в мовних або немовних діях співрозмовників.* Отже, учасники заняття вчилися як на своїх успіхах, так помилках, які вдавалося виявити і проаналізувати за допомогою зворотного зв'язку. Аналізуючи й оцінюючи свої рішення і рішення інших учасників дискусії, коригуючи власну поведінку, студенти тим самим напрацьовували рефлексійно-оцінні вміння, що входять у структуру культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Зворотний зв'язок для аналізу результатів взаємодії здійснювався за допомогою дискусії, рефлексії і дебрифінга.

У дослідженні дійшли висновку, що зворотний зв'язок допускає додержання таких умов: концентрована увага до співрозмовника, яка дозволяє зрозуміти не лише його слова, а й почуття, поведінку в спілкуванні; установка на взаємодію і взаєморозуміння; ефективне слухання рефлексії; самоконтроль, необхідність своєю мовною і немовною поведінкою допомагати співрозмовникові зрозуміти реакцію і відношення до інформації, що передається їм.

У навчанні активно використовувалися навчальні *профорієнтаційні ігри і завдання*, наближені до реальних ситуацій, які сприяли прояву самостійності й організаційних умінь студентів, творчого підходу до вирішення завдань у конкретній соціальній ролі, що веде до розуміння суті і соціальної значущості своєї майбутньої професії майбутніх учителів початкової школи, мотивації до майбутньої професійної діяльності.

У навчальному процесі використовувалися ігри, що допомагають адаптуватися до реального професійного середовища (наприклад, ділові або рольові ігри), до конкретної професійної діяльності, до людей. Студенти програвали різноманітні посадові й особистісні ролі (керівника, педагога, методиста, учня й ін.), освоювали їх, усвідомлювали доцільність їх поведінки в тій або іншій ситуації. Студентам експериментальної групи були запропоновані такі профорієнтаційні ігри: «Один день із життя» – гра, яка відноситься до проблематики професійного самовизначення, сенсом якої було підвищення рівня усвідомлення учасниками типового і специфічного в професійній діяльності вчителів початкової школи; «Пастки-капкани» – гра, мета якої полягала в підвищенні рівня усвідомлення можливих перешкод (пасток) на шляху до професійних цілей та уявлення про шляхи подолання цих перешкод; «Пошук вигоди» – гра, котра сприяла усвідомленню вигоди і перспектив професійного розвитку культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Під час гри студентами приймалися управлінські рішення відповідно до заданої ролі, що сприяло формуванню культурних і комунікативних умінь. Використання ігрових

технологій у навчанні дозволило істотно підвищити рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

На формувальному етапі експерименту використали *технологію аналізу ситуацій*, як в активному навчанні, так і в контролі. Ця технологія може використовуватися і самостійно, і як частина традиційних методів навчання або ділових ігор і тренінгів.

Різновидами цієї технології є метод ситуаційного аналізу, аналіз конкретних ситуацій, методи ситуаційної вправи (чи завдання), метод ситуаційного аналізу (кейс-стаді) і метод(и) «інциденту».

Специфіка цієї технології полягає в тому, що під час проведення заняття у вигляді ситуаційної вправи можна досягти прогнозованих результатів. Проте це вдається, лише здійснюючи взаємодію з іншими учасниками, виконуючи комплексні взаємозв'язані (що доповнюють) обчислення, вислуховуючи різні точки зору і підходи й аргументуючи власну позицію. Саме праця в гурті з аналізу ситуації дозволяє студентам засвоїти знання і набути навичок і вміння практично вирішувати складні завдання, розглядати різноманітні можливості та підходи до вирішення проблем й адаптуватися до різних типів людей, що беруть участь в ухваленні рішень. Включення студентів в активну діяльність дозволяє розвинути культуру мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Цілями технології аналізу ситуацій є: розвиток навичок аналізу і критичного мислення; з'єднання теорії і практики; представлення прикладів рішень, що приймаються, та їх наслідків; демонстрація різних позицій і точок зору; формування навичок оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності.

У дисертаційній роботі на заняттях спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» зі студентами експериментальних груп використали проблемні педагогічні ситуації, які опрацьовувалися в малих групах. Матеріалом послужила «Методика оцінки

рівня кваліфікації педагогічних працівників» під редакцією В. Д. Шадрікова, І. В. Кузнєцової [205], детальніше зміст представлений в робочій програмі спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» у додатку Ж.

У застосуванні аналізу ситуацій у студентів у навчанні формувалися такі компетенції: відпрацьовувалися комунікативні навички, як точніше виражати свої думки, вміння слухати інших, аргументовано висловлювати точку зору, підбирати контраргументацію й ін.; розвивалися презентаційні вміння і навички за уявленням інформації; вироблялася впевненість у собі й у своїх силах; формувалися інтерактивні вміння, що дозволяють ефективно взаємодіяти з партнерами і приймати колективні рішення; здійснювалася самооцінка і на її основі самокоригування індивідуального стилю спілкування і поведінки; освоювалися партнерські стосунки й одержувалися навички співпраці; студенти вчилися самостійно відшуковувати необхідні знання для вирішення ситуаційної проблеми, засвоювати алгоритми управлінських рішень; мінялася мотивація до навчання, оскільки студенти, проявляли активність, невмотивовану включеність у діяльність і підвищений інтерес до неї.

Крім того, в роботі над ситуаціями в студентів формувалася конкурентоспроможність, розвивалася персональна і колективна відповідальність, шліфувалися особистісні цінності й установки. Отже, в дослідно-експериментальній роботі дійшли висновку, що застосування технології аналізу ситуацій є одним із найбільш ефективних інструментів формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Під час організації заняття за технологією аналізу ситуацій додержувалися такі етапи: *підготовчий етап* – підготовка ситуації, інформаційних матеріалів, визначення місця заняття в системі курсу, постановка завдань; *ознайомлювальний етап* – введення студентів в обговорення реальної ситуації (введення в ситуацію, опис ситуації,

включення інформаційних матеріалів, презентація джерел інформації); *основний етап* – аналіз ситуації в спільному обговоренні проблеми (вступне слово викладача, самостійний поділ на групи з 5-6 осіб, робота в групах: а) короткий виклад прочитаних матеріалів, виявлення проблемних моментів, визначення доповідачів; б) представлення результатів аналізу, міжгрупова дискусія, підведення підсумків дискусії, визначення знайдених варіантів рішень); *завершальний етап* – презентація результатів аналізу ситуації студентами, рефлексія спільної діяльності, підведення підсумків викладачем й оцінювання роботи студентів.

На третьому етапі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що має на увазі поточний контроль, ми використали описану вище технологію аналізу ситуацій для перевірки рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи та її компонентів. Кожному студентові пропонувалося індивідуальне самостійне завдання за рішенням 14 проблемних ситуацій письмово. Кожна відповідь студента оцінювалася у балах відповідно до ключа. Вільні відповіді студентів оцінювалися окремо, а відповідні оцінки додавалися до загальної суми балів. Здатність правильно вирішувати педагогічні проблемні ситуації визначалася за сумою балів, набраний випробовуваним за всіма 14 педагогічними ситуаціями, поділений на 14. Якщо випробовуваний одержав середню оцінку вищу від 4,5 балів, то його педагогічні здібності (за цією методикою) вважалися високими. Якщо середня оцінка знаходиться в інтервалі від 3,5 до 4,4 балів, то педагогічні здібності вважалися середніми. І, нарешті, якщо середня оцінка виявилася менше, ніж 3,4 балів, то педагогічні здібності випробовуваного розглядалися як низькі.

Наступний метод, який використовувався нами на формувальному етапі педагогічного експерименту щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, – метод написання есе. Есе – це невеличка за обсягом, але що вимагає серйозного

опрацювання питання письмова робота або твір на певну тему, до написання й оформлення якої висувалися такі вимоги: обсяг есе не має перевищувати 1-2 сторінок; необхідно писати, формулювати думки коротко та ясно; студентів необхідно проявляти навички критичного мислення; есе мають включати такі компоненти як: вступ (суть й обґрунтування вибору обраної теми), основну частину (аргументоване розкриття теми на основі зібраного матеріалу), завершення (узагальнення і висновки); перш, ніж приступити до написання есе необхідно познайомитися з декількома різними першоджерелами (розділів з підручників, книги, статті та різноманітні публікації в Інтернеті); додержуватися правил цитування першоджерел під час підготовки есе.

Студентам пропонувалося працювати над есе індивідуально, в парі, в групі з декількох осіб, подальші результати досліджень необхідно було представити усно у формі публічного виступу із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій або у вигляді презентації в PowerPoint (усне есе-презентація), або усний виступ у жанрі есе, записане на відеокамеру (відео-есе). Студентам пропонувалася така тематика есе: «Педагоги-філологи минулого і сьогодення» – студенти вибирали вподобаних педагогів-філологів самостійно, «Ідеали людини минулого і сучасності» – епохи для аналізу вибиралися самостійно студентами у межах спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог».

Перевірка есе здійснювалася викладачем спільно з іншими студентами. Під час перевірки й оцінювання есе додержувалися таких критеріїв: уміння відповісти на поставлене запитання; організація відповіді; уміння сфокусуватися у відповіді на основне питання і не відволікатися на суміжні теми; уміння використати аргументацію (докази) на противагу риториці (твердження); уміння оперувати даними і використати аналітичний матеріал в описі проблеми; уміння грамотно викласти різні точки зору і висловити власну позицію.

Застосування методу написання есе дозволило формувати у студентів такі вміння, що входять у культуру мовлення майбутніх учителів початкової школи як: систематизація, закріплення і розширення теоретичних і практичних знань за фахом; проведення науково-дослідної роботи пошукового характеру; узагальнення і логічний виклад матеріалу обраного в якості теми есе; здійснення самостійної роботи; формування навичок публічної дискусії і захисту наукових ідей.

У дисертаційній роботі на завершальному занятті спецкурсу застосовували технологію активного навчання майстер-клас. Суть майстер-класу полягала в тому, що студент (майбутній учитель початкової школи) демонстрував свою майстерність іншим студентам за допомогою методів активного навчання. Тривалість майстер-класу складала не більше 10-15 хвилин, упродовж яких йому необхідно було застосувати ті методи активного навчання, які були засвоєні у вивченні спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог». Одним із основних завдань студента-промовця у ролі вчителя початкової школи було залучення інших студентів до гри, мозкового штурму, рішення педагогічних ситуацій тощо й організація їхньої діяльності.

Ця технологія дозволяла студентам як спостерігати роботу вчителя початкової школи, так і практично брати участь у кожному дрібногруповому або індивідуальному завданні шляхом копіювання моделей поведінки або демонстраційних навичок, які зможуть згодитися в подальшій практичній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Отже, застосування майстер-класу сприяло посиленню потенційних можливостей учасників через розвиток їхньої поваги до студента – майбутнього вчителя початкової школи; наочно демонструвало сформованість компонентів й елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

На завершальному етапі експерименту проводився підсумковий контроль засвоєння знань і рівня сформованості культури мовлення

майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. Для цього використали «Методику діагностики сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці», після оброблення даних змогли простежити за рівнями (низький, середній, високий) динаміку зростання сформованості компонентів й елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Проводилася перевірка заповнення «Журналу успіху», якщо виконання завдань складало від 60% до 100%, то студент одержував диференційований залік, результат менше 60% вважався незадовільним. На цьому етапі в роботу були включені експерти, які давали свої оцінки та робили висновки щодо кожного студента.

Усе перелічене вище дозволяє стверджувати, що інтерактивні інтенсивні технології формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці сприяють: пробудженню у студентів інтересу, розвитку внутрішньої мотивації до освітньої і майбутньої педагогічної діяльності; активній участі кожного студента в навчальному процесі; ефективному засвоєнню навчального матеріалу; набуттю досвіду міжособистісної і групової взаємодії; здійсненню зворотного зв'язку (реакції у відповідь аудиторії); створенню умов для появи особистісної установки, думки і відношення; формуванню життєвих і професійно-педагогічних навичок; розвитку організаційних, комунікативних умінь; залученню до педагогічної культури поведінки; рефлексій власної освітньої і педагогічної діяльності.

Підбиваючи підсумки цього параграфа необхідно відзначити, що комплексне застосування інтерактивних технологій, оформлених в цілісну методику формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці стало можливим завдяки детальному, обґрунтованому підбору і відбору форм заняття, що передбачає використання інтерактивних методів, коли кожне завдання підбиралося з орієнтацією на формування певного елементу педагогічної компетенції, що у результаті

сприяло підвищенню активності студентів і реалізації педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

3.3 Результати дослідно-експериментальної роботи щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці

Метою дослідно-експериментальної роботи стала перевірка ефективності педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Відповідно до гіпотези були визначені такі завдання, які вирішувалися в дослідно-експериментальній роботі: апробувати педагогічні умови формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці; скласти комплекс діагностичних засобів, провести діагностику, узагальнити і проаналізувати початкові стан рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи; впровадити в навчальний процес спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» і модулі гуманітарних дисциплін; провести повторну діагностику, узагальнити і проаналізувати порівняно з початковими даними одержані результати.

Дослідно-експериментальна робота щодо реалізації педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці проводилася з 2015 по 2018 роки на базі Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми), Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка (м. Кам'янець-Подільський), Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (м. Чернівці), Вінницької академії

неперервної освіти (м. Вінниця), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

У педагогічному експерименті брали участь 445 студентів, 37 викладачів вище названих ЗВО і 240 учителів початкової школи міст Івано-Франківська, Сум, Кам'янець-Подільського, Чернівців, Вінниці, Хмельницького. Було створено дві дослідно-експериментальні групи: експериментальну (ЕГ) ($n = 289$ осіб) і контрольну (КГ) ($n = 156$ осіб).

Перший, констатуючий етап дослідно-експериментальної роботи, проведеної в період 2015-2016 р.р., включав:

- анкетування вчителів початкової школи України;
- розроблення критеріїв і показників сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці;
- вибір діагностичного інструментарію;
- діагностика початкового рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальній і контрольній групах;
- застосування математичної статистики для визначення достовірності відмінностей на цьому етапі.

Другий, формувальний етап (2016-2017 р.р.), включав:

- апробація моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці;
- розроблення і впровадження спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог» для майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці;
- застосування інтерактивних технологій;
- реалізація педагогічних умов формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Третій, завершальний етап (2017-2018 р.р.), включав:

- визначення підсумкового рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці;

- застосування методів математичної статистики для визначення динаміки сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці;

- розроблення методичних рекомендацій щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

На початковому етапі дослідно-експериментальної роботи провели аналіз нормативних документів, навчальних програм гуманітарного циклу, освітніх програм; провели анкетування учителів початкових класів на основі розробленої авторської анкети (додаток Н); підібрані діагностичний інструментарій і методики; розроблені критерійні показники (мотиваційний, самоосвітній, організаційний, конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, поведінковий, комунікативний, інформаційний, креативний, рефлексійний, оцінковий), а також діагностичні ознаки, що відповідають їм, і рівні сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

У констатувальному експерименті було важливо зрозуміти як виглядає сучасний учитель початкових класів, тому було проведено анкетування 240 учителів початкових шкіл.

Результати дослідження показують, що сучасний учитель початкової школи має такі характерні показники: в основному – це жінки (86,25%), у віці від 31 до 40 років (24,17%), що мають вищу освіту (93,33%), переважно педагогічну (56,67%) або технічну (23,33%) і стаж роботи в початковій школі більший, ніж 10 років (34,17%).

Порівнюючи одержані результати з аналогічними дослідженнями проведеними в Україні, можна вважати, що тенденція фемінізації української початкової освіти зберігається – з 240 учителів початкової школи 86,25% жінок і лише 13,75% чоловіків. Вікові показники вчителів початкових класів виглядають так: у віці 21-30 років – 12,50%, у віці 31-40 років – 24,17%, у віці 41-50 років – 22,50%, у віці 51-60 років – 20,00%, у віці 61-70 років – 10,83%. Отже, простежується тенденція «омолодження» фахівців (збільшення

вікової категорії 21-30 років), що свідчить про підвищення престижу вчителя початкових класів серед молоді.

За соціальним походженням учителі початкових класів є різними соціальними групами і тим самим відображають соціальну структуру нашого суспільства: вихідці з сімей службовців (44,58%), робітників (36,25%), педагогів (13,33%), селян (4,17%).

Варто зазначити, що 53,33% вчителів початкових класів усвідомлено вибрали професію і вважають педагогічну діяльність своїм покликанням, 13,33% опитаних дослухалися до порад батьків-педагогів і продовжили сімейну традицію, 27,50% відзначили в якості відповіді «інше». Можна вважати, що, якщо вибір зроблений усвідомлено і людина наслідує своє призначення, то й робота приносить моральне задоволення. Підтвердженням служать відповіді на питання: чи «Приносить Вам робота вчителем початкових класів моральне задоволення?», 47,08% респондентів відповіли позитивно, 50,42% – приносить, але не повною мірою і лише 0,83% опитаних відповіли негативно, 1,67% працюють заради грошей.

Твердження, що вчителі початкових класів – активні, творчі, освічені люди, котрі постійно підвищують свою кваліфікацію і глибоко зацікавлені в своєму професійному зростанні, підтверджують такі дані: 82,5% опитаних проходили різноманітні курси підвищення кваліфікації за останні 5 років. І лише 17,5% не проходили подібних курсів у зв'язку з тим, що працюють у сфері освіти не більше 3-х років. Варто зазначити, що підвищення кваліфікації вчителі початкових класів проходять за власною ініціативою зі значним бажанням та інтересом: 19,58% опитаних проходили подібні курси 5 і більше разів за весь час роботи у сфері початкової освіти, 24,17% – 3-4 рази і 37,92% – 1-2 рази. Сучасний учитель початкових класів – це висококваліфікований фахівець, який йде в ногу з часом і прагне бути на рівні сучасних вимог до організації навчального процесу, про що свідчить тематика курсів підвищення кваліфікації, що вибиралася вчителями початкових класів, – це і «гуманітарні проблеми сучасності», «виховна діяльність», «інноваційна діяльність в освіті»,

«розвиток мовної культури», а також питання модернізації сучасної освіти. Перелік курсів широкий та охоплює різні проблеми й питання сучасної педагогіки і сфери освіти в цілому.

Нашими респондентами були вчителі початкових класів ($n = 240$ осіб), серед них спостерігається значний відсоток учителів із кваліфікаційною категорією: вища – 38,75%, перша – 23,33%, друга – 16,25%, немає – 21,67%. Відсутність кваліфікаційної категорії говорить про те, що серед викладачів є молоді фахівці, які ще не встигли підтвердити свою категорію, або викладачі, які прийшли в сферу початкової шкільної освіти з інших галузей, наприклад, колишні інженери, техніки. В той самий час досить низький відсоток учителів початкових класів із науковим ступенем (1,67%) – це можна пояснити тим, що її наявність не заохочується у сфері початкової шкільної освіти матеріально і рідко сприяє просуванню за кар'єрними східцями. Проте, курси підвищення кваліфікації не зможуть повною мірою замінити ту наукову підготовку, яку дає навчання в аспірантурі, а також сформувати дослідницькі компетентності, які є необхідними для сучасного вчителя початкових класів. Більше половини опитаних учителів початкових класів мають різного роду публікації (59,58%): наукові публікації – 33,31%, методичні – 37,44%, навчально-методичні комплекси – 29,25%. Вчителі початкових класів беруть активну участь у заходах, спрямованих на підвищення кваліфікації й обмін досвідом: у науково-практичних конференціях беруть участь 64,17%, методичних семінарах – 81,25%, круглих столах – 57,08%, не беруть участь у ніяких заходах – 3,33%. З вище наведених даних дослідження можна зробити висновок, що вчителі початкових класів прагнуть йти в ногу з часом і бути на рівні сучасних вимог до організації освітнього процесу, обмінюються багатим, накопиченим за роки педагогічної роботи науково-методичним досвідом зі своїми колегами, діляться результатами навчання і виховання, пристосовуються до змін і залучаються до вітчизняних і світових тенденцій, що відбуваються у сфері освіти.

Аналіз впливу гуманітарної підготовки на формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці

немислимий без виявлення відношення вчителів початкових класів до дисциплін гуманітарного циклу і до своєї педагогічної діяльності в цілому. Цю тенденцію підтверджують відповіді на питання: «Чи зробили вплив дисципліни гуманітарного циклу на Ваш світогляд?», на який 78,33% відповіли позитивно і лише 21,67% негативно. Серед пропонованого переліку гуманітарних дисциплін, що найбільшою мірою вплинули на професійну підготовку вчителів початкових класів, були відзначені такі: українська і зарубіжна література (39,17%), філософія (30,42%), інформатика (20,42%), іноземні мови (18,33%), інші дисципліни (79,58%) – у тому числі українська мова, історія, соціологія, політологія, право, суспільство, музика, естетика, образотворче мистецтво, світова художня культура. За результатами проведеного опитування, рівень знання іноземних мов у респондентів залишає бажати кращого, оскільки 22,50% зі 100% опитаних учителів початкових класів не знають і не володіють іноземною мовою. Ті ж самі вчителі початкової школи, які вказували, що знають ту або іншу мову (англійську – 46,25%, німецьку – 27,08%, французьку – 5,00%, іншу – 1,67%), часто відзначали, що не здатні спілкуватися нею, у кращому разі вміють читати і перекладати зі словником. Проте, комунікабельність, що формується в іншомовній підготовці, є важливою складовою культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. Однією з вимог, що висувуються до вчителя початкових класів, є наявність спеціальної іншомовної підготовки – володіння іноземною мовою в межах, визначуваних комунікативними потребами його майбутньої професійної діяльності. Якщо студенти опановують іноземною мовою, то вони швидше й ефективніше опановують мову як засіб професійної культури. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що гуманітарні дисципліни роблять значний вплив на формування світогляду особистості (78,33% – відповідь «так» в анкеті). Гуманітарні дисципліни в цілому, формують особистісні риси, необхідні професіоналові для успішного виконання професійних функцій в умовах ринкових стосунків. Гуманітарні знання, шляхом інтеграції з професійними знаннями, розкривають

закономірності розвитку і реалізації особистості у сучасному світі та в професійній діяльності.

Ці анкетування свідчать про те, що викладач ЗВО залишається центральною ланкою у вирішенні завдань навчання і виховання, він є важливою фігурою освітнього процесу, від його особистісних якостей і сформованих професійних компетенцій багато в чому залежить рівень професійної підготовки випускників. На питання про те, «Яке місце займає кожна з перерахованих умов у підвищенні рівня підготовки майбутніх учителів початкових класів?» відповіді респондентів, у порядку значущості, виглядають так: високий рівень підготовки майбутніх учителів початкових класів – 38,34%, гарна організація навчального процесу – 34,58%, сучасна матеріально-технічна база – 16,25%, проведення індивідуально-виховної роботи – 10,83%. Ці відповіді говорять про те, що майбутні вчителі початкових класів, що володіють повною мірою культурою мовлення і, що постійно удосконалюються в педагогічній діяльності, є найбільш конкурентоздатними у сфері професійної освіти.

Конкурентоспроможність майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці є інтеграційною характеристикою, що забезпечує їм більш високий професійний статус, визначається комплексом конкурентозначущих професійно важливих й особистісних якостей, індивідуальних здібностей рішення конкретних завдань, питань, проблем і необхідних для цього професійних знань, умінь і навичок, компетентностей.

В якості чинників, що визначають професійну успішність і конкурентоспроможність, зазвичай розглядаються такі явища, як професійно важливі якості. Викладачі обстежуваних ЗВО вважають, що для вирішення питань навчання і виховання найбільш значущими, цінними особистісними якостями є наступні: професійно-педагогічна компетентність (80,83%), відповідальність (80,00%), порядність (72,50%), доброзичливість (63,33%), ініціативність (40,00%), уміння довести почате до завершення (35,00%), рішучість (19,17%), заповзятливість (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Професійно значущі якості особистості викладача ЗВО

Така спрямованість у навчанні і вихованні не зовсім відповідає реаліям нинішнього дня, хоча загальнолюдські цінності, без сумніву, залишаються пріоритетними в роботі педагога.

Оцінюючи себе, викладачі ЗВО так проранжували властиві їм риси вдачі: відповідальність – (1), вихованість – (2), ученість – (3), самостійність – (4), терплячість – (5), організованість – (6), товариськість – (7), уміння управляти собою – (8), активність – (9), допитливість – (10), упевненість у собі – (11), ініціативність – (12). Насторожує той факт, що ініціативність й упевненість у собі в педагогів займають далеко не лідируючі позиції. У швидкозмінному світі суспільство вимагає від системи педагогічної освіти такого викладача ЗВО, який має конкурентоздатні якості. Складно уявити собі викладача ЗВО, здатного виховати конкурентоздатного фахівця, якщо сам викладач не впевнений у собі, не проявляє ініціативу і рішучість, адже неможливо навчити тому, що сам не здатний робити.

На питання «Як ви оцінюєте свою роль у житті колективу?» – 69,58% респондентів відповіли, що до їх думки прислухаються колеги; 14,59% – на їх думку зважають керівники, в той самий час 15,83% відповіли, що від них нічого не залежить. Викликає побоювання, що далеко не всі вчителі

початкової школи усвідомлюють свою громадянську позицію в суспільстві й у колективі, попри те, що однією з виховних функцій, що виконуються вчителем початкової школи, є виховання громадянина своєї країни.

У цілому майбутні вчителі початкової школи є звичайними громадянами України, їм властиві всі людські якості. Найважливішими цінностями для них є: здоров'я (1), сімейне щастя (2), цікава робота (3), матеріальна забезпеченість (4), дружба/спілкування з духовно-близькими людьми (5), любов (6), власний розвиток (7).

Одержані результати анкетування допомогли виявити такі складові, як професійно значущі якості, педагогічну спрямованість, педагогічні види діяльності, які лягли в основу компонентів й елементів культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Проаналізовані показники дали нам основу вважати, що майбутній учитель початкової школи – це не лише транслятор знань, а й педагог-дослідник, який активно займається підвищенням кваліфікації і самоосвітою шляхом участі в різного рівня наукових конференціях, семінарах, круглих столах, а так само в науково-дослідній і методичній діяльності; майбутній учитель початкової школи досить чітко усвідомлює свою роль у суспільстві та розуміє, що без достатніх знань, культури мовлення він не може бути авторитетом і лідером для учнів. Не дивлячись на те, що майбутній учитель початкової школи усвідомлює роль і значущість гуманітарних дисциплін під час формування культури мовлення, проте, не завжди готовий та здатний використати потенціал цих дисциплін.

Одним із завдань констатувального етапу педагогічного експерименту було виявлення початкового рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці в експериментальній і контрольній групах. Для цього в параграфі 2.1 виділили елементи культури мовлення майбутніх учителів початкової школи: мотиваційний, самоосвітній, організаційний, конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, поведінковий, комунікативний,

інформаційний, креативний, рефлексійний, оцінковий. Далі був розроблений інструментарій і методики оцінки рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, детальніше представлено в додатку Л. Відповідно до елементів були розроблені критерійні показники і діагностичні ознаки, що дозволили на констатувальному етапі педагогічного експерименту зафіксувати в студентів початковий рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Критерійні показники, їх діагностичні ознаки і методики визначення сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці детально представлені у додатку З.

Представлені інструментарій і методики перевірялися на валідність так: експертне обговорення на кафедрі теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти; незалежне рецензування; експертна оцінка викладачів-практиків; пробний пілотаж.

Для дослідження критерійних показників компонентів сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці використовувалися методи анкетування, педагогічного спостереження під час заняття, педагогічних практик, бесіди, аналіз аудиторних і самостійних робіт випробовуваних, діагностичні карти.

Залежно від прояву кожного критерійного показника було виділено три рівні сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці: низький, середній, високий.

Зміст рівнів сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці представлені в додатку К.

Студенти експериментальної (289 осіб) і контрольної (156 осіб) груп були протестовані з метою визначення початкового рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

На початку формувального етапу експерименту поряд із вищезгаданою методикою було проведено дослідження з метою визначення рівня сформованості кожного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Дослідження мотиваційного, самоосвітнього, організаційного, конструкторського, дослідницького, здоров'язберігаючого, поведінкового, комунікативного, інформаційного, креативного, рефлексійного й оцінкового елементів педагогічної компетенції проводилося на основі анкет і карт оцінки, що входять в розроблену нами «Методику діагностики сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці» (Додаток Л). Розроблені карти оцінки заповнювалися студентами й експертами, потім підраховувалися середні показники, які представлені в цьому дослідженні.

Нами було проведено дослідження домінуючої мотивації навчальної діяльності студентів за методикою Т. Д. Дубовицької «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» [82], яку включили в розроблену методику діагностики. Вважаємо, що лише внутрішня мотивація сприятиме ефективному розвитку культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, тому за допомогою методики діагностики спрямованості навчальної мотивації визначили рівень зовнішньої і внутрішньої мотивації студентів. Одержані результати відповідей випробовуваних розшифровується таким чином: 0-10 балів – зовнішня мотивація; 11-20 балів – внутрішня мотивація. Для визначення рівня внутрішньої мотивації використані такі нормативні межі: 0-5 балів – низький рівень внутрішньої мотивації; 6-14 балів – середній рівень внутрішньої мотивації; 15-20 балів – високий рівень внутрішньої мотивації (Т. Д. Дубовицька). Отже, чим вищий сумарний бал, тим вищий показник внутрішньої навчальної мотивації. Результати показали, що на цьому етапі тільки в середньому 12% студентів мають внутрішню мотивацію на високому рівні табл. 3.1 і додатку М 1.

Таблиця 3.1

Рівень внутрішньої мотивації студентів на початку формувального експерименту у %

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)		Контрольна група (n = 156 осіб)	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	29	10,03	20	12,82
Середній	106	36,68	67	42,95
Низький	154	53,29	69	44,23

Рівень сформованості мотиваційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці визначався за спеціально розробленою картою (Додаток Л 1). Студенти оцінювали своє володіння знаннями, уміннями, навичками в майбутній педагогічній діяльності за десятьма елементами. Максимально за мотиваційним елементом можна було набрати 70 балів: 10-40 балів – низький, 41-60 балів – середній, 61-70 балів – високий рівні сформованості мотиваційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи. Максимально за самоосвітнім елементом можна було набрати 60 балів: 10-30 балів – низький, 31-50 балів – середній, 51-60 – високий рівні сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Наступний, когнітивно-пізнавальний, компонент складається з елементів, за якими можна було набрати: 10-40 балів – низький, 41-70 балів – середній, 71-105 високий рівні сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Операційно-діяльнісний компонент сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці складається з рефлексійного й оцінкового елементів. Максимально за рефлексійним елементом можна було набрати: 20-50 балів – низький, 51-80 балів –

середній, 81-115 – високий рівень сформованості; за оцінковим елементом: 10-30 балів – низький, 31-60 балів – середній, 61-80 – високий рівень сформованості.

Отже, дослідивши сформованість культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку формувального етапу педагогічного експерименту, ми виявили, що у більшості респондентів обох дослідних груп спостерігаються середні і низькі значення табл.3.2 і додатку М 2.

Таблиця 3.2

Розподіл студентів за рівнями сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку формувального етапу експерименту у %

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)		Контрольна група (n = 156 осіб)	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	29	10,03	17	10,90
Середній	124	42,91	63	40,38
Низький	136	47,06	76	48,72

Перед тим як дослідити сформованість культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на формувальному етапі педагогічного експерименту та педагогічних умов її формування, перевіримо, чи справді вибрані експериментальна і контрольна групи з вказаними вище розподілами студентів за рівнями сформованості внутрішньої мотивації та культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку формувального етапу експерименту не мають статистично значущих розбіжностей і тому можуть розглядатися як подібні

за складом. Для цього скористаємося критерієм згоди К. Пірсона χ^2 , його емпіричне значення обчислюється за формулою:

$$\chi_{\text{емпір}}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{n_i + m_i}, \quad (3.1)$$

Де N, M – кількість досліджуваних експериментальної і контрольної груп;

n_i, m_i – кількість студентів експериментальної і контрольної груп, які мають i -тий рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці;

L – кількість рівнів.

Критерій згоди К. Пірсона дозволяє перевірити справедливість нульової гіпотези H_0 про достовірність збігу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи експериментальної і контрольної груп.

Сформулюємо гіпотези:

H_0 – припустимо, що розподіл студентів за рівнями сформованості початкової культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в дослідних групах є однаковим. Якщо $\chi_{\text{емпір}}^2$ за парного порівняння експериментальної та контрольної груп виявиться нижче критичного $\chi_{\text{емпір}}^2 < \chi_{\text{крит.}}^2$, то гіпотеза H_0 вважатиметься підтвердженою.

H_1 – рівень сформованості початкової культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в дослідних групах – неоднаковий.

Знайдемо $\chi_{\text{емпір}}^2$ для експериментальної та контрольної груп, здобутих на початку експерименту для рівнів внутрішньої мотивації студентів на початку формування експерименту.

Підставляючи значення з табл. 3.1 у формулу (3.1), маємо:

$$\chi^2_{\text{емпір.}} = 289 \cdot 156 \cdot \left[\frac{\left(\frac{29}{289} - \frac{20}{156}\right)^2}{(29+20)} + \frac{\left(\frac{106}{289} - \frac{67}{156}\right)^2}{(106+67)} + \frac{\left(\frac{154}{289} - \frac{69}{156}\right)^2}{(154+69)} \right] \\ = 3,397.$$

Аналогічно відшукаємо $\chi^2_{\text{емпір.}}$ для експериментальної та контрольної груп для рівнів сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку формувального експерименту. Підставляючи значення з табл. 3.2 у формулу (3.1), дістали

$$\chi^2_{\text{емпір.}} = 289 \cdot 156 \cdot \left[\frac{\left(\frac{29}{289} - \frac{17}{156}\right)^2}{(29+17)} + \frac{\left(\frac{124}{289} - \frac{63}{156}\right)^2}{(124+63)} + \frac{\left(\frac{136}{289} - \frac{76}{156}\right)^2}{(136+76)} \right] \\ = 0,285.$$

Із таблиці [113, с. 181] знайдемо $\chi^2_{\text{крит.}}$ для рівнів значущості $\alpha = 0,01$ (вивірена ймовірність 99 %) та $\alpha = 0,05$ (вивірена ймовірність 95 %) і числа ступенів свободи $\nu = k - 1$, де $k = 3$ – кількість оцінок, $\nu = 3 - 1 = 2$. Здобули такі значення $\chi^2_{\text{крит.}(\alpha=0,01)} = 9,210$, $\chi^2_{\text{крит.}(\alpha=0,05)} = 5,991$.

Порівняємо критичні значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ з емпіричними $\chi^2_{\text{емпір.}}$.

Як бачимо, $\chi^2_{\text{емпір.}} < \chi^2_{\text{крит.}}$. Це дозволяє зробити висновок *про якісно рівний склад респондентів в експериментальній і контрольній групах*.

Завершальний етап формувального експерименту

Результати дослідження мотиваційного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на завершення формувального експерименту продемонстрували позитивну динаміку в експериментальній і контрольній групах. Проте в експериментальній групі ця динаміка значно вища, ніж в контрольній групі. Отже, динаміка мотиваційно елементу в контрольних групах незначна. Динаміка сформованості мотиваційного елементу культури мовлення

майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці представлена в табл.3.3. і в додатку М 3.

Таблиця 3.3

Динаміка сформованості мотиваційного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальної і контрольної груп на початку та на завершення педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	32	11,07	185	64,01	17	10,90	29	18,59
Середній	121	41,87	55	19,03	66	42,31	74	47,44
Низький	136	47,06	49	16,96	73	46,79	53	33,97

Порівняльний аналіз результатів дослідження мотиваційного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального експерименту показав, що і в контрольній і експериментальній групах спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості і підвищення процентного співвідношення середнього і високого рівнів сформованості. Значення з табл. 3.3 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Сформованість самоосвітнього елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на цьому етапі дослідження представлені в табл. 3.4 і в додатку М 4.

Таблиця 3.4

Порівняльний аналіз результатів дослідження самоосвітнього елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	35	12,11	105	36,33	17	10,90	25	16,03
Середній	120	41,52	95	32,87	66	42,31	89	57,05
Низький	134	46,37	89	30,80	73	46,79	42	26,92

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня самоосвітнього елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального педагогічного експерименту показав, що в експериментальній групі спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості і підвищення процентного співвідношення високого рівня сформованості організаційного елементу. У контрольній групі ця динаміка менш виражена. Значення з табл. 3.4 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Рівні сформованості організаційного елементу на завершення формувального експерименту представлені в табл. 3.5 і в додатку М 5.

Таблиця 3.5

Аналіз результатів дослідження організаційного елементу рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	83	28,72	135	46,71	36	23,08	50	32,05
Середній	145	50,17	99	34,26	95	60,90	84	53,85
Низький	61	21,11	55	19,03	25	16,03	22	14,10

Значення з табл. 3.5 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Рівні сформованості конструкторського елементу на завершення формувального етапу експерименту представлені в табл. 3.6 і додатку М 6.

Таблиця 3.6

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості конструкторського елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	43	14,88	102	35,29	17	10,90	19	12,18
Середній	124	42,91	80	27,68	64	41,03	72	46,15
Низький	122	42,21	107	37,02	75	48,08	65	41,67

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості конструкторського елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу експерименту показав, що і в контрольній, і експериментальній групах спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості і підвищення процентного співвідношення середнього рівня сформованості. Проте в експериментальній групі ця динаміка більше виражена, ніж у контрольній групі.

Рівні сформованості дослідницького елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на контрольному етапі експерименту представлені в табл. 3.7 і в додатку М 7.

Таблиця 3.7

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості дослідницького елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	29	10,03	171	59,17	17	10,90	19	12,18
Середній	150	51,90	84	29,07	92	58,97	95	60,90
Низький	110	38,06	34	11,76	47	30,13	42	26,92

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості дослідницького елементу до і після формувального етапу експерименту показав, що в експериментальній групі спостерігається різке зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості і підвищення процентного співвідношення

середнього і високого рівнів сформованості дослідницького елементу. У контрольній групі ця динаміка виражена вкрай слабо.

Значення з табл. 3.7 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Рівні сформованості здоров'язберігаючого елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці представлені в табл. 3.8. і в додатку М 8.

Таблиця 3.8

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості здоров'язберігаючого елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	40	13,84	86	29,76	16	10,26	17	10,90
Середній	84	29,07	56	19,38	57	36,54	58	37,18
Низький	165	57,09	147	50,87	83	53,20	81	51,92

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості здоров'язберігаючого елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу експерименту показав, що і в контрольній і експериментальній групах спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості і підвищення процентного співвідношення середнього рівня сформованості. Значення з табл. 3.8 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Рівні сформованості поведінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту представлені в табл. 3.9 і в додатку М 9.

Таблиця 3.9

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості поведінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	20	6,92	182	62,98	8	5,13	11	7,05
Середній	101	34,95	70	24,22	56	35,90	64	41,03
Низький	168	58,13	37	12,80	92	58,97	81	51,92

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості поведінкового елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу експерименту показав, що в експериментальній групі відсоток випробовуваних з високим рівнем сформованості культури мовлення значно збільшився, спостерігається різке зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості цього елементу. У контрольній групі ця динаміка виражена менш сильно.

Значення з табл. 3.9 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Динаміка розвитку комунікативного елементу на завершальному етапі формувального експерименту представлені в табл. 3.10 і додатку М 10.

Таблиця 3.10

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості комунікативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	11	3,81	99	34,26	7	4,49	9	5,77
Середній	82	28,37	87	30,10	52	33,33	71	45,51
Низький	196	67,82	103	35,64	97	62,18	76	48,72

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості комунікативного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу експерименту показав, що і в контрольній і експериментальній групах спостерігається його позитивна динаміка. В експериментальній групі ця динаміка виражена у зменшенні низького рівня сформованості комунікативного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи та збільшення кількості респондентів із середнім і високим рівнем, у контрольній групі ця динаміка, в порівнянні з експериментальною групою не значна. Значення з табл. 3.10 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит}}$ занесемо в табл. 3.16.

Динаміка розвитку інформаційного елементу на початковому і завершальному етапах формувального етапу експерименту представлені в табл. 3.11 і в додатку М 11.

Таблиця 3.11

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості інформаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	34	11,76	83	28,72	14	8,97	16	10,26
Середній	79	27,34	61	21,11	55	35,26	57	36,54
Низький	176	60,90	145	50,17	87	55,77	83	53,20

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості інформаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу експерименту показав, що і в експериментальній групі спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким і середнім рівнем сформованості інформаційного елементу культури і підвищення процентного співвідношення високого рівня сформованості. В контрольній групі спостерігається зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості інформаційного елементу культури і підвищення процентного співвідношення середнього і високого рівнів. Значення з табл. 3.11 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Динаміка сформованості креативного компонента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці наведена в табл. 3.12. і в додатку М 12.

Таблиця 3.12

Динаміка сформованості креативного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальної і контрольної груп на початку та на завершення педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	27	9,34	94	32,53	14	8,97	21	13,46
Середній	109	37,72	73	25,26	57	36,54	70	44,87
Низький	153	52,94	122	42,21	85	54,49	65	41,67

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня сформованості креативного компонента до і після формувального етапу експерименту показав, що в експериментальній групі спостерігається різке зниження відсотка респондентів з низьким рівнем сформованості креативного компонента з 52,94 % до 42,21 % і підвищення процентного співвідношення високого рівня до 32,53 % сформованості креативного компонента за рахунок зменшення низького і середнього рівнів. У контрольній групі ця динаміка виражена украй слабо. Значення з табл. 3.12 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Порівняльний аналіз результатів розвитку рефлексійного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на формувальному етапі експерименту показав, що в експериментальній групі після формувального експерименту значно підвищилися показники. У контрольній групі позитивна динаміка має місце бути, але виражена слабо. Дані рефлексійного елементу представлені в табл. 3.13 і в додатку М 13.

Таблиця 3.13

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості рефлексійного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	20	6,92	109	37,72	11	7,05	19	12,18
Середній	165	57,09	80	27,68	84	53,85	81	51,92
Низький	104	35,99	100	34,60	61	39,10	56	35,90

Рівні розвитку оцінкового елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку і на завершення формувального етапу експерименту представлені в табл. 3.14 і додатку М 14.

Таблиця 3.14

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості оцінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	14	4,84	146	50,52	6	3,85	6	3,85
Середній	139	48,1	93	32,18	61	39,1	83	53,2
Низький	136	47,06	50	17,30	89	57,05	67	42,95

Результати дослідження оцінкового елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на контрольному етапі формувального експерименту показали, що в експериментальній групі сталося значне збільшення відсотка студентів з високим рівнем сформованості оцінних умінь, у контрольній групі збільшився відсоток студентів із середнім рівнем розвитку оцінкового елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Значення з табл. 3.14 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит}}$ занесемо в табл. 3.16.

Порівняльний аналіз показав, що в експериментальній групі значно збільшився відсоток студентів з високим рівнем сформованості оцінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці – 50,52 %, а в контрольній групі ця динаміка не значна, високого рівня досягли 3,85 % студентів. Значення з табл. 3.14 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит}}$ занесемо в табл. 3.16.

Динаміка розвитку сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці студентів контрольної і експериментальної груп представлена в табл. 3.15 і додатку М 15.

Таблиця 3.15

Культура мовлення майбутніх учителів початкової школи (до і після формувального етапу експерименту у %)

Рівні	Експериментальна група (n = 289 осіб)				Контрольна група (n = 156 осіб)			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	38	13,15	126	43,60	17	10,9	24	15,38
Середній	129	44,64	90	31,14	75	48,07	78	50,00
Низький	122	42,21	73	25,26	64	41,03	54	34,62

Аналіз результатів показав однозначне підвищення рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальних груп. Досягнуті результати експерименту сталися за рахунок введення незалежних змінних, таких як інтеграційний практико-орієнтований спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог», модулі дисциплін гуманітарного циклу, комплекс інтерактивних технологій. Значення з табл. 3.15 підставимо у формулу (3.1), здобуті значення $\chi^2_{\text{крит.}}$ занесемо в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Результати розрахунку критерію $\chi^2_{\text{крит.}}$ К. Пірсона за підсумками на початку констатувального і на завершення формувального етапів експерименту для оцінки змін рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці

Елементи культури мовлення майбутніх учителів початкової школи	Розраховане значення $\chi^2_{\text{емпир.}}$		за рівнями значущості	
	Початок експерименту	Завершення експерименту	0,01	0,05
Мотиваційний	0,009	28,007	9,210	5,991
Самоосвітній	0,147	14,287		
Організаційний	4,721	9,443		
Конструкторський	2,062	10,072		
Дослідницький	2,812	25,335		
Здоров'язберігаючий	3,095	12,485		
Поведінковий	0,555	9,320		
Комунікативний	1,433	44,958		
Інформаційний	3,293	24,804		
Креативний	0,098	26,382		
Рефлексійний	0,459	16,386		
Оцінковий	4,049	11,170		
Рівень культури мовлення майбутніх учителів початкової школи	0,711	9,490		

На підставі даних, наведених у табл. 3.16, в експериментальній і контрольній групах на початку педагогічного експерименту знайшла підтвердження нульова гіпотеза (H_0): *реалізація педагогічних умов не є*

статистично значущою.

На завершення педагогічного експерименту в експериментальній і контрольній групах було одержано підтвердження альтернативної гіпотези (H_1). У зв'язку з цим було зроблено висновок: *реалізація комплексу педагогічних умов є не випадковим явищем змін рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.*

Результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили ефективність розроблених й апробованих педагогічних умов, спрямованих на підвищення рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Зроблені висновки дозволяють уважати, що мети – досягнуто, завдання – виконані, гіпотезу дослідження доведеною.

Отож, на констатувальному етапі педагогічного експерименту було проведене анкетування 240 учителів початкової школи. Одержані результати анкетування допомогли виявити такі складові, як професійно значущі якості, педагогічну спрямованість, педагогічні види діяльності, які лягли в основу компонентів сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Результати педагогічного експерименту показали ефективність виявлених педагогічних умов сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Представлена модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці відрізняється гнучкістю і варіативністю, що дозволяє швидко реагувати не лише на зміни, що відбуваються в суспільстві, а й на вимоги, що висуваються суспільством до рівня підготовки фахівців, а також дозволяє забезпечити ефективне формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Логічно побудований зміст інтерактивного практико-орієнтованого спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірі сучасних вимог» і модулів дисциплін гуманітарного циклу, а також сукупність

інтерактивних інноваційних технологій, форм, методів і засобів навчання, вживаних під час впровадження спецкурсу, сприяють сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Методика формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовки складається з декількох етапів. Для кожного етапу був проведений ретельний підбір інтерактивних технологій, методів, форм заняття і засобів навчання, крім того кожне завдання підбиралося з орієнтацією на формування певного компонента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що в результаті сприяло підвищенню активності студентів.

Комплекс діагностичних засобів (авторські методики) оцінки сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, розроблений і апробований у дослідно-експериментальній роботі, дозволив виявити початковий стан, завершальний результат, відстежувати динаміку формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

На завершальному етапі дослідно-експериментальної роботи був проведений порівняльний аналіз, який показав, що в експериментальній групі значно збільшився відсоток студентів із високим рівнем сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, – 43,60 %, а в контрольній групі ця динаміка не значна, високого рівня досягли 15,38 % студентів. Таким чином, позитивна динаміка формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці підтвердила ефективність розроблених і апробованих педагогічних умов.

Використано літературу до 3 розділу: [8], [10], [11], [12], [21], [22], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [54], [54], [56], [57], [58], [59], [60], [65], [66], [67], [68], [69], [70], [73], [74], [75], [76], [82], [96], [110], [114], [115], [205], [206].

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що на сучасному етапі розвитку національної системи освіти постають нові вимоги до мовної культури особистості. Це вимагає забезпечення ефективності суспільної комунікації, спілкування людей, їх соціальної взаємодії та розв'язання професійних завдань. Здатність особистості переконливо й досконало висловлювати свої думки обґрунтована в працях видатних мислителів минулого та активно вивчається на сучасному етапі. Сучасна теорія і практика культури мовлення стала предметом дослідження вчених у галузі психології, педагогіки, лінгвістики, лінгводидактики, культурології та філософії. Історія наукового осмислення проблем мовленнєвої культури особистості в українській науці є самотньою, оскільки тривалий час розвивалася в складних умовах за відсутності власної держави та чужоземної політичної, економічної й духовної експансії.

Доведено, що опанування мовною культурою учені розглядають проявом освіченості людини та дієвим чинником успішної міжособистісної взаємодії у соціумі. Відповідно, передумовою високої культури усного мовлення постає оволодіння знаннями її системи на звуковому, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях, а критеріями оцінки – точність, логічність, ясність, виразність, чистота, стилістична вправність висловлювань, майстерність мовця у використанні літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні.

2. З'ясовано, що формування мовної особистості відбувається в своєрідній системі координат, яку детермінує система цінностей, закладених народом, зразками соціальної поведінки його представників в інших полікультурних ситуаціях, особливостями сприйняття й моделювання картини світу. Визначено етапи становлення мовної особистості, які започатковуються у сенситивному періоді її формування. Дієвим з-поміж них обґрунтовано етап професійної підготовки в ЗВО під час навчання.

Розглянуто мовну освіту як підґрунтя до формування пізнавально-творчої особистості з високим рівнем комунікативної компетентності. Увиразнено інноваційні підходи до професійної підготовки педагогів, які зумовлені завданнями перед сучасною початковою школою у руслі Нової української школи.

Охарактеризовано і з'ясовано стан сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі їх професійної підготовки.

3. Доведено, що формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки відбувається завдяки забезпечення цілісного комплексу педагогічних умов: посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу; опанування лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями; застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації змісту мовної освіти; розвиток естетичної виразності мовлення; активізація комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів, що забезпечує їхню професійну готовність.

Обґрунтовано, що посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу відбувається завдяки активності усіх учасників процесу навчання.

З'ясовано, що опанування знаннями з лінгвістики, психології, педагогіки, філософії, етики та естетики у процесі професійної підготовки майбутніх учителів є необхідною педагогічною умовою усвідомлення себе як мовної особистості.

Обґрунтовано доцільність застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації змісту мовної освіти студентів чинником оптимізації освітнього процесу закладів вищої педагогічної освіти загалом і формування культури мовлення майбутніх освітян зокрема.

Встановлено, що комплексну реалізацію принципів розвитку естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів оптимізують педагогічні умови мовної освіти майбутніх учителів.

Доведено, що ефективність підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти забезпечують комплекс заходів щодо комунікативно-мовленнєвого супроводу процесу розвитку їх мовленнєвої обізнаності, що цілісно охоплює психолого-педагогічні, мовознавчі та фахові методичні дисципліни, які спрямовані на досягнення позитивного результату в означеному напрямі фахової підготовки.

4. Презентовано модель процесу формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи під час їх професійної підготовки та охарактеризовано результати її впровадження.

Одержані дані діагностування рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експериментальної роботи свідчать про їх якісне зростання в експериментальних групах – відсоток студентів високого рівня сформованості культури мовлення зріс до 43,60%; натомість у контрольній групі рівнева динаміка є незначною: високого рівня досягли 15,38% студентів. Таким чином, на підставі позитивної динаміки процесу формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи доведено ефективність розроблених і апробованих у дослідженні педагогічних умов.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи подальших досліджень убачаємо у формуванні культури мовлення майбутніх учителів початкової школи шляхом використання інтерактивних технологій; творчому запозиченні доробку зарубіжних освітніх систем із досліджуваної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : навч. посібник 2-ге вид. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
2. Авраменко О. Українська за 20 уроків : навч. посібник 2-ге вид. Київ : Грамота, 2016. 112 с.
3. Андрієвський Б. М. Проблеми модернізації вищої педагогічної освіти. URL : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvuuped_2011_20_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvuuped_2011_20_4%20(1).pdf) (дата звернення : 10.06.2017).
4. Антонова О. Креативність як провідний компонент готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності // Педагогічні науки. 2017. Вип. 2(88). С. 5–9.
5. Антонова О. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки : в 2-х ч. Київ;Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч. 2. С. 11–17.
6. Бабин І. І. Зміна парадигми підходу до навчання в університеті – із орієнтованого на викладача до студентоцентрованого як основна вимога ЄПВО. URL : http://lpehea.in.ua/sites/default/files/documents/2016/05/babyn_i.i._zbirnyk_voiv-kur_03.2016.pdf (дата звернення : 18.04.2016).
7. Баби́ч Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
8. Бадюк Ю. В., Коношевський Л. Л. Педагогічні підходи до класифікації ділових ігор // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. 2007. № 9. С. 20–25.
9. Бех І. Виховання особистості : у двох книгах. Кн. 2. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
10. Белкін І. В. Ділові ігри у підготовці майбутніх менеджерів маркетингових комунікацій : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ, 2016. 252 с.
11. Белкін І. В. Ділові ігри у процесі підготовки фахівців у вищих

- навчальних закладах. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : Міжнародна науково-практична конференція. Вінниця, 2013. С. 114–119.
12. Белкін І. В. Забезпечення реальних ситуацій і ролей професійного змісту в діловій грі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. Вип. 48. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. С. 9–12.
 13. Беляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника. *Дивослово*. 1995. № 1. С. 37–44.
 14. Бичко А. К., Гнатенко П. І., Феоктистов А. М. Теорія та історія світової і вітчизняної культури : курс лекцій. Київ : Либідь, 1992. 390 с.
 15. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І. Формування мовленнєвої культури як складник професіограми майбутнього вчителя. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. 3/35. С. 29–35.
 16. Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Діалектне розмаїття Карпатського краю. Івано-Франківськ : ПП «ТУР-ІНТЕЛЕКТ», 2014. 115 с.
 17. Бірюк Л. Я. Професіографічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. URL : [/file:///C:/Users/admin/Downloads/Ppog_2015_1_3%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Ppog_2015_1_3%20(2).pdf) (дата звернення : 06.05.2016).
 18. Богуш А. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійно спрямованого мовлення майбутніх фахівців дошкільної освіти. URL : [file:///C:/Users/admin/Downloads/znppn_2014_65_44%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/znppn_2014_65_44%20(4).pdf) (дата звернення : 13.03.2016).
 19. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса : Ярослав, 2004. 176 с.
 20. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
 21. Бойчук В. М. Організація проектно-технологічної діяльності учнів :

метод. рекомендації до оформлення документації для виконання проекту. Вінниця : ТОВ «Ландо», 2015. 34 с.

22. Бойчук В. М. Педагогічний досвід застосування методу проектів на уроках «Технології». Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2015. Вип. 4 (7). С. 210–218.
23. Брітікова К. Мовленнєва компетентність педагога. URL : <file:///C:/Users/admin/Downloads/3565-7167-1-SM.pdf> (дата звернення : 26.04.2016).
24. Будянський Д. В. Питання розвитку риторичної культури викладача Вищої школи в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Педагогічні науки. 2016. Вип. 32. С. 84–91.
25. Будянський Д. В. Сутність і структура риторичної культури викладача вищого навчального закладу. URL : <http://oaji.net/articles/2016/927-1462360489.pdf> (дата звернення : 06.09.2017).
26. Бухнієва О. А. Шляхи модернізації національної системи вищої освіти як провідні чинники розвитку інноваційної діяльності викладача сучасного вищого навчального закладу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 2. URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/Vnadps_2010_2_5.pdf (дата звернення : 01.10.2017).
27. Веніг Н. М. Формування мовленнєвої компетенції старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2001. 16 с.
28. Винницький В. М. Наголос в сучасній українській мові. Київ : Рад. школа, 1984. 160 с.
29. Виноградов В. О художественной прозе. Москва : Гослитиздат, 1980. 360 с.
30. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан: життя і пам'ять. Київ :

Інститут історії України НАН України, 2013. 215 с.

31. Власова В. Комунікативна компетентність та англійська мова як міжнародна. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2010. Вип. 54. С. 94–97.
32. Воєвутко Н. Ю. Сучасні тенденції модернізації професійної підготовки вчителів в Україні. URL : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/voyevutko._n._yu._current_trends_of_modernization_of_teacher_training_in_ukraine.pdf (дата звернення : 04.04.2017).
33. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Київ : Академвидав, 2009. 615 с.
34. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
35. Г. С. Костюк – особистість, вчений, громадянин / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Ніка-Центр, 2010. 216 с.
36. Гавриловська М. В. Значення змісту понять «мовна компетентність» і «мовна компетентність» в освіті майбутнього вчителя: збірник наукових праць. 2011. Вип. 9. С. 95–100. URL: file:///C:/Users/1.1-%D0%9F%D0%9A/Downloads/znppo_2011_9_18.pdf (дата звернення: 18.04.2016).
37. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
38. Гаркуша С. В. Поняття та компоненти професійної готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. URL : http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1319 (дата звернення : 29.03.2016).
39. Герман В. В. Риторична культура як основа формування риторичної особистості вчителя. URL : <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14394/1/German.pdf> (дата звернення : 13.03.2017).
40. Гнезділова К. М., Касярум С. О. Моделі та моделювання у професійній

діяльності викладача вищої школи : навч. посіб. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. 124 с.

41. Голик С. Мовна особистість як об'єкт лінгвокультурологічних досліджень. *Вісник Львівського університету*. Серія : Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 258–264.
42. Голобородько Є. П. До питання мовної особистості вчителя й учня початкових класів. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*. Серія : педагогічні науки. 2006. Вип. 8. С. 8 – 11.
43. Головей Л. А., Рыбалко Е. Ф. Практикум по возрастной психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 694 с.
44. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси, 2008. 400 с.
45. Гоноболін Ф. Н. Книга об учителе. Москва : Просвещение, 1965. 260 с.
46. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. 2-ге вид., доповн. й виправл. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
47. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
48. Гордійчук Г. Б. Активізація пізнавально-професійної діяльності студентів засобами проектно-дослідницької технології навчання. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : третя міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. Львів : ЛДУ БЖД, 2012. С. 246–250.
49. Гордійчук Г. Б. Використання «кейс»-методу як засіб забезпечення професійної спрямованості викладання загальноосвітніх предметів у ПТНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вип. 4. Київ;Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2004. С. 209–215.
50. Гордійчук Г. Б. Використання «кейс»-технології у навчальному процесі ПТНЗ («Портфель» учня з теми: «Тригонометричні функції») : навчально-методичне видання. Вінниця : ТОВ «Подільський регіон», 2004. 52 с.

51. Гордійчук Г. Б. Використання case-study як педагогічна умова забезпечення наступності навчання математики в загальноосвітній школі і профтехучилищі. *Вісник Житомирського пед. університету*. Вип. 13. 2003. С. 41–44.
52. Гордійчук Г. Б. Використання проектної технології навчання як засобу забезпечення практичної спрямованості навчального матеріалу з трудового навчання. *Актуальні проблеми математики, фізики і технологічної освіти : наук.-пр. зб.* Вип. 8. Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. С. 397–401.
53. Гордійчук Г. Б. Застосування комп'ютерних технологій для викладання загальноосвітніх дисциплін: технологія розробки навчального проекту за методикою Intel®. *Навчання для майбутнього : навчально-методичний посібник*. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2011. 160 с.
54. Гордійчук Г. Б. Застосування комп'ютерної техніки при викладанні предметів шкільного курсу: технологія розробки навчального проекту за методикою Intel®. *Навчання для майбутнього : навчально-методичний посібник для студентів заочної форми навчання*. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2015. 148 с.
55. Гордійчук Г. Б. Підготовка педагогів в умовах використання інформаційного освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць*. Вип. 37. Харків, 2012. С. 123–130.
56. Гордійчук Г. Б. Професійна підготовка педагогів в умовах використання інформаційного освітнього середовища навчального закладу. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 433–444.
57. Гордійчук Г. Б., Кадемія М. Ю., Капітончук В. О. «Кейс»-технології в навчальному процесі: математика. «Портфель» учня (методичні рекомендації) : навчально-методичне видання. Вінниця, 2004. 95 с.
58. Гордійчук Г. Б., Коношевський Л. Л. Використання інформаційно-

освітнього порталу педагогічного університету для надання якісної освіти студентам заочної форми навчання. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. URL :

<http://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/41/44> (дата звернення : 14.03.2018).

59. Гордійчук Г. Використання освітнього інформаційного середовища навчального закладу як засобу підвищення якості професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. 2008. № 4. С. 149–155.
60. Гороль П. К., Коношевський Л. Л., Вороліс М. Г. Методика використання технічних засобів навчання : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2007. 256 с.
61. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків, 2012. 171 с.
62. Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій. Київ : Наукова думка, 1996. 285 с.
63. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 536 с.
64. Гузій Н. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.
65. Гуревич Р. С. Формування освітнього інформаційного середовища для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : монографія / за заг. ред. доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Р. С. Гуревича. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. 426 с.
66. Гуревич Р. С., Гордійчук Г. Б., Кадемія М. Ю., Кириленко Н. М. Інформаційно-освітній портал у підготовці майбутніх учителів : монографія / за ред. доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України Р. С. Гуревича. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 416 с.

67. Гуревич Р. С., Гордійчук Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ : монографія / за ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2011. 348 с.
68. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті / за ред. член-кор. НАПН України Р. С. Гуревича Львів, 2012. 506 с.
69. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Шестопалюк О. В. Комп'ютерно орієнтовані засоби та мультимедійні технології навчання : навч. посіб. / за ред. проф. О. В. Шестопалюка. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2012. 619 с.
70. Гуревич Р. С., Коношевський О. Л. Самостійна робота майбутніх учителів математики: використання засобів мультимедіа : монографія / за ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. 232 с.
71. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті. Львів, 2012, 506 с.
72. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців. Львів, 2015. 502 с.
73. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. академіка НАПН України А. М. Гуржія : у 2 частинах. Ч. 1. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 412 с.
74. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. академіка НАПН України А. М. Гуржія : у 2 частинах. Ч. 2. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 376 с.
75. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Мультимедійні технології та засоби навчання : навч. посіб. / за ред. академіка НАПН України А. М. Гуржія Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 556 с.
76. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л. Формування

професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій : монографія. Київ-Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2015. 464 с.

77. Данилюк С. С. Дискурсивна, стратегічна, соціальна та соціокультурна компетенції як складники комунікативної компетенції в межах моделі формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30 (83). С. 137–143.
78. Денисенко В. В., Вінник М. О., Тарасіч Ю. Г. Готовність студентів до використання ІКТ у навчальному процесі ЗВО. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. № 23. С. 43–51.
79. Денищич Т. Спеціальні та власне методичні принципи формування термінологічної компетентності майбутніх соціологів : збірник наукових праць. 2014. Ч. 2. С. 113–120.
80. Денищич Т. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з політології. *Наукові праці*. Педагогіка. 2012. Вип. 197. Т. 209. С. 137–142.
81. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогіка*. 2013. С. 57–62. URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/pptp_2013_3_8.pdf (дата звернення : 11.11.2016).
82. Дубовицкая Т. Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации. *Психологическая наука и образование*. 2002. №2. С. 42–45.
83. Дубяга С., Довга С. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педтехнологій. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. № 1 (14). 2015. С. 95–99.
84. Дудик П. С. *Стилістика української мови : навч. посібник*. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
85. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в

- контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. №7 (90), 2012. С. 135–138.
86. Ейгер Г. В. Механизм контроля языковой правильности высказывания. Харків : Основа, 1990. 184 с.
 87. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
 88. Жигайло О. Формування професійної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів. *Молодь і ринок*. 2012. № 6. С. 71–81.
 89. Жигір В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка : навч. посібн. Київ : ТОВ «Кондор», 2012. 336 с.
 90. Жирун О. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. Вип. 1. 2010. С. 100–104.
 91. Заболотна І. О. Естетичність як комунікативна ознака мовлення учнів. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_39/15.pdf (дата звернення : 28.08.2015).
 92. Захарчук-Дуке О. Проблема культури мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики. Наука-школі : Мовознавчі студії. *Українська мова і література України*. 2014. № 2. С. 19–25.
 93. Зеер Э., Симанюк Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования. *Высшее образование в России*. 2005. № 4. С. 23–30.
 94. Історія української культури / за ред. В. Качкана. Київ : ВСВ «Медицина», 2014. 368 с.
 95. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевич. Київ : Либідь, 1994. 656 с.
 96. Кадемія М. Ю. Використання ділових ігор в навчальній діяльності. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 20. С. 213–217.

97. Казанжи І. В. Формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у класичному університеті. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_65/63.pdf (дата звернення : 09.04.2017).
98. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності. *Український інформаційний простір*. 2014. Ч. 3. С. 72–76.
99. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностично-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
100. Калюжна Н. Професійна готовність майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 56. 2017. С. 21–27.
101. Калюжна Н. С. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Переяслав-Хмельницький, 2011. 18 с.
102. Калюжна Т. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації. Київ, 2011. 51 с.
103. Кипиченко Н. С. *Комунікативна компетентність майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема*. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наукових праць. 2012. Вип. 36. С. 274–279.
104. Кисельова Н. Педагогічні умови реалізації комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійного українського мовлення майбутніх логопедів. URL : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_8_2011/ped/Kysel.htm (дата звернення : 25.02.2018).
105. Клименко С. Формування культури професійного мовлення майбутніх учителів української мови та літератури у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 20 с.
106. Климова К. Формування культури українського мовлення в майбутніх учителів-нефілологів (психологічні передумови). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія : Філологічні науки* (мовознавство і

- літературознавство) / за ред. Л. Мацько. Вип. 3. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 198–205.
107. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра., 2007. 240 с.
 108. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : РУТА, 2010. 562 с.
 109. Климчук В. О. Тренінг внутрішньої мотивації: результати апробації та структура. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №10. С. 52–59.
 110. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375 с.
 111. Кожухар Ж. Особливості когнітивно-теоретичного компоненту науково-пізнавальної компетентності майбутніх учителів інформатики. URL : file:///c:/users/admin/downloads/vnadps_2013_3_12.pdf (дата звернення : 11.02.2018).
 112. Козак М. Роль мотивації та шляхи її підвищення при вивченні іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка, соціальна робота. Вип. 35. 2015. С. 84–87.
 113. Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Самостійна робота студентів в умовах застосування інформаційно-освітнього порталу ЗВО. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців* : теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Вип. 44. Київ;Вінниця : ТОВ «Планер», 2016. С. 338–341.
 114. Коношевський Л. Л., Софіч Д. П. Використання комп'ютерних ігор у навчанні. *Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді* : матеріали науково-практичної конференції педагогічно-індустріального факультету. Вип. VIII. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2002. С. 55–57.
 115. Коношевський Л. Л., Софіч Д. П. Застосування комп'ютерних ігор в

- навчальному процесі: дань моді чи необхідність. *Актуальні проблеми : матеріали конф. Педагогічно-індустріального факультету*. Вип. VII. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2001. С. 94–96.
116. Коношевський Л. Л., Шахіна І. Ю. Обробка психологічних досліджень засобами ІКТ : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2011. 200 с.
 117. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ : Україна, 2003. 384 с.
 118. Косенко Ю. Етнопедагогічний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія : Педагогіка. Випуск XIX–XX. Івано-Франківськ, 2008. С. 67–74.
 119. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. 2-ге вид., виправлене і доповнене. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 306 с.
 120. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Педагогіка*. 2015. №. С. 35–38.
 121. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
 122. Кришко А. Ю. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767– 1835) на мовну освіту в Україні XIX – початку XX століття : монографія. Умань : ФПО Жовтий О. О., 2015. 179 с.
 123. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, та ін.; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2015. 216 с.
 124. Культура української мови / за ред. М. В. Русанівського. Київ, 1990. 321 с.
 125. Культура української мови : довідник. Київ : Либідь, 1990. 301 с.
 126. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці, 2006. 456 с.
 127. Кучерук О. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів.

Дивослово. № 3. 1998. С. 13–15.

128. Кучерук О. А. Лінгводидактичні умови виховання почуття прекрасного. Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови : навч. посіб. Житомир, 2006. С. 44–50.
129. Латишев Л. К. Теорія, практика та методика викладання. Москва : ИЦ «Академія», 2003. 192 с.
130. Лалак Н. Формування професійної компетентності у майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2009. № 5–6. С. 17–20.
131. Лінгвокультурологічні чинники формування культури українського мовлення. *Мовознавство* : матеріали V-го конгресу Міжнародної асоціації українців. Чернівці, 2008. С. 432–435.
132. Логвінова Я. Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2011. № 3–4. URL : <http://pps.udpu.org.ua/article/viewFile/18633/16377> (дата звернення : 18.02.2016).
133. Львов М. Р. Основы теории речи : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издат. центр «Академия», 2000. 248 с.
134. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок* : щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич : Вид-во Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, 2016. № 5 (136). С.59–63.
135. Малихін О. В. Ієрархія компетентностей сучасного педагога. *1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи* : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. Київ. 2014. С. 65–75.
136. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. *Національний пед. університет імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2010. 496 с.
137. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування :

- навч. посібник. 2-ге. вид. Київ : Каравела, 2008. 54 с.
138. Мацько Л. Лінгвокультурологічні чинники формування культури українського мовлення. *Мовознавство* : матеріали 5-го конгресу Міжнародної асоціації українців. Чернівці, 2008. С. 432–435.
 139. Мацько Л. Стилїстика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів. *Вісник львівського університету*. Серія : Філологія. 2010. Вип. 50. С. 112–116.
 140. Мацько Л. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання в світлі лінгвофілософії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 141–146.
 141. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
 142. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге. вид. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
 143. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи. *Початкова школа*. 2009. № 11. С. 35–37.
 144. Мушировська Н. В. Ситуативність як засіб формування соціолінгвістичного та соціокультурного складника комунікативної компетентності фахівця. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 57. С. 199–206.
 145. Науменко В. О. До уроків риторики в початкових класах : методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2010. 128 с.
 146. Национально-культурная специфика речевого поведения / за ред. А. Леонтьева. Москва, 1977. 351 с.
 147. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-ге вид., переробл. і доповн. / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2014. 98 с.
 148. Неруш Г. І. Мовна культура в Чехословаччині. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine15-14.pdf> (дата звернення :

18.12.2015).

149. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za. red. Bībik H. M. Kyїв : TOB «Vydavnyčyj dīm «Plyady», 2017. 206 s
150. Novyj tlymachnyj slovnyk ukraїnської movy : y 4-x tomax. Tom 2. Kyїв : Akonit, 1999. 305 s.
151. Ovčaruk O. V. Kompetentnosti yak klyuch do formuvannya zmistu osvity. *Strategija reformuvannya osvity Ukraїni*. Kyїв, 2003. 295 s.
152. Ogienko Ivan. Ukraїnська kul'tura: kortka istorija kul'turnogo zhyttja ukraїnського narodu. Kyїв : Fіrma Dovіra, 1992. 141s.
153. Okunevych T. G. Pro kul'turu movy i movlennja studentiv-fіlologiv. *Naukovi zapysky*. Serija : Fіlologіčna. Vid-vo Naціонального університету «Ostroзьka akademija». 2013. Vip. 40. 290 s.
154. Onufrienko G. Naukovyj styl' ukraїnської movy : navč. posіb. Kyїв : Centr navčальної літератури, 2006. 312 s.
155. Ostapenko E. O. Ambivalentnist' rozumіnnja fenomena «gotovnist'». URL : http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/17_Ostapenko.pdf (data zvernennja : 14.11.2017).
156. Pavlyuk R. O. Kreativnist' yak skladova častyna profesijnoї підготовки майбутніх учителів. URL : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm (data zvernennja : 09.09.2017).
157. Palihata E. Ya. Lіngvodydaktyčnі передумови вивчення риторики na zanyattjah z ukraїnської movy za profesijnym sprjamuvannjam y vyščih navčальnih zakladaх Ukraїni. *Aktual'ni problemy formuvannya ritorичної osobystosti včytelja v ukraїnomovnomu prostori* : zbіrnyk naukovih prać za materialami Vseukraїnської науково-практичної Інтернет-конференції (m. Žytoмир, 23 kvіtnja 2015 r.). Žytoмир, 2015. S. 54–58.
158. Palihata E. Ya. Ukraїnська mova za profesijnym sprjamuvannjam : navč. posіbnyk dla studentiv. Kyїв : Lotos, 2009. 321 s.
159. Palіenko M. Olexsandr Potebnja. Istorija Ukraїni v osobax XIX–XX st.

- Київ : Вид-во «Україна», 1995. 479 с.
160. Пасинок В. Г. Основи Культури мовлення : навч. посіб. Київ : «Вид-во «Центру учбової літератури», 2012. 184 с.
 161. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.
 162. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
 163. Пентиліук М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць*. Частина 2. 2014. С. 290–297.
 164. Пентиліук М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія : Філологія. 2010. Вип. 50. С. 123–130.
 165. Пентиліук М. І. Дидактичні засади роботи з науковою термінологією у вищій школі. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_59/3.pdf (дата звернення : 29.01.2017).
 166. Пентиліук М., Маруніч І., Гайдаєнко І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 224 с.
 167. Перепьолка В. Формування у молодших школярів естетичної культури засобами мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Розділ IV. Професійна освіта. № 2 (303), 2016. С. 28–32.
 168. Підгурська В. Ю. Формування термінологічного словника у майбутніх учителів початкових класів на українськомовних дисциплінах. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. (м. Житомир, 23 квітня 2015 р.). Житомир, 2015. С. 89–92.
 169. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посіб. 2-ге. вид. Київ : Либідь, 2001. 240 с.

170. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Тернопіль, 2000. 248 с.
171. Рудницький Я. Як говорити по-літературному? Прага : Пробоєм, 1941. 63с.
172. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для студентів серед і вищ. навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.
173. Сальникова Е. В. Методические основы формирования коммуникативной компетенции иностранных студентов в процессе обучения английскому языку. *Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского*. 2011. № 24. С. 787–790.
174. Свищо В. Особливості позитивістської концепції філософії мови Д. Овсянико-Куликовського. *Філософські обрії*. 2013. № 29. С. 82–90.
175. Семенець Л. М. Діяльнісна модель формування професійної готовності майбутніх учителів. *Вісник Житомирського державного університету*. 2015. № 4 (82). С. 68–71.
176. Семеног О. М. Культура української мови : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 216 с.
177. Сербенська О. Про можливості мови і культуру слова. *Урок української мови*. 2002. № 1. С. 17–19.
178. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. Київ : Рад. школа, 1881. 134 с.
179. Симоненкова Т. П. Інтонаційна виразність усного мовлення особистості як показник загальної мовної культури. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія : 8. Філологічні науки (мовознавство). 2013. Вип. 5. С. 156–161.
180. Синиця М. О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ЗВО як засіб формування педагогічних знань. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 418–438.

181. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів. Одеса, 2013. 290 с.
182. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf> (дата звернення : 05.03.2017).
183. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва : Изд. центр «Академия», 2002. 576 с.
184. Словник-довідник з культури української мови / авт. кол. : Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Львів, 1996. 368 с.
185. Сотніченко І. Готовність вчителя до реалізації компетентнісного підходу: правовий компонент. *Народна освіта* : електронне наукове фахове видання. 2016. Вип. № 2(29). С. 50–55.
186. Софій Н., Кузьменко В. Активне навчання: обговорення, інтерактивні лекції, рольові ігри, мозкові штурми. *Современная школа*. URL : <http://ru.osvita.ua/school/method/1345> (дата звернення : 18.03.2018).
187. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. : В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
- 187-А. Стамбульська Т. Комунікативна обізнаність у контексті професіограми майбутнього вчителя початкових класів. *Освітній простір України* : науковий журнал. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 8. С. 117–121. URL : <http://journals.pu.if.ua/index.php/esu/article/viewFile/1277/1288>
188. Стамбульська Т. І. Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 168 с.
189. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Дивослово. 1998. № 3. С. 13–15.
190. Стельмахович М. Г. В. О. Сухомлинський про культуру мови. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine15-2.pdf> (дата звернення :

31.01.2016).

191. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько та ін.; за ред. Л. І. Мацько. 2-ге. вид., випр. Київ : Вища шк., 2005. 462 с.
192. Струганець Л. Трактуння поняття «формування мовної особистості» у курсі «культура мови». *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : збірник наукових праць. Дрогобич. 2012. Вип. II. С. 229–236.
193. Тарасова В. В. Роль мотиваційно-ціннісного компонента в структурі педагогічної діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 28 (81). С. 332–337.
194. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови» // *Нова педагогічна думка*. 2009. №3. С. 90–92.
195. Терещук А. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості. URL : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254> (дата звернення : 13.01.2018).
196. Туник Е. Е. Тест Е. Торренса. Диагностика креативности : методическое руководство. Санкт-Петербург : Нева, 2004. 72 с.
197. Українознавство : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / за ред. М. І. Обушного. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 672 с.
198. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
199. Учителю о педагогической технике / ред. Л. И. Рувинского. Москва : Педагогика, 1987. 160 с.
200. Філінюк В. А. Наповнення народознавчим матеріалом змісту лінгводидактичних дисциплін у підготовці вчителя початкової школи. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 372–375.
201. Харківська психологічна школа 1930–1940-х. URL : http://psychologis.com.ua/harkovskaya_psihologicheskaya_shkola.htm (дата

звернення : 06.06.2017).

202. Хижняк І. А. Лінгводидактична підготовка вчителя початкових класів у руслі соціокультурних тенденцій сучасності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 3 (37). С. 421–430.
203. Хижняк І. А. Складники професійно-педагогічної компетентності Вчителя початкових класів. *Лінгводидактика: теорія, методика, досвід : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Бадер. Вип. І. Слов'янськ : СДПУ, 2011. С. 90–95.*
204. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с.
205. Шадриков В. Д., Кузнецова И. В. Методика оценки уровня квалификации педагогических работников. Москва : Изд-во института содержания образования ГУ-ВШЭ, 2010. 174 с.
206. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект : монографія. Вінниця : «Едельвейс», 2007. 383 с.
207. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручн. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ : Алерта, 2011. 696 с.
208. Mednick S. A. The associative basic of the creative process. *Psychological review*. 1962. V. 69. №2. P. 220–232.
209. Torrance E. P. Norms-technical manual Torrance test of creativity thinking Figural test E. P. Torrance. Regional Press. Linn and Company, 1974. P. 74.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичний посібник:

1. Стамбульська Т. І. Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 168 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І. Формування мовленнєвої культури як складник професіограми майбутнього вчителя. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія : Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. 3/35. С. 29–35.

3. Стамбульська Т. І. Комунікативна обізнаність у контексті професіограми майбутнього вчителя початкових класів. *Освітній простір України* : науковий журнал. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 8. С. 117–121.

4. Стамбульська Т. І. Культура мовлення в контексті загальної культури майбутніх фахівців з початкової освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 15. С. 163–165.

5. Стамбульська Т. І. Проблема української національно-мовної особистості майбутнього вчителя сучасної початкової школи : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 81 С. 198–200.

6. Стамбульська Т. І. Культура мовлення особистості як історико-соціальне явище. *Педагогічний процес : теорія та практика*. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2018. Вип.1–2 (60–61). С.101–107.

7. Стамбульська Т. І. Актуальні аспекти формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів. *Освітній простір України*: науковий журнал. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 12. С. 155–159.

8. Стамбульська Т. І. Структура готовності до формування культури мовлення у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. Одеса, 2018. Вип. 3. С. 172–175.

9. Стамбульська Т. Особливості проведення дослідно-експериментальної роботи щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогіка*. Хмельницький, 2018. Вип. 3. С. 146–157.

Статті у закордонних наукових виданнях:

10. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І., Лисечко Т. Р. Лінгвістичні засади формування культури мовлення майбутнього педагога за діалектних умов : збірник научних трудов Sworld. Вип. 1 (38). Том 7. Педагогіка, психологія и соціологія. Иваново, 2015. С. 25–30.

11. Стамбульська Т. І. Вплив віртуального сленгу та іншомовних запозичень на правильність мовлення майбутнього вчителя сучасної початкової школи. *Virtus. Scientific Journal. Montreal*, 2017. Issue 16. P. 95–97.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій:

12. Стамбульська Т. І. Теоретичні засади формування мовленнєвої обізнаності студентів-майбутніх учителів. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Люблін, 2015. С. 60–62.

13. Стамбульська Т. І., Стамбульська Л. І. Правильність мовлення як компонент мовленнєвої культури майбутнього вчителя. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Люблін, 2016. С. 73–76.

14. Білавич Г. В., Стамбульська Т. І. Концепція виховання національно-мовної особистості у творчій спадщині Софії Русової. *Педагогічна персоналістика* : теорія, історія, освітня практика, присвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової : матеріали I Всеукраїнської

науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 191–195.

15. Стамбульська Т. І. Імідж студента як майбутнього фахівця у сфері освіти з належною культурою мовлення. *Modern scientific achievements : experience exchange*. Proceedings of III International scientific conference. Morrisville, 2017. Р. 179–181.

16. Стамбульська Т. І. Умови забезпечення готовності майбутніх учителів початкових класів до формування культури мовлення. *Сучасні тенденції розвитку української науки* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 4 (14). С. 48–51.

17. Стамбульська Т. І. Шляхи вдосконалення мовленнєвої культури студентів педагогічних спеціальностей. *Наукове мислення*. Наукова думка сучасності і майбутнього : матеріали XIX всеукраїнської практично-пізнавальної конференції. Дніпро, 2018. С. 23–25.

18. Стамбульська Т. І. Активізація у майбутніх педагогів мотивації до формування культури мовлення у контексті концепції нової української школи. *Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2018. С. 44–46.

Додаток Б

ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Історико-культурний період	Мислителі, дослідники	Зміст наукового доробку
Античність	Арістотель (384 – 322 рр. до н. е.) – автор трактатів «Риторика» або «Про мистецтво риторики» і «Поетика»	1) сформульовано загальні закони красномовства; 2) розроблено теоретичне вчення про принципи досягнення прекрасного у мовотворчості; 3) сформульовано вимоги до поетичного твору, до ораторської (античної) прози
	Марк Тулій Цицерон (106 – 43 до н.е.) – автор наукових трактатів «Про кордони добра і зла», «Про обов’язки», «Про природу богів»	теоретично обґрунтовано шляхи формування ораторської майстерності
	Марк-Фабій Квінтіліан (42 – 118) – автор 12-томної книги «Дванадцять книг риторичних настанов»; праці «Ораторська освіта»	1) встановлено взаємозв’язок між рівнем красномовства та якістю навчання та виховання ораторів; 2) сформульовано концепцію формування майстерності красномовства
Середньовіччя	Златоуст (близько 347 – 407)	обґрунтовано думку, що промова священика досягне окресленої мети тільки в тому випадку, коли він спочатку «спуститься» у своїх роздумах до розуміння пересічного слухача, а потім «підніме» його до усвідомлення вищих християнських цінностей

	Ф. Аквінський (1225 – 1274)	1) аргументовано, що досягнення блаженства можливе тільки завдяки активній розумовій діяльності; 2) проповіді характеризуються гармонійним поєднанням логічності, аргументованості, що забезпечували раціональний вплив на свідомість слухачів, з елементами навіювання
	Митрополит Іларіон (990 – 1088) – автор оригінального літературно-церковного твору Київської Русі «Слово про Закон і Благодать»	сформовано оригінальну архітектоніку проповіді (вступ, звертання, пояснення)
Ренесанс	Лоренцо Валла (1405 – 1457) – автор праці «Диспути про діалектику»	обґрунтовано переваги риторики над логікою завдяки визначенню різних способів впливу оратора на відміну від філософа;
	Мішель Монтень (1533 – 1592) – автор трьохтомної праці «Проби»	введено в літературно-філософський обіг есеїстику – довільний виклад думки
	Іван Вишенський (близько 1550 – 1620)	здійснено вплив на розвиток риторичних засобів завдяки поєднанню живомовної експресії та вже значних на той час мовних надбань українського фольклору

Новий час	Блез Паскаль (1623 – 1662) – автор праці «Про геометричний розум і про мистецтво переконувати) Бернар Ламі (1640 – 1715) – автор трактату «Риторика, або мистецтво мовлення» Франсуа Фенелон (1651 – 1715) – автор праці «Діалоги про красномовство» Вільгельм фон Гумбольдт (1767 – 1835) – вступ «Про різноманітність будови людської мови та її вплив на духовний розвиток людства» до праці «Про мову каві на острові Ява»	1) мистецтво переконання розглянуто як сукупність методично вивірених процедур, що складаються із дефініцій термінів, аксіом, доведення; 2) розроблено вісім правил щодо кожного компоненту доведення аргументовано, що риторика не тільки мистецтво красномовства, але й важливий засіб переконання слухачів посередництвом очевидної істини, відкритої розумом і вираженої засобами красномовства 1) сформовано власну теорію живого мовлення; 2) визначено стилі мовлення: звичайний (доказове мовлення); середній (живописний); високий (захоплюючий) 3) аргументовано, що для ритора головним є ясність і відповідність мовлення чуттям та істинним, доброчесним думкам 1) здійснено спробу систематизації всього мовознавчого матеріалу, на основі чого сформував лінгвофілософську концепцію; 2) обґрунтовано власну філософію мови, теоретико-методологічною основою став антропологічний підхід до мови, за яким вивчення мови слід здійснювати в безпосередньому зв'язку зі свідомістю та мисленням, людини, культурою, духовним життям її народу
-----------	--	---

	Феофан Прокопович (1681 – 1736) – автор трактатів і проповідей, праць «Духовний регламент», «Риторика» Г. Сковорода (1722 – 1794) – автор трактатів, притч, проповідей та збірок «Сад божественних пісень», «Басни Харьковскія» О. Потебня (1835 – 1891) – автор праць «Думка і мова», «3 лекцій з теорії словесності», «Із записок з теорії словесності»	1) розкрито деякі правила красномовства; 2) обґрунтовано значення для оратора відповідної пози, міміки, жестів; 3) розроблено методику викладу промови 1) синтезовано європейські освітні традиції та філософсько-риторичний культ Слова; 2) здійснено філософське осмислення мовлення, де слово не тільки знак світу, а мова – знакова система, а матерія у вигляді звуку, знакове зміщення субстанції, образ 1) обґрунтовано значення мови у формуванні й розвитку людського мислення, проаналізовано її безпосередній зв'язок з історією народу, еволюцією мислення людини; 2) досліджено процеси зародження мови як засобу спілкування й творчості, фундаментальні проблеми співвідношення мови й думки, характерні особливості наукового й художнього мислення
	Д. Овсянико-Куликовський (1853 – 1920)	філософсько-лінгвістичне вчення спрямоване на визначення сутності й природи живої мови людини, її ролі в пізнавальній і творчій діяльності як окремого індивіда, так і народу в цілому, вивчення проблеми її походження, співвідношення думки і слова

Додаток В

Авторські підходи до визначення поняття «культура мовлення»

Персоналії	Визначення поняття
С. Єрмоленко	1. Рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування; 2. Окрема галузь мовознавства, головним завданням якої є виховання навичок літературного спілкування, засвоєння і стабільне використання літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або суржику.
Л. Струганець	Сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання; культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці норм літературної мови, відповідна мовна політика у державі.
В. Русанівський	Передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника.
Л. Мацько, Л. Кравець	Інтегративна наука про ефективність мовного спілкування, наближена до риторики, комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології. Термін «культура мовлення» означає галузь прикладного мовознавства, лінгводидактичну науку, що вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної

	української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності.
М. Ільяш	Володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формі мовлення, вміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і мети комунікації; упорядкована сукупність нормативних мовних засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови та мету спілкування; самостійна лінгвістична дисципліна.
С. Шевчук	Це галузь мовознавства, що кодифікує норми, стандарти репрезентації мовної системи. Вона не лише утверджує норми літературної мови, а й пропагує їх, забезпечуючи стабільність і рівновагу мови.
В. Пасинок	Це система наукових знань та практичних навичок, оволодіння якими забезпечує ефективність комунікативного впливу мовця на адресата – індивідуального або колективного.

Додаток Д

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Адекватність мовлення	точність висловлювань, чіткість і зрозумілість вираження думок, почуттів за допомогою мовних засобів. Ясність і зрозумілість висловлювань для адресата, що зумовлюється використанням слів із відповідним усталеним мовним значенням; оптимальний вибір мовних засобів відповідно до потреб співрозмовника, предмету розмови, мовленнєвої ситуації
Багатство (різноманітність)	вираження тієї самої думки, одного й того самого граматичного значення різними способами і засобами; використання великої кількості мовних одиниць, що вирізняються за змістом і будовою. Ознаками багатства (різноманітності) мовлення є: обсяг мовного запасу людини; вміння використовувати різні мовні засоби; вміння використовувати інтонацію; систематичне вдосконалення і збагачення власного мовлення
Виразність	комунікативна якість усного або писемного мовлення, структурними компонентами якої є: тон, темп, пауза, наголос, інтонація, дикція та ін. Завдяки виразності підтримується увага, інтерес у співрозмовника, слухача чи читача
Граматичні паузи	засіб граматичного упорядкування тексту, який виконує розділово-з'єднувальну функцію – розподіл мовленнєвого потоку на окремі сегменти з наступним їх поєднанням у єдине змістове ціле. Види граматичних пауз: синтаксичні, синтагматичні, єднально-розділові, делімітативні, логічні
Дикція	правильна, виразна артикуляція; чітке вимовляння звуків відповідно до фонетичних норм мови; засіб якісної диференціації мовлення
Доречність (доцільність)	правило мовного етикету; ознака мовлення, яка забезпечує його точність, логічність, чистоту. Реалізовується завдяки тому, що фонетичні, лексичні, фразеологічні й граматичні засоби мови повністю

	відповідають умовам і меті конкретної мовної ситуації; вимагає ефективного добору мовних засобів відповідно до умов спілкування
Експресивність	використання мовних засобів, котрі надають висловлюванню емоційного забарвлення, колориту, тональності; властивість мовного знаку, здатність підсвідомо впливати на уяву та емоційну сферу адресата мовлення, характер сприймання предметно-логічної та стилістичної інформації; Завдяки експресивності передається ставлення мовця до адресата мовлення
Естетичність	використання естетичного потенціалу мови, оптимально підібраного тону, темпу, звучності мовлення; досягнення естетичної привабливості мовлення завдяки уникненню нагромадження приголосних чи голосних; формуванню різнопланових синтаксичних конструкцій, доречного застосування образних висловів, цитат, фразеологізмів; гармонійного поєднання вербальних і невербальних засобів спілкування
Змістовність	ознака мовлення, яка виявляється в ретельності добору мовного матеріалу відповідно до конкретної теми; визначається інформативним наповненням, повнотою розкриття предмета розмови. Показниками змістовності мовлення є: лаконічність, відсутність невідповідних темі фраз, невиправданих повторів і дублювань
Інтонація	складна система елементів, яка включає: мелодику, ритм, інтенсивність, темп, тембр, фразові й логічні наголоси, завдяки гармонійному поєднанню яких досягається інтонаційна виразність мовлення
Логічність	послідовний виклад думок, поєднання слів у реченні за законами розумової (мислительної) діяльності. Логічність мовлення базується на знаннях мови і дотриманні законів зв'язного мовлення
Мелодика	структурний елемент інтонації, модуляція висоти основного тону голосу (зниження й підвищення) у процесі мовлення. Залежно від спрямованості руху тону

	розрізняють види мелодики: спадна (зниження тону); висхідна (підвищення основного тону); висхідно-спадна; рівна (збереження висоти основного тону на одному рівні під час певної частини мовлення)
Міміка	засіб невербальної комунікації, прояв емоційних станів через координовані рухи м'язів обличчя; важливий засіб підсилення інформаційності, змістовності мовлення
Мовний такт	певна частина фрази, цілісна за значенням, об'єднана інтонаційно і відокремлена з обох боків паузами
Наголос	виокремлення в мовленні конкретної одиниці серед однорідних одиниць за допомогою фонематичних засобів. Різновидами наголосів є: словесний, фразовий, логічний і емпатичний
Нормативність	дотримання законів мови, правил, стандартів усного і писемного мовлення; відповідність орфоепічним (фонетичним), граматичним, лексичним, граматичним, фразеологічним і стилістичним нормам літературної мови
Правильність	цілковита відповідність мовлення орфоепічним, орфографічним, граматичним, лексичним нормам літературної мови; базовий рівень культури мовлення
Техніка мовлення	технічний компонент мовлення, сукупність прийомів фонаційного дихання, голосоутворення, дикції, котрі забезпечують ефективність впливу на адресата мовлення; структурними елементами техніки мовлення є: дихання (фізіологічна основа мовлення), голос (головний інструмент мовця), дикція (чітке вимовляння звуків, слів, виразів), орфоепія (правильність літературної вимови)
Тональність	комунікативна ознака мовлення, яка виявляється в тонових (висота, сила, гучність та ін.) і обертонових (тембрових) характеристиках звучання, його мелодії (інтонації, темпі, реєстрі тощо), а також характеризується специфічними морфологічними, словотвірними, лексико-фразеологічними та синтаксичними засобів

Точність	оформлення висловлювань відповідно до предмету обговорення; використання в мовленні слів, які цілком співвідносяться з усталеними в даний час назвами предметів, явищ, дій
Чистота	якісна характеристика мовлення, ознакою якої є відсутність у ньому позалітературних елементів (слів-паразитів, діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, макаронізмів, штампів), дотримання правил нормативно-літературної вимови, а також інтонаційна відповідність змісту та експресії висловлення, відсутність негативних тонів
Ясність	недвозначність у формулюванні думки, комунікативна якість мовлення, яка забезпечує адекватне розуміння сказаного, не вимагаючи від адресата мовлення надмірних зусиль при сприйнятті. Ясності мовлення сприяють: чітка дикція, відповідна інтонація, розмірений темп, спокійний тон

Додаток Е

«Журнал успіху»

П. І. П. _____

№ _____ групи _____

Назва дисципліни/курсу _____

№	Контрольне завдання	Результати виконання		Елемент педагогічної компетенції
		виконано (+)	не виконано (-)	
1	Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації (Т. Д. Дубовицька) 1) на початку курсу; 2) після закінчення курсу	Висока/ середня мотивація	низька мотивація	мотиваційний
2	1) складання плану самоосвіти у межах курсу, що вивчається, самостійна постановка цілей; 2) самоконтроль плану; 3) підведення підсумків виконання самоосвіти поточного курсу в межах плану виконання			самоосвітній
3	1) організація й активна участь в інтерактивних іграх, розв'язанні педагогічних ситуацій			організаційний
	2) організація і проведення майстер-класу			
4	1) розроблення презентацій у Power Point до усних повідомлень			конструкторський
	2) конструювання плану уроку, майстер-класу, ділової або рольової гри			

5	1) тема дослідження на вибір: а) «педагоги-філософи минулого і сучасності» – авторів вибирають самі студенти; б) «ідеали людини минулого і сучасності» – епохи вибирають самі студенти; в) вільна тема (здоров'язбереження, культура мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці та ін.). Провести порівняльний аналіз й оформити у формі есе; г) організація і/або участь у студентській науково-практичній конференції			дослідницький
6	1) есе і/або тези на тему здоров'язбереження; 2) проведення фізкультхвилинки на занятті			здоров'язберігаючий
7	1)есе і/або тези на тему культури мовлення майбутніх учителів початкової школи; 2)проект на тему «Традиції і звичаї народу України»; 3) демонстрація культури поведінки на занятті і поза ним			поведінковий
8	Публічний виступ за раніше підготованого есе			комунікативний
9	1) розроблення презентацій, веб-сайтів, блогів щодо формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи; 2) поглиблення знань, умінь і навичок у галузі інформатики, комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечує розвиток культури мовлення та			інформаційний

	використання новітніх інформаційних технологій у професійно-педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи; 3) знаходження, аналіз й опрацювання лінгвістичної, мовної, комунікативної, фольклорної, літературної інформації, автентичного матеріалу в мережі Інтернет, створення навчально-методичних комплексів із елементами польових експедицій, написання тез, наукових статей, курсових, дипломних робіт тощо.			
10	1) розроблення планів проведення уроків у закладі загальної середньої освіти із застосуванням інноваційної діяльності як перетворення та розвитку; 2) створення та виконання творчих проєктів (інформаційно-комунікаційних проєктів), що забезпечує цілеспрямований, осмислений, планомірний, творчий характер діяльності; 3) розроблення карт знань структуризації лінгвістичної, мовної, комунікативної, фольклорної, літературної інформації; 4) вимірювання рівня розвитку креативності особистості студента за допомогою тестів творчого мислення Е.П. Торренса [209; 196], віддалених асоціацій С. А. Медніка на вербальну креативність [208, с. 229], методики «Речення» [43, с. 234-238].			креативний

11	1) самостійний підбір і виконання психологічних тестів (самооцінка, визначення типів особистості ін.) на занятті			рефлексійний
	2) розроблення плану подальшої самоосвіти на основі саморефлексії своїх успіхів і пропусків			
12	1)заповнення карт оцінки сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи; 2)заповнення «Журналу успіху»			оцінковий
13	Висновки і рекомендації	Виконано все		Культура мовлення майбутніх учителів початкової школи сформована
		Виконано частково		Необхідно приділити увагу формуванню елементів таких, як ...
			Не виконано	Не зараховано

СПЕЦКУРС «КУЛЬТУРА МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ ПЕДАГОГА У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИМОГ»

Пояснювальна записка

Стратегічним пріоритетом реформування вищої педагогічної освіти України розглядається вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Новітні стандарти її якості актуалізують пошуки моделей навчально-виховного процесу в ЗВО усіх рівнів акредитації задля забезпечення професійної готовності учителів початкових класів, загалом і формуванню культури їхнього мовлення, зокрема.

На тлі впровадження державної політики в сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (на період до 2029 р.), суттєво зростають вимоги до мовної обізнаності педагогів. Нова українська школа ґрунтується на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти та принципах дитиноцентризму, відповідно, мовлення вчителя у початкових класах постає комунікативним еталоном, мовним експертом і радником, носієм і зразком культури мовлення.

Утвердження новітньої філософії початкової освіти зумовлює удосконалення мовної підготовки майбутніх учителів під час їх навчання у закладах вищої педагогічної освіти шляхом використання засобів, ефективних підходів і технологій формування їхньої готовності використовувати в різних професійних ситуаціях норми усного і писемного спілкування.

Формування культури мовлення – одне з нагальних питань сьогодення. Це не тільки філологічна, а й соціальна проблема, позаяк пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації. Нині кожен третій член суспільства здобуває середню спеціальну чи вищу освіту, утім, належний (досконалий) рівень володіння мовленнєвою культурою не став загальнонаціональним.

Понад те, в освітній теорії і практиці склалася певна суперечність. З одного боку, згідно із сучасними потребами ухвалено низку документів, які визначають шляхи реалізації наскрізного завдання в галузі мовної освіти, та, з іншого боку, у практичній площині ситуація доволі складна. Тому особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури мовлення у студентського юнацтва.

Мета спецкурсу: формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, формування національно-мовної

особистості, комунікативних навичок майбутніх спеціалістів, студіювання особливостей фахової мови.

Завдання спецкурсу:

- вивчення змісту професійної діяльності педагога, майбутнього учителя початкової школи, її особливостей, основних напрямів у роботі, вживаних методів, основних підходів, що склалися в педагогічній практиці, через призму філософської спадщини;

- створення у майбутніх учителів початкової школи установки на оволодіння глибокими теоретичними знаннями в сфері філософії, педагогіки і професійними вміннями; формування мотивації самопізнання, особистісного зростання і самовдосконалення;

- сприяти стимулюванню навчально-пізнавальної мотивації на основі організації мотиваційного середовища, гуманних стосунків між викладачами і студентами, самими студентами, за допомогою філософського аналізу педагогічного досвіду видатних педагогів і філософів та подальше застосування одержаних знань із практики;

- формування у майбутніх учителів початкової школи спрямованості на усвідомлення значимості державної мови в професійному спілкуванні;

- виховання поваги до української літературної мови, до мовних національних традицій;

- набуття комунікативного досвіду, що сприяє розвитку креативних здібностей студентів та спонукає до самореалізації фахівців, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні здібності як визначальні для формування професійної майстерності та конкурентоздатності сучасного фахівця в умовах євроінтеграції;

- вироблення навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомоги вмілого використання різноманітних мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу; сприйняття й відтворення фахових текстів, вибір комунікативно виправданих мовних засобів під час ділового спілкування;

- розвиток прагнення до самоосвіти й саморозвитку.

Після вивчення спецкурсу студент повинен

знати:

- основні теоретичні основи курсу та усвідомити принципи культури мовлення на всіх мовних рівнях;

- правила ділового етикету та досконало володіти культурою ділового спілкування;

- ґрунтовно засвоїти культуру сучасної української літературної мови й оволодіти культурою ділового спілкування.

уміти:

- адаптуватися в різних соціально-педагогічних ситуаціях, застосовувати техніку і прийоми спілкування в професійній діяльності;
- критично оцінювати історико-педагогічну та філософську спадщину, витягати з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності;
- виробляти звичку контролювати своє мовлення, вимову, дикцію, інтонаційну виразність, правильність слововживання, логічність;
- аналізувати своє і чуже мовлення, виявляти відхилення від норм, застосовувати різні засоби для їх подолання;
- дбати про мовлення, плекати його звуколад, естетичну довершеність, вишуканість
- конструювати ефективний навчальний процес за допомогою створення своїх варіантів навчальної інформації та наочних дидактичних посібників, підбору методів і прийомів навчання;
- організовувати різні види урочної та позаурочної діяльності;
- оцінювати процес і результати діяльності тих, хто навчається і свої власні.

Зміст програми спецкурсу структурований. Його вивчення завершується заліком.

З метою реалізації поставлених при вивченні спецкурсу завдань нами розроблено чотири напрями аудиторної та позааудиторної роботи зі студентами.

Напрямок інформаційного забезпечення спецкурсу включає лекційний виклад кожної з його тем із використанням різного роду джерел, цитат із них, графічно-ілюстративних зображень. До кожної лекції розроблено мультимедійну підтримку.

Пошуково-творчий напрям передбачає виконання студентами творчих завдань, спрямованих на набуття ними вмінь і навичок дослідницької діяльності, а також на розвиток нестандартного мислення, творчої уяви. Заняття рекомендовано проводити у формі тренінгів, майстер-класів, дискусій, диспутів..

Дискусійний напрям розрахований на емоційно-інтелектуальну можливість осмислення кожним студентом висунутого проблемного запитання чи ситуації, що не можуть мати однозначної відповіді й потребують здійснення швидких логічних мислительних операцій.

Для кращого розуміння значущості засвоєного матеріалу до кожного семінарського заняття розроблено домашні завдання, які, не обтяжуючи студентів, впливають на розвиток у них відповідального ставлення до засвоєння конкретних тем і спонукають до розвитку творчих здібностей.

З метою контролю знань нами підготовлено контрольні запитання, які сприяють процесу повторення, узагальнення та відтворення здобутих знань.

Нами укладено короткий термінологічний словник, у якому подано систематизований комплекс визначень категорій та понять. Шляхом засвоєння представлених у словнику психолого-педагогічних понять відбувається

формування теоретичних основ суб'єкт-суб'єктної взаємодії у поліетнічному середовищі, що є важливим для професійної підготовки майбутнього вчителя.

**Тематичний план спецкурсу
«КУЛЬТУРА МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ ПЕДАГОГА У
ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИМОГ»**

№ з/п	Назва розділів і тем	Кількість годин				
		Всього	аудиторних	лекцій	семінарських	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Культура мовлення у педагогічній роботі						
1	Предмет і завдання курсу. Теоретичні основи культури мовлення	6	4	2	2	2
2	Функціональні стилі мовлення	6	4	2	2	2
3	Комунікативні ознаки культури мовлення. Комунікативна професіограма фахівця	6	4	2	2	2
Змістовий модуль 2. Культура і техніка мовлення як історико-соціальне явище						
4	Теоретичні основи культури мовлення. Техніка мовлення як необхідна передумова ефективної взаємодії. Характеристика елементів техніки мовлення	10	6	2	4	4
5	Особливості культури мовлення у контексті наукових пошуків минулого й сучасних дослідників. Мова як «соціально-психічне явище». Вплив давніх досліджень на сучасні тенденції розвитку культури мовлення особистості	4				4
6	Позамовні засоби виразності. Поняття про ЗЛЕВЧ (засоби логіко-емоційної виразності читання)	8	4	2	2	4
7	Виразність мовлення й читання у процесі роботи з дітьми	6	4	2	2	2
Змістовий модуль 3. Культура мовлення та етикет сучасного педагога						
8	Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет	6	4	2	2	2
9	Мовна толерантність людини. Імідж як чинник культури мовлення	6	4	2	2	2
	Залік	2	2			
	Загальна кількість годин	60	36	18	18	24

Програма спецкурсу «КУЛЬТУРА МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ ПЕДАГОГА У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИМОГ»

Змістовий модуль 1. Культура мовлення у педагогічній роботі

Тема 1. Предмет і завдання курсу. Теоретичні основи культури мовлення.

Предмет і завдання курсу. Поняття культура мови, мовлення, виразне читання, мовне виховання, мовна освіта, мовна компетенція, мовні норми. Поняття літературної норми. Ознаки літературної норми. Сильова норма. Теоретичні основи культури мовлення. Мова і культура мовлення у життя професійного комунікатора. Культура мовлення вчителя.

Ключові поняття: мова, мовлення, виразність, сучасна українська літературна мова, мовна норма.

Література: [2; 4; 5; 27; 37; 53; 57; 62].

Тема 2. Функціональні стилі мовлення.

Функціональні стилі української мови та сфери їх застосування. Основні ознаки функціональних стилів. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.

Ключові поняття: мовний стиль, функціональний стиль, художній стиль, науковий стиль, офіційно-діловий стиль, публіцистичний стиль, конфесійний стиль, розмовний стиль, епістолярний стиль.

Література: [25; 27; 37; 38; 49; 54; 55; 59; 62].

Тема 3. Комунікативні ознаки культури мовлення. Комунікативна професіограма фахівця.

Правильність і чистота мовлення як найважливіші комунікативні ознаки. Лексичне і фразеологічне багатство мовлення. Точність, стислість і доступність мовлення. Логічність, доречність, впливовість мовлення як комунікативні ознаки. Виразність як ознака культури мовлення. Комунікативна професіограма фахівця. Мовнокомунікативна компетентність майбутніх педагогів.

Ключові поняття: ознаки мовлення, компетенція, компетентність, обізнаність, професіограма, мовна, мовленнєва, лінгвістична, соціолінгвістична, соціокультурна, дискурсивна, соціальна, термінологічна, прагматична, стратегічна, предметна, ораторська компетентності.

Література: [2; 7; 22; 27; 32; 36; 38; 46; 55; 57; 60; 62].

Змістовий модуль 2. Культура і техніка мовлення як історико-соціальне явище

Тема 4. Особливості культури мовлення у контексті наукових пошуків минулого й сучасних дослідників. Мова як «соціально-психічне явище». Вплив давніх досліджень на сучасні тенденції розвитку культури мовлення особистості

Тема 5. Теоретичні основи культури мовлення. Техніка мовлення як необхідна передумова ефективної взаємодії. Характеристика елементів техніки мовлення

Техніка мовлення як необхідна передумова словесної дії. Елементи техніки мовлення. Постановка дихання. Види дихання. Вправи на розвиток дихання. Голос як основний інструмент читця. Утворення голосу. Постановка голосу. Гігієна голосу. Вправи на розвиток голосу. Дикція. Вироблення правильної дикції. Орфоепія. Використання наголосу.

Ключові поняття: техніка мовлення, дихання, голос, дикція, орфоепія, наголос, акцентуація.

Література: [5; 6; 14 – 16; 31; 39; 40; 43; 47; 52; 55].

Тема 6. Позамовні засоби виразності. Поняття про ЗЛЕВЧ (засоби логіко-емоційної виразності читання)

Паузи, їх функціональні різновиди і тривалість. Словесний, логічний, фразовий, емпатичний наголоси. Мелодика. Темп та тембр. Інтенація як мовне явище на слуховому рівні сприймання

Ключові поняття: ЗЛЕВЧ, елементи ЗЛЕВЧ, пауза, наголос, темп, тембр, інтонація.

Література: [5; 6; 14 – 16; 31; 39; 40; 43; 47; 52; 55].

Тема 7. Виразність мовлення й читання у процесі роботи з дітьми.

Засоби логіко-емоційної виразності читання Поняття про засоби логіко-емоційної виразності читання. Місце засобів логіко-емоційної виразності читання в загальній системі виразного читання. Значення засобів логіко-емоційної виразності читання для професійної підготовки педагога. Процес засвоєння і використання засобів логіко-емоційної виразності читання та його умови. Правильне використання основних положень засобів логіко-емоційної виразності читання на практиці. Використання ЗЛЕВЧ у процесі розкриття змісту тексту та в передачі змісту тексті слухачам. Публічний виступ й умови його успішності.

Ключові поняття: ЗЛЕВЧ, виразність, виразне читання, пауза, наголос, фразовий наголос, логічний наголос, тактовий наголос, інтонація, мелодика, темп, тембр.

Література: [3; 4; 6; 10 – 12; 23; 43; 22].

Змістовий модуль 3. Культура мовлення та етикет сучасного педагога

Тема 8. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет.

Поняття етикету. Поняття й характеристика мовного, мовленнєвого і спілкувального етикету. Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул.

Ключові поняття: етикет, мовленнєва культура, загальна культура особистості, професійний імідж, мовний етикет, мовленнєвий етикет, спілкувальний етикет.

Література: [1; 4; 14; 18; 28; 29; 38; 46; 48; 50; 51; 62].

Тема 9. Мовна толерантність людини. Імідж як чинник культури мовлення

Вчительський етикет як основа взаємодії. Правила мовної поведінки при спілкуванні. Культура фахового мовлення вчителя. Формування позитивного іміджу педагога.

Ключові поняття: етикет, мовленнєва культура, загальна культура особистості, професійний імідж, толерантність, позитивний імідж педагога.

Література: [1; 4; 14; 18; 28; 29; 38; 46; 48; 50; 51; 62].

Семінарські заняття

Тема 1. Предмет і завдання курсу. Теоретичні основи культури мовлення

План

1. Предмет і завдання курсу.
2. Поняття культура мови, мовлення, виразне читання, мовне виховання, мовна освіта, мовна компетенція, мовні норми.
3. Поняття літературної норми. Ознаки літературної норми. Стильова норма.
4. Теоретичні основи культури мовлення.
5. Мова і культура мовлення у життя професійного комунікатора. Культура мовлення вчителя.

Ключові поняття: мова, мовлення, виразність, сучасна українська літературна мова, мовна норма.

Література: [2; 4; 5; 27; 37; 53; 57; 62].

Тема 2. Функціональні стилі мовлення

План

1. Функціональні стилі української мови та сфери їх застосування.
2. Основні ознаки функціональних стилів.
3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.

Ключові поняття: мовний стиль, функціональний стиль, художній стиль, науковий стиль, офіційно-діловий стиль, публіцистичний стиль, конфесійний стиль, розмовний стиль, епістолярний стиль.

Література: [25; 27; 37; 38; 49; 54; 55; 59; 62].

Тема 3. Комунікативні ознаки культури мовлення. Комунікативна професіограма фахівця

План

1. Правильність і чистота мовлення як найважливіші комунікативні ознаки.
2. Лексичне і фразеологічне багатство мовлення.
3. Точність, стислість і доступність мовлення.
4. Логічність, доречність, впливовість мовлення як комунікативні ознаки.
5. Виразність як ознака культури мовлення.
6. Комунікативна професіограма фахівця. Мовнокомунікативна компетентність майбутніх педагогів.

Ключові поняття: ознаки мовлення, компетенція, компетентність, обізнаність, професіограма, мовна, мовленнєва, лінгвістична, соціолінгвістична, соціокультурна, дискурсивна, соціальна, термінологічна, прагматична, стратегічна, предметна, ораторська компетентності.

Література: [2; 7; 22; 27; 32; 36; 38; 46; 55; 57; 60; 62].

Тема 5. Теоретичні основи культури мовлення. Техніка мовлення як необхідна передумова ефективної взаємодії. Характеристика елементів техніки мовлення

План

1. Техніка мовлення як необхідна передумова словесної дії.
2. Елементи техніки мовлення.
3. Постановка дихання. Види дихання. Вправи на розвиток дихання.
4. Голос як основний інструмент читця. Утворення голосу. Постановка голосу. Гігієна голосу. Вправи на розвиток голосу.
5. Дикція. Вироблення правильної дикції.
6. Орфоепія. Використання наголосу.

Ключові поняття: техніка мовлення, дихання, голос, дикція, орфоепія, наголос, акцентуація.

Література: [5; 6; 14 – 16; 31; 39; 40; 43; 47; 52; 55].

Тема 6. Позамовні засоби виразності. Поняття про ЗЛЕВЧ (засоби логіко-емоційної виразності читання)

План

1. Паузи, їх функціональні різновиди і тривалість.
2. Словесний, логічний, фразовий, емфатичний наголоси.
3. Мелодика. Темп та тембр.
4. Інтонація як мовне явище на слуховому рівні сприймання

Ключові поняття: ЗЛЕВЧ, елементи ЗЛЕВЧ, пауза, наголос, темп, тембр, інтонація.

Література: [5; 6; 14 – 16; 31; 39; 40; 43; 47; 52; 55].

Тема 7. Виразність мовлення й читання у процесі роботи з дітьми

План

1. Засоби логіко-емоційної виразності читання Поняття про засоби логіко-емоційної виразності читання.
2. Місце засобів логіко-емоційної виразності читання в загальній системі виразного читання.

3. Значення засобів логіко-емоційної виразності читання для професійної підготовки педагога.
4. Процес засвоєння і використання засобів логіко-емоційної виразності читання та його умови.
5. Правильне використання основних положень засобів логіко-емоційної виразності читання на практиці.
6. Використання ЗЛЕВЧ у процесі розкриття змісту тексту та в передачі змісту тексті слухачам.
7. Публічний виступ й умови його успішності.

Ключові поняття: ЗЛЕВЧ, виразність, виразне читання, пауза, наголос, фразовий наголос, логічний наголос, тактовий наголос, інтонація, мелодика, темп, тембр.

Література: [3; 4; 6; 10 – 12; 23; 43; 22].

Тема 8. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет

План

1. Поняття етикету.
2. Поняття й характеристика мовного, мовленнєвого і спілкувального етикету.
3. Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул.

Ключові поняття: етикет, мовленнєва культура, загальна культура особистості, професійний імідж, мовний етикет, мовленнєвий етикет, спілкувальний етикет.

Література: [1; 4; 14; 18; 28; 29; 38; 46; 48; 50; 51; 62].

Тема 9. Мовна толерантність людини. Імідж як чинник культури мовлення

План

1. Вчительський етикет як основа взаємодії.
2. Правила мовної поведінки при спілкуванні.
3. Культура фахового мовлення вчителя.
4. Формування позитивного іміджу педагога.

Ключові поняття: етикет, мовленнєва культура, загальна культура особистості, професійний імідж, толерантність, позитивний імідж педагога.

Література: [1; 4; 14; 18; 28; 29; 38; 46; 48; 50; 51; 62].

Завдання для самостійного опрацювання студентами

Тема завдання
Роль словника у підвищенні мовленнєвої культури
Роль словника у професійному мовленні
Мовне законодавство та мовна політика в Україні
Структура комунікативної компетентності
Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови
Особливості культури мовлення у контексті наукових пошуків минулого й сучасних вітчизняних дослідників. Позиції вчених щодо ролі красномовства у становленні мовної особистості. Мова як «соціально-психічне явище». Історичні умови становлення поняття «культура мовлення». Вплив давніх досліджень на сучасні тенденції розвитку культури мовлення особистості
Специфіка мови професійного спілкування
Правила оформлення наукової роботи
Мовленнєвий етикет як феномен людського спілкування
Різновиди мовленнєвого етикету
Засоби вираження мовленнєвого етикету: тональність спілкування, етикетні формули висловлювання
Дидактичне значення виразної мови і читання
Виразне читання в умовах загальноосвітньої школи
Прийоми вироблення навичок виразного читання
Особливості виразного читання творів різних жанрів

Література

1. Бабич Н. Д. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ : Т-во Знання, 1992. 48 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
3. Бенера В. Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей : навч.-метод. посібник. Київ : Слово, 2014. 384 с.
4. Беляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника. *Дивослово*. 1995. № 1. С. 37–44.
5. Бібліотека українських підручників. URL : <http://pidruchniki.ws/> (дата звернення : 21.02.2015).
6. Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Наголошуймо правильно! Івано-Франківськ, 2013. 135 с.
7. Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Формування мовленнєвої обізнаності майбутніх педагогів! Івано-Франківськ, 2013. 60 с.
8. Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Діалектне розмаїття Карпатського краю. Івано-Франківськ : ПП «ТУР-ІНТЕЛЕКТ», 2014. 115 с.
9. Бірюк Л. Я. Професіографічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. URL : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Ppog_2015_1_3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Ppog_2015_1_3%20(1).pdf) (дата звернення : 18.03.2017).
10. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник. Київ : Слово, 2006. 304 с.
11. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посібник. вид. 2-ге, доп. Київ : Слово, 2012. 304 с.
12. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навч. посібник. Київ : Слово, 2003. 344 с.
13. Брітікова К. Мовленнєва компетентність педагога. URL : <file:///C:/Users/admin/Downloads/3565-7167-1-SM.pdf> (дата звернення : 26.04.2016).
14. Будянський Д. В. Сутність і структура риторичної культури викладача вищого навчального закладу. URL : <http://oaji.net/articles/2016/927-1462360489.pdf> (дата звернення : 06.09.2017).
15. Винницький В. М. Наголос в сучасній українській мові. Київ : Рад. школа, 1984. 160 с.
16. Воевутко Н. Ю. Сучасні тенденції модернізації професійної підготовки вчителів в Україні. URL : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/voyevutko._n._yu._current_trends

_of_modernization_of_teacher_training_in_ukraine.pdf (дата звернення : 04.04.2017).

17. Волкова Н. П. Волкова Педагогіка : навч. посіб. 3-тє. вид. Київ : Академвидав, 2009. 615 с.
18. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
19. Гавриловська М. В. Значення змісту понять «мовна компетентність» і «мовна компетентність» в освіті майбутнього вчителя : збірник наукових праць. 2011. Вип. 9. С. 95–100.
20. Голик С. Мовна особистість як об'єкт лінгвокультурологічних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 258–264.
21. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків. 2012. 171 с.
22. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 536 с.
23. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського. URL : www.dnrb.gov.ua/ (дата звернення : 02.02.2015).
24. Довідник з культури мови: посібник / за ред. С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологуб та ін. Київ : Вища школа, 2005. 399 с.
25. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
26. Жигір'єв В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка : нав. посіб. Київ : ТОВ «Кондор», 2012. 336 с.
27. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посібник. вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
28. Климова К. Формування культури українського мовлення в майбутніх учителів-нефілологів (психологічні передумови). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)* / за ред. Л. Мацько. Вип. 3. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 198–205.
29. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир : РУТА, 2010. 562 с.
30. Коваленко О. В. Українська мова. Підготовка до вступного тестування для старшокласників та абітурієнтів : Частина 1. Київ : СПДФО Поляков О. В., 2011. 90 с.

31. Культура мовлення і практикум з виразного читання. Матеріали URL : <http://kyltyramovlenna.blogspot.com/> (дата звернення : 07.12.2015).
32. Культура української мови / за ред. Русанівського М. В. Київ, 1990. 321 с.
33. Культура української мови : довідник. Київ : Либідь, 1990. 301 с.
34. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці, 2006. 456 с.
35. Лалак Н. Формування професійної компетентності у майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2009. № 5–6. С. 17–20.
36. Мала філологічна енциклопедія / укл.: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
37. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посібник. 2-ге. вид. Київ : Каравела, 2008. 54 с.
38. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
39. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге. вид. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
40. Науменко В. О. До уроків риторики в початкових класах : методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2010. 128 с.
41. Новий словник іншомовних слів і близько 40000 сл. і словосполучень / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : Арій, 2008. 672 с.
42. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. Стратегія реформування освіти України. Київ, 2003. 295 с.
43. Олійник Г. А. Виразне читання: посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2001. 224 с.
44. Олійник О., Шинкарук В. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
45. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994.
46. Пентиліук М., Маруніч І., Гайдаєнко І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 224 с.
47. Полякова Т., Стамбульська Т. Основи культури і техніки мовлення. Івано-Франківськ : СПД Іванців І. О., 2013. 72 с.
48. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посібник. 2-ге. вид. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
49. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручн. Тернопіль, 2000. 248 с.
50. Радевич – Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Київ : т-во «Знання», КОО, 2008. 291 с.

51. Рудницький Я. Як говорити по-літературному? Прага : Пробоєм, 1941. 63 с.
52. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для студентів серед і вищ. навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.
53. Семеног О. М. Культура української мови : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 216 с.
54. Семчук Д. Вивчення практичної стилістики та культури мовлення. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 128 с.
55. Сербенська О. А., Сербенська О. А. Культура усного мовлення : практикум. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 216 с.
56. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів. Одеса, 2013. 290 с.
57. Словник-довідник з культури української мови / авт. кол. : Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Львів, 1996. 368 с.
58. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. №3. С. 13–15.
59. Стилїстика української мови : підручник / за ред Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. Київ : Вища школа, 2005. 462 с.
60. Струганець Л. Трактвання поняття «формування мовної особистості» у курсі «культура мови». *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : збірник наукових праць. Дрогобич. 2012. Вип. II. С. 229–236.
61. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с.
62. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручн. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ : Алерта, 2011. 696 с.

Додаток 3

Критерійні показники, діагностичні ознаки і методики визначення сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці

Компоненти

критерійних

показників

Діагностичні ознаки компонентів
сформованості культури мовлення

Інструментарій/методики

Компоненти критерійних показників	Діагностичні ознаки компонентів сформованості культури мовлення	Інструментарій/ методики
<i>Мотиваційно-ціннісний компонент</i>		
Мотиваційний елемент	1.1 Розуміння суті та соціальної значущості своєї майбутньої професії. 1.2. Наявність стійкого активного інтересу, що спонукає до вивчення професійних і гуманітарних дисциплін. 1.3. Прагнення здійснювати пошук, аналіз й оцінку інформації, необхідної для постановки і рішення професійних завдань, професійного й особистісного розвитку. Бажання вирішувати поставлені навчально-професійні завдання на занятті професійного і гуманітарного циклів. 1.4. Прагнення одержати високу оцінку своєї навчальної і професійної діяльності.	– методика діагностики зовнішньої і внутрішньої мотивації (Т. Д. Дубовицька); – карта оцінки рівня сформованості мотиваційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка
Самоосвітній елемент	2.1. Здатність самостійно визначати завдання професійного й особистісного розвитку в умовах оновлення цілей, змісту, зміни технологій. 2.2. Здатність самостійно планувати і здійснювати самоконтроль своєї самоосвітньої діяльності в навчанні. 2.3. Знання й уміння організації самоосвітньої діяльності в процесі рішення поставлених завдань під час вивчення гуманітарних і професійних дисциплін. 2.4. Прагнення до самостійного пошуку і аналізу навчальної інформації.	– анкета/методика визначення рівня сформованості самоосвітнього елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка

Організаційний елемент	3.1. Знання й уміння організовувати технологічний процес (під час проходження виробничої практики). 3.2. Уміння організовувати навчальний процес: організовувати усі види практик студентів. 3.3. Уміння здійснювати педагогічний контроль і педагогічний супровід групи студентів в урочній і позаурочній діяльності, організовувати різні види позаурочної діяльності і спілкування студентів. 3.4. Уміння передбачати, виявляти і вирішувати самостійно організаційні проблеми, які заважають викладанню предмета і звичайної діяльності групи в назанятті.	– анкета/методика визначення рівня сформованості організаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості організаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка
<i>Когнітивно-пізнавальний компонент</i>		
Конструкторський елемент	4.1. Конструктивні знання щодо підбору готової навчальної інформації (тексти, ілюстрації, схеми, таблиці тощо). 4.2. Здатність творчо підходити до створення своїх варіантів навчальної інформації, наочних дидактичних посібників, контрольних текстів, презентацій і тому подібне за допомогою ефективного використання сучасних освітніх форм, засобів, технологій, інформаційно-комунікаційних технологій. 4.3. Уміння сконструювати ефективний навчальний процес для нової, непередбачуваної педагогічної ситуації. 4.4. Здатність створювати навчальні й освітні програми, навчально-методичні комплекси.	– анкета/методика визначення рівня сформованості конструкторського елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості конструкторського елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці(розроблена автором); – експертна оцінка
Дослідницький елемент	5.1. Наявність уявлень про можливі джерела педагогічного дослідження, критичне відношення до джерел і докази їх репрезентативності. 5.2. Уміння втілювати базові знання із загальної педагогіки в практику історико-педагогічного і психологічного аналізу. 5.3. Володіння методами історико-педагогічного і психологічного дослідження, аналізу. 5.4. Здатність критично оцінити історико-педагогічну спадщину і витягнути з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності.	– анкета/методика визначення рівня сформованості дослідницького елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості дослідницького елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка

Здоров'язберігаючий елемент	6.1. Знання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту. 6.2. Розуміння особистої безпеки і здатність її забезпечення, розуміння здоров'я – як одну із людських цінностей, готовність і здатність до своєї безпечної поведінки. 6.3. Здатність здійснювати контроль за забезпеченням безпечних умов роботи студентів і за оснащенням робочих місць під час проходження педагогічної практики. 6.4. Здатність забезпечувати додержання технологічної і виробничої дисципліни, додержання техніки безпеки (на педагогічній практиці).	– анкета/методика визначення рівня сформованості здоров'язберігаючого елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості здоров'язберігаючого елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка
Поведінковий елемент	7.1. Включає знання про професійно-педагогічну культуру, етичних принципів спілкування ідей гуманізму. 7.2. Здатність мати професійно-педагогічну культуру і транслювати її. 7.3. Здатність бути толерантним до інших культур, думок, суджень; знання джерел, причин, видів і способів вирішення конфліктів. 7.4. Знання особливостей спілкування, залежно від статі, вікових і індивідуальних особливостей студентів, знання ролей і рольових очікувань в спілкуванні і здатність їх застосовувати в різних ситуаціях.	– анкета/методика визначення рівня сформованості поведінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості поведінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором); – експертна оцінка
<i>Комунікативно-інформаційний компонент</i>		
Комунікативний елемент	8.1. Мовні знання, уміння і навички. 8.2. Здійснення у межах освітнього процесу системи підвищення кваліфікації навчального матеріалу різного роду, представленого комунікативним, мовно-діяльним і мовним аспектами. 8.3. Здатність активізувати свій суб'єктний досвід, особистісний потенціал із метою досягнення індивідуальних завдань. 8.4. Засвоєння певної сукупності знань, які є складовими лінгвістичної, мовної, комунікативної, фольклорної, літературної, етнокультурознавчої, педагогічної, психологічної, методичної, інформаційної, дослідницької культур.	– анкета/методика визначення рівня сформованості комунікативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості комунікативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка.

<i>Інформаційний елемент</i>	9.1. Формування та поглиблення знань, умінь і навичок у галузі інформатики, комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечує розвиток інформаційної культури та використання новітніх інформаційних технологій у професійно-педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи. 9.2. Уміння користуватися інструментарієм науково-дослідної роботи. 9.3. Володіння навичками роботи зберігання й обробки, у т. ч. комп'ютерної лінгвістичної, мовної, комунікативної, фольклорної, літературної інформації, автентичного матеріалу, створення навчально-методичних комплексів тощо. 9.4. Усвідомлене ставлення майбутніх учителів початкової школи до інноваційних технологій, їх ролі в розв'язанні актуальних проблем педагогічної освіти та реалізується в оригінальному розв'язанні педагогічних завдань, в імпровізації, експромті.	– анкета/методика визначення рівня сформованості інформаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості інформаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором); – експертна оцінка
<i>Креативний компонент</i>		
<i>Креативний елемент</i>	10.1. Ставлення до інноваційної діяльності як до перетворення, розвитку. 10.2. Розвиток пізнавальної активності, креативності, готовності до самоорганізації і саморозвитку, з адекватною оцінкою своїх здібностей і потреб. 10.3. Розвиток мислення майбутнього учителя початкової школи, його гнучкості та оригінальності, відкритості до нового, здатність до пошуку та застосування альтернативних прийомів і методів для вирішення педагогічних завдань, психологічна готовність до інноваційної діяльності. 10.4. Забезпечує цілеспрямований, осмислений, планомірний, творчий характер діяльності	– анкета/методика визначення рівня сформованості креативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості креативного елементу – культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки (розроблена автором); – експертна оцінка
<i>– Операційно-діяльнісний компонент</i>		

<i>Рефлексійний елемент</i>	11.1. Уміння адекватно оцінювати себе як особистість і майбутнього вчителя початкової школи 11.2. Уміння здійснювати рефлексію своїх навчально-педагогічних дій і результатів. 11.3. Уміння вибирати альтернативні способи під час вирішення навчально-педагогічних завдань. 11.4. Уміння коригувати власну поведінку і навчально-педагогічну діяльність на основі аналізу власного досвіду і досвіду інших майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці	– анкета/методика визначення рівня сформованості елементу рефлексії культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці(розроблена автором); – карта оцінки рівня сформованості елементу рефлексії культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором); – психологічні тести (тест «Самооцінка» за Будассі та ін.); – експертна оцінка
<i>Оцінковий елемент</i>	12.1. Знання про контрольно-оцінні і діагностико-оцінні методики 12.2. Уміння оцінювати результати своєї навчально-педагогічної діяльності. 12.3. Уміння оцінювати результати навчально-педагогічної діяльності студентів. 12.4. Здатність здійснювати самооцінку рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки	– анкета/методика визначення рівня сформованості оцінного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором) – карта оцінки рівня сформованості оцінного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці (розроблена автором); – експертна оцінка

Додаток К

Зміст рівнів сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці

Критерійні показники компонентів		Рівні сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці		
		Низький	Середній	Високий
Мотиваційно-ціннісний компонент				
Мотиваційний	Мотиви до культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці виражені слабо, немає інтересу, що спонукає до педагогічної діяльності. Пасивність на занятті, небажання вступати в діалог на професійні теми, вступати в дискусії, відсутність особистісної думки на професійні теми. Вибірче включення в навчальну діяльність. Студент не зв'язує особистісні потреби культури мовлення з майбутньою педагогічною діяльністю.	Мотиви до культури мовлення постійні, є стійкий інтерес до педагогічних знань і до навчання. Активність на занятті, участь у діалогах і дискусіях на професійні теми носить непостійний характер. Усвідомлення особистісної і соціальної значущості культури мовлення носить непостійний характер.	Мотиви до культури мовлення яскраво виражені, є стійкий інтерес, що спонукає до навчання. Бере активну участь на занятті, в обговореннях дискусійних питань на професійні теми, ініціює і підтримує спілкування, застосовуючи знання педагогіки. Усвідомлює всю важливість прояву особистісної і соціальної значущості майбутньої педагогічної діяльності.	
Самоосвітній	Студент не відчуває потреби в оволодінні самоосвітньою діяльністю. Не здатний самостійно визначати цілі і завдання професійного і особистісного розвитку. Зазнає утруднення в самостійному плануванні і здійсненні самоконтролю своєї самоосвітньої діяльності. Прагнення до самостійного пошуку й аналізу навчальної інформації виражене слабо.	Студент відчуває потребу в оволодінні самоосвітньою діяльністю. Добре визначає цілі і завдання професійного й особистісного розвитку. Здатний самостійно планувати і здійснювати самоконтроль своєї самоосвітньої діяльності. Прагнення до самостійного пошуку й аналізу навчальної інформації виражено недостатньо яскраво.	Студент відчуває стійку потребу в оволодінні самоосвітньою діяльністю. Уміння самостійно визначати цілі і завдання професійного і особистісного розвитку на високому рівні. Відмінно справляється з самостійним плануванням і здійсненням самоконтролю своєї самоосвітньої діяльності. Усвідомлено прагне до самостійного пошуку й аналізу навчальної інформації.	
Когнітивно-пізнавальний компонент				

Організаційний	Слабо розвинені педагогічні вміння організовувати різні види урочної і позаурочної діяльності студентів, навчальний процес. Немає здатності передбачати, виявляти і вирішувати самостійно організаційні проблеми, котрі заважають викладанню предмета і звичайної діяльності групи в лабораторії або на занятті.	У достатній мірі розвинені педагогічні уміння організовувати різні види урочної і позаурочної діяльності студентів. Студент здатний передбачати, виявляти і вирішувати самостійно організаційні проблеми, які заважають викладанню дисципліни і звичайної діяльності групи в лабораторії або на занятті.	Студент повністю вміє організовувати різні види урочної і позаурочної діяльності. Студент відмінно передбачає, виявляє і вирішує самостійно організаційні проблеми, що заважають навчанню дисципліни і звичайної діяльності групи лабораторії або на занятті.
Конструкторський	Насилу здатний відбирати і застосовувати на практиці технології, методи, прийоми і спеціальні засоби, створювати свої варіанти навчальної інформації.	Досить добре володіє умінням відбирати і застосовувати на практиці технології, методи, прийоми і спеціальні засоби, створювати свої варіанти навчальної інформації.	Відбір і застосування на практиці технологій, методів, прийомів і спеціальних засобів, створення своїх варіантів навчальної інформації носить яскраво виражений творчий характер.
Дослідницький	Слабо володіють умінням аналізувати і критично оцінювати історично-педагогічну спадщину і витягати з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності.	Володіють умінням аналізувати і критично оцінювати історично-педагогічну спадщину і витягати з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності, проте вимагають доопрацювання і досконалості.	Володіють глибоким, стійким умінням аналізувати і критично оцінювати історично-педагогічну спадщину і витягати з неї ціннісно-сміслові орієнтири власної педагогічної діяльності.

Здоров'язберігаючий	Знання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту носить фрагментарний характер. Немає ясного розуміння особистої безпеки і здатності її забезпечення, здоров'я не усвідомлюється як одна з людських цінностей. Здатність здійснювати контроль за забезпеченням безпечних умов роботи і за оснащенням робочих місць під час проходження практик виражена слабо. Студент не володіє умінням забезпечувати додержання технологічної дисципліни, додержання техніки безпеки (на педагогічній практиці).	Студент не в повному обсязі має знання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту. Простежується розуміння особистої безпеки і здатності її забезпечення, не повною мірою усвідомлюється цінність здоров'я. Спостерігається хороша здатність здійснювати контроль за забезпеченням безпечних умов роботи студента і за оснащенням робочих місць під час проходження педагогічної практики. Уміння забезпечувати додержання технологічної дисципліни, додержання техніки безпеки (на педагогічній практиці) вимагають досконалості.	Має міцні знання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту. Є присутнім глибоке розуміння особистої безпеки і здатності її забезпечення, повністю усвідомлюється цінність здоров'я. Студент здатний здійснювати контроль за забезпеченням безпечних умов роботи і за оснащенням робочих місць під час проходження педагогічної практики. Студент повністю володіє умінням забезпечувати додержання технологічної дисципліни, додержання техніки безпеки (на педагогічній практиці).
Поведінковий	Має слабе уявлення про культуру мовлення майбутніх учителів початкової школи, тому практично нерозвинена здатність мати культуру мовлення і транслювати її, бути толерантним до інших культур. Не здатний забезпечувати освітню і соціальну інтеграцію студентів із соціальними диспропорціями і фізичними недоліками.	Досить повно володіє знанням про культуру мовлення майбутніх учителів початкової школи, має культуру мовлення і здатний транслювати її, бути толерантним до інших культур. Здатний забезпечувати освітню і соціальну інтеграцію студентів з соціальними диспропорціями і фізичними недоліками.	Грунтовно володіє знанням про культуру мовлення майбутніх учителів початкової школи, має яскраво виражену культуру мовлення і здатний транслювати її, бути толерантним до інших культур. Здатний повною мірою забезпечувати освітню і соціальну інтеграцію студентів із соціальними диспропорціями і фізичними недоліками.
Комунікативно-інформаційний компонент			

<i>Комунікативний елемент</i>	Мовні знання, уміння навички, комунікативні вміння розвинені слабо: уникають виступу перед аудиторією, участь в навчальній діяльності і педагогічному спілкуванні в силу вимушеної мотивації.	Здатний аргументовано відстоювати свою професійну точку зору. Комунікативні уміння: толерантність у сприйнятті партнера з навчальної діяльності добре розвинена, продуктивність спілкування носить творчий, стійкий характер. Володіє певною сукупністю знань, які є складовими лінгвістичної, мовної, комунікативної, фольклорної, літературної, етнокультурознавчої, педагогічної, психологічної, методичної, інформаційної, дослідницької культур.	Аргументованість висунення власного алгоритму діяльності та його відстоювання. Уміння виражені достатньо: простежується толерантність у сприйнятті партнера з навчальної діяльності, вираженість і стійкість прагнення до продуктивного спілкування в навчальній діяльності. Здатні активізувати свій суб'єктний досвід, особистісний потенціал із метою досягнення індивідуальних завдань.
<i>Інформаційний елементу</i>	Насилу здатний відбирати і застосовувати на практиці знання, вміння і навички у галузі інформатики, комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують розвиток інформаційної культури та використання новітніх інформаційних технологій у професійно-педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи.	Досить добре володіє вмінням відбирати і застосовувати на практиці знання, уміння і навички у галузі інформатики, комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують розвиток інформаційної культури та використання новітніх інформаційних технологій у професійно-педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи.	Відбір і застосування на практиці технологій, методів, прийомів і спеціальних засобів, створення своїх варіантів навчальної інформації носить яскраво виражений творчий характер. Досконало володіє вмінням відбирати і застосовувати на практиці знання, уміння і навички у галузі інформатики, комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують розвиток інформаційної культури та використання новітніх інформаційних технологій у професійно-педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи
<i>Креативний компонент</i>			

<i>Креативний елемент</i>	Слабо володіють умінями інноваційної діяльності як перетворення, розвитку власної педагогічної діяльності. Пізнавальна активність, креативність, готовність до самоорганізації і саморозвитку, не узгоджується з адекватною оцінкою своїх здібностей і потреб.	Володіють умінями інноваційної діяльності як перетворення, розвитку власної педагогічної діяльності. Пізнавальна активність, креативність, готовність до самоорганізації і саморозвитку, узгоджується з адекватною оцінкою своїх здібностей і потреб.	Володіють глибокими, стійкими умінями інноваційної діяльності як перетворення, розвитку власної педагогічної діяльності. Пізнавальна активність, креативність, готовність до самоорганізації і саморозвитку, узгоджується з адекватною оцінкою своїх здібностей і потреб. Забезпечується цілеспрямований, осмислений, планомірний, творчий характер діяльності.
<i>Операційно-діяльнісний компонент</i>			
<i>Рефлексійний елемент</i>	Слабкий розвиток умінь здійснювати самоаналіз, самооцінку та рефлексію своєї педагогічної діяльності. Не володіє здатністю контролювати і здійснювати коригування своєї культури мовлення.	Студентом усвідомлюється значущість вдосконалення вмінь здійснювати самоаналіз, самооцінку і рефлексію своєї культури мовлення, контролювати і здійснювати коригування своєї культури мовлення, проте вони вимагають досконалості.	Студент повністю володіє умінями здійснювати самоаналіз, самооцінку і рефлексію. Здатний контролювати і здійснювати коригування своєю культурою мовлення; здатний самостійно намічати і реалізовувати шляхи подальшого розвитку своєї культури мовлення.
<i>Оцінковий елемент</i>	Слабо розвинені уміння вести облік результатів педагогічної діяльності, здійснювати аналіз і самоаналіз освітнього процесу і результатів діяльності майбутнього вчителя початкової школи в професійній підготовці. Важко здійснює аналіз власного досвіду і досвіду інших майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Не вміє адекватно оцінювати результати своєї навчальної і педагогічної діяльності. Характеризується неадекватною самооцінкою	Досить добре розвинені вміння вести облік результатів педагогічної діяльності, здійснювати аналіз і самоаналіз освітнього процесу і результатів діяльності майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці. Досить повно здійснює аналіз власного досвіду і досвіду інших майбутніх учителів початкової школи. Здатний адекватно оцінювати результати своєї навчальної і педагогічної діяльності. Характеризується в основному адекватною самооцінкою	Студент повністю володіє умінями вести облік результатів педагогічної діяльності, здійснювати аналіз і самоаналіз освітнього процесу і результатів діяльності майбутнього вчителя початкової школи в професійній підготовці. Глибоко і з цікавістю здійснює аналіз власного досвіду і досвіду інших майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, прагне адекватно оцінювати результати своєї навчальної і педагогічної діяльності. Адекватна самооцінка.

Додаток Л

Методика діагностики рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Додаток Л 1

І блок

Мотиваційно-ціннісний компонент

Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації Т. Д. Дубовицької (для визначення рівня внутрішньої і зовнішньої мотивації студентів) (адаптована авторкою).

Інструкція

Вам пропонується взяти участь у дослідженні, спрямованому на підвищення ефективності навчання. Прочитайте кожне висловлювання і виразіть своє відношення до дисципліни, що вивчається, проставивши навпроти номера висловлювання свою відповідь, використовуючи для цього такі позначення:

правильно – (+ +);

мабуть, правильно – (+);

мабуть, неправильно – (-);

неправильно – (- -).

Пам'ятайте, що якість наших рекомендацій залежатиме від щирості та точності Ваших відповідей.

1. Вивчення цієї дисципліни дасть мені можливість дізнатися багато важливого для себе, проявити свої здібності.

2. Дисципліна, що вивчається, є цікавою для мене і я хочу знати з цієї дисципліни якомога більше.

3. У вивченні цієї дисципліни мені досить тих знань, які я одержую на занятті.

4. Навчальні завдання з цієї дисципліни мені нецікаві, я їх виконую тому, що цього вимагає вчитель (викладач).

5. Труднощі, що виникають під час вивчення цієї дисципліни, роблять його для мене ще більш захоплюючим.

6. У вивченні цієї дисципліни окрім підручників і рекомендованої літератури самостійно читаю додаткову літературу.

7. Уважаю, що важкі теоретичні питання з цієї дисципліни можна було б не вивчати.

8. Якщо щось не виходить із цієї дисципліни – намагаюся розібратися і дійти до суті.

9. На заняттях з цієї дисципліни у мене часто буває такий стан, коли «зовсім не хочеться вчитися».

10. Активно працюю і виконую завдання тільки під контролем учителя (викладача).

11. Матеріал, що вивчається з цієї дисципліни, з цікавістю обговорюю у вільний час зі своїми однокласниками (друзями).

12. Намагаюся самостійно виконувати завдання з цієї дисципліни, не люблю, коли мені підказують і допомагають.

13. За можливості намагаюся списати у товаришів або прошу когось виконати завдання за мене.

14. Уважаю, що всі знання з цієї дисципліни є цінними і, за можливості, треба знати з цієї дисципліни якомога більше.

15. Оцінка з цієї дисципліни для мене важливіша, ніж з інших.

16. Якщо я погано підготовлений до заняття, то особливо не засмучуюся і не переживаю.

17. Мої інтереси і захоплення у вільний час пов'язані з цією дисципліною.

18. Ця дисципліна дається мені важко і мені доводиться примушувати себе виконувати навчальні завдання.

19. Якщо у зв'язку з хворобою (чи з іншої причини) я пропускаю заняття з цієї дисципліни, то мене це засмучує.

Додаток Л 2

II блок

Когнітивно-пізнавальний компонент

**Анкета визначення рівня сформованості когнітивно-пізнавального
блоку сформованості культури мовлення майбутніх учителів
початкової школи у процесі професійної підготовки**

Оцініть за 5-бальною системою наведені твердження за значущістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості твердження, 5 балів – максимальній

№ з/п	Організаційний елемент	Бали
1.	Володію навичками організації і проведення ділових або рольових ігор з учнями під час проходження педагогічної практики і/або однокласниками на занятті	1 2 3 4 5
2.	Умію організовувати різні види позаурочної діяльності учнів і/або однокласників	1 2 3 4 5
3.	Умію передбачати деякі організаційні проблеми, які перешкоджають безперебійній роботі класу і застосовувати заходи з їх запобігання	1 2 3 4 5
4.	Умію самостійно виявляти і вирішувати організаційні проблеми, які заважають викладанню предмета і звичайної діяльності групи в класі	1 2 3 4 5
5.	Умію самостійно вирішувати проблемні педагогічні ситуації під час проходження педагогічної практики або на занятті	1 2 3 4 5
	Конструкторський елемент	
6.	Добре вмію робити презентації з гуманітарних і професійних дисциплін	1 2 3 4 5
7.	Упевнено застосовую інформаційні технології в процесі підготовки до заняття і під час нього	1 2 3 4 5
8.	Умію самостійно створювати свої варіанти навчальної інформації, наочних дидактичних посібників, конспектів лекцій, контрольних текстів, тестів на перевірку знань та ін. учнів	1 2 3 4 5
9.	Умію створювати повчальні відеоролики	1 2 3 4 5
10.	Умію самостійно конструювати урок	1 2 3 4 5
11.	Конструюю урок з опорою на формування компетентностей з урахуванням нових вимог державного стандарту	1 2 3 4 5
	Дослідницький елемент	1 2 3 4 5
12.	Умію писати наукові тези (статті) з професійно-педагогічної тематики	1 2 3 4 5
13.	Володію навичками підготовки доповіді (реферату, есе) на	1 2 3 4 5

	різну тематику	
14.	Володію сучасними методами і способами пошуку, збирання й оброблення інформації	1 2 3 4 5
15.	Володію навичками порівняльного аналізу в роботі над професійно-педагогічними темами дослідження	1 2 3 4 5
16.	Умію критично оцінити інформацію з професійно-педагогічної і гуманітарної тематики, знайденої в Інтернеті або науковій літературі	1 2 3 4 5
17.	Умію робити власні висновки і висловлювати думку щодо професійно-педагогічної і гуманітарної тематики на занятті	1 2 3 4 5
	Здоров'язберігаючий елемент	
18.	Знаю норми гігієни і стежу за тим, щоб їх додержувалися учні	1 2 3 4 5
19.	Можу визначити самопочуття учнів і/або однокласників і вжити певних заходів	1 2 3 4 5
20.	Умію проводити «фізкультхвилинки» з учнями під час проходження педагогічної практики і/або однокласниками на занятті	1 2 3 4 5
21.	Регулярно займаюся спортом, відвідую спортивні секції (басейн, фітнес) у вільний від навчання час	1 2 3 4 5
22.	Веду здоровий спосіб життя	1 2 3 4 5
23.	Знаю, які зробити дії, щоб зберегти життя і здоров'я учнів під час екстремальних ситуацій (пожежа, аварія, повінь та ін.)	1 2 3 4 5
	Поведінковий елемент	
24.	Завжди проявляю ввічливість і шанобливе ставлення до партнерів зі спілкування	1 2 3 4 5
25.	Враховую в спілкуванні відмітні культурні особливості співрозмовників	1 2 3 4 5
26.	Знайомий(а) з традиціями і нормами соціальної поведінки основних народів, що мешкають в моєму регіоні	1 2 3 4 5
27.	Намагаюся вивчити особливості духовної і побутової культури народів, що мешкають у моєму регіоні	1 2 3 4 5
28.	Маю культуру мовлення і транслиую тим, хто її вивчає, однокласникам і педагогам	1 2 3 4 5
29.	Терпляче ставлюся до учнів, які повільно засвоюють матеріал, не дозволяю собі підвищувати голос і грубити їм	1 2 3 4 5
30.	Умію ввічливо, але строго відповісти на грубі нешанобливі репліки в мою адресу	1 2 3 4 5

Ключ до тесту й оброблення результатів тесту. В процесі обробки результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувача.

**Карта оцінки рівня сформованості конструкторського елементу
культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі
професійної підготовки**

Оцініть себе за 10-бальною шкалою на скільки ви знаєте і володієте
такими знаннями, уміннями, навичками

	Елементи формування культури мовлення: конструкторський елемент	Бали									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Конструктивні знання щодо підбору готової навчальної інформації (тексти, ілюстрації, схеми, таблиці тощо)										
2	Здатність творчо підходити до створення своїх варіантів навчальної інформації, наочних дидактичних посібників, конспектів лекцій, контрольних текстів, опорних конспектів, презентацій тощо										
3	Знання технологій, методів і прийомів, форм і спеціальних засобів навчання										
4	Здатність вибирати необхідні технології, методи і прийоми навчання, спеціальні засоби навчання для організації і проведення навчального заняття										
5	Уміння сконструювати ефективний навчальний процес для нової, непередбачуваної педагогічної ситуації										
6	Уміння ефективно використати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пошуку інформації, проектуванні уроків, конструюванні навчального процесу										
7	Здатність створювати навчальні й освітні програми, навчально-методичні комплекси на основі вимог державного стандарту й інших нормативних документів										

**Карта оцінки рівня сформованості дослідницького елементу культури
мовлення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної
підготовки**

Оцініть себе за 10-бальною шкалою на скільки ви знаєте і володієте
такими знаннями, уміннями, навичками

	Елементи формування культури мовлення: дослідницький елемент	Бали									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Додаток Л 3

ІІІ блок

Комунікативно-інформаційний компонент

Анкета визначення рівня сформованості комунікативно-інформаційного компонента культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Оцініть за 5-бальною системою наведені твердження за значимістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості твердження, 5 балів – максимальній. Цифру обведіть кружечком

№ з/п	Комунікативний та інформаційний елементи	
1.	Володію навичками публічних виступів з доповіддю (рефератом, есе) з різних тем	1 2 3 4 5
2.	Умію колективно взаємодіяти при рішенні комунікативно-професійних завдань	1 2 3 4 5
3.	Вибираю стиль спілкування залежно від соціальної ситуації й оточення	1 2 3 4 5
4.	Ефективно працюю в гурті при підготовці до занять	1 2 3 4 5
5.	Не відчуваю емоційного бар'єру при здійсненні комунікації	1 2 3 4 5
6.	На занятті прагну відповідати на питання вчителя (викладача), висловлювати свої думки	1 2 3 4 5
7.	Мені легко вдається висловити свою думку під час обговорення професійно-педагогічних і гуманітарних тем	1 2 3 4 5
8.	Виразити думки письмово, відповідаючи на професійно-педагогічні та гуманітарні питання, вдається мені легше, ніж під час усної відповіді	1 2 3 4 5
9.	Під час публічного виступу мені легко вдається утримувати увагу слухачів завдяки виразній мові і живій інтонації в голосі	1 2 3 4 5
10.	Легко справляюся зі своїм хвилюванням під час публічних виступів	1 2 3 4 5
11.	Прагну до вивчення нової техніки, прийомів усної і письмової мови, щоб застосувати їх на практиці	1 2 3 4 5
12.	Намагаюся поліпшити власні навички усної і письмової мови за будь-якої нагоди	1 2 3 4 5
13.	Володію навичками спілкування за допомогою інформаційних засобів комунікацій (skype, ICQ, mail агент, електронна пошта, чат та ін.)	1 2 3 4 5

Під час обробки результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувача.

Шкала 1. Комунікативно-інформаційний елемент: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 (максимально – 65 балів).

Комунікативно-інформаційний блок, максимально – 65 балів.

[illegible]

Додаток Л 5

V блок

Операційно-діяльнісний компонент

Методика визначення рівня сформованості операційно-діяльнісного компоненту культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Оцініть за 5-бальною системою наведені твердження за значимістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості твердження, 5 балів – максимальній.

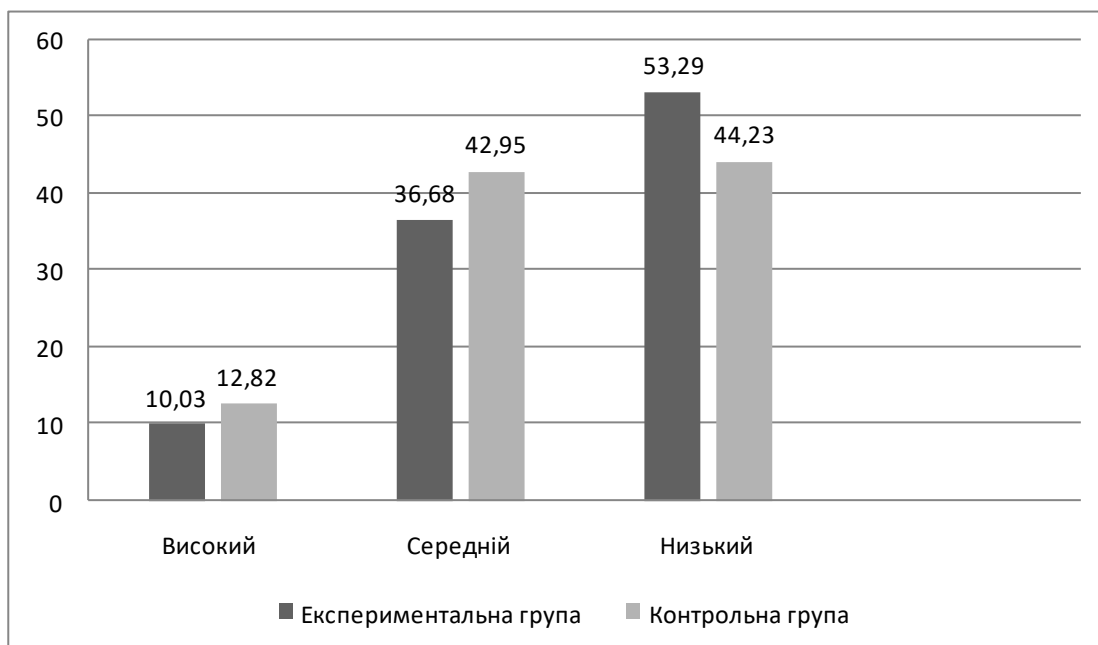
№ з/п	Елементи культури мовлення: рефлексійний елемент	Бали
1.	Легко можу назвати свої сильні і слабкі якості	1 2 3 4 5
2.	Знаю свій тип темпераменту	1 2 3 4 5
3.	Володію способами регуляції свого емоційного стану і поведінки	1 2 3 4 5
4.	Можу визначити тип темпераменту учнів і/або однокласників за допомогою спостереження	1 2 3 4 5
5.	Можу знайти індивідуальний підхід до людей (учнів, однокласників, педагогів) завдяки тому, що розбираюся в типах темпераменту	1 2 3 4 5
6.	З бажанням користуюся психологічними тестами, щоб краще зрозуміти себе	1 2 3 4 5
7.	Адекватно оцінюю свої навчально-педагогічні знання і здібності	1 2 3 4 5
8.	На основі аналізу своїх особистих якостей і навчально-педагогічних умінь умію складати план подальшого розвитку і самонавчання	1 2 3 4 5
9.	У процесі взаємодії з людьми вмію «стати на місце іншого»	1 2 3 4 5
10.	Умію співвідносити результати з метою навчально-педагогічної діяльності. Якщо результати навчально-педагогічної діяльності не відповідають заданій меті, умію коригувати свою діяльність	1 2 3 4 5
11.	Умію своєчасно виявляти помилки, що виникають під час вирішення навчально-педагогічної проблеми і ліквідовувати їх	1 2 3 4 5
12.	Працюючи в команді над навчально-педагогічним завданням, умію приймати відповідальність за те, що відбувається в групі	1 2 3 4 5
13.	Завжди переймаю відповідальність на себе за всі успіхи і невдачі в житті, навчанні, педагогічній діяльності	1 2 3 4 5
	Оцінковий елемент	
14.	Знаю про різні контрольно-оцінні методи й інструменти	1 2 3 4 5
15.	Розумію різницю між поняттями «відмітка» і «оцінка»	1 2 3 4 5

Додаток М

Статистичні матеріали діагностики рівня культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

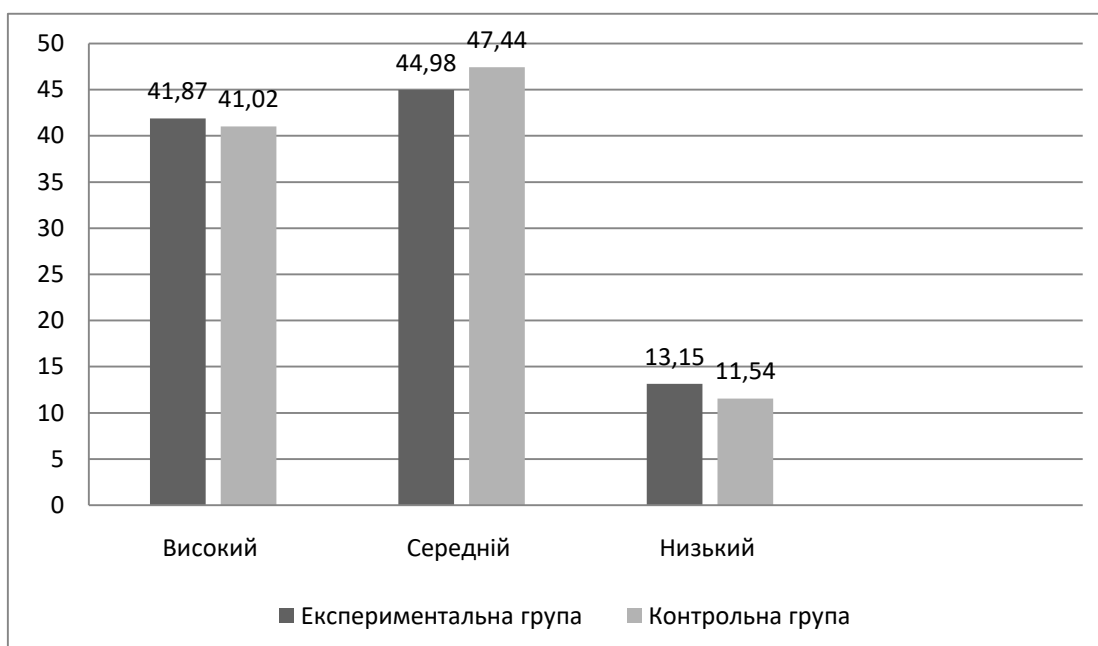
Додаток М 1

Рівень внутрішньої мотивації студентів на початку формувального етапу експерименту у %

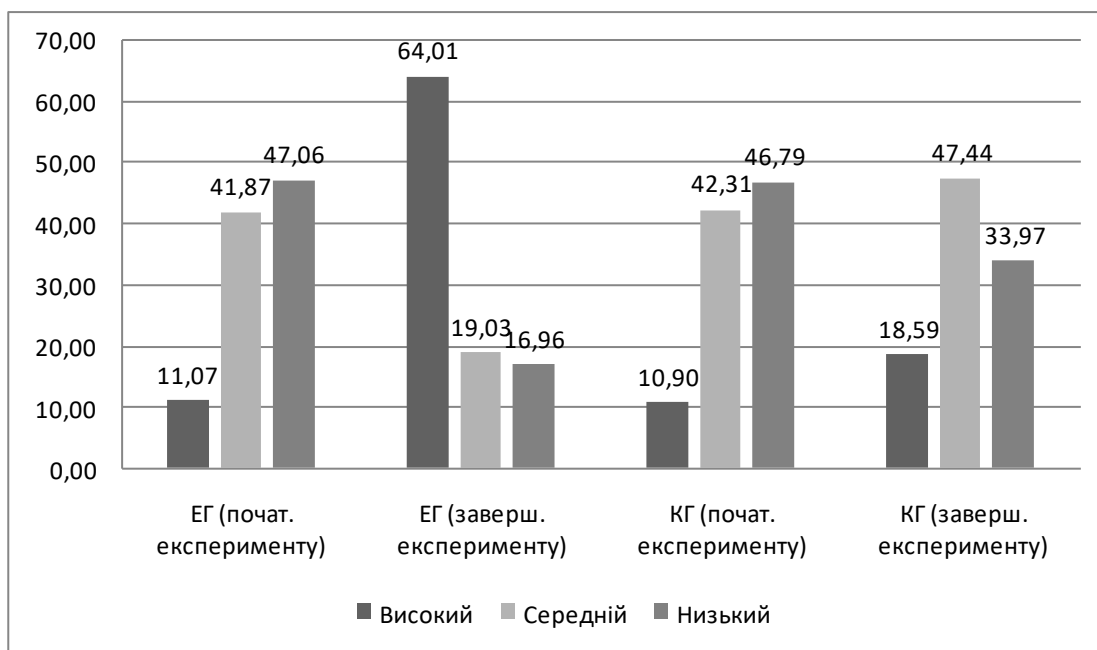
Додаток М 2

Розподіл студентів за рівнями сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці на початку формувального етапу експерименту у %

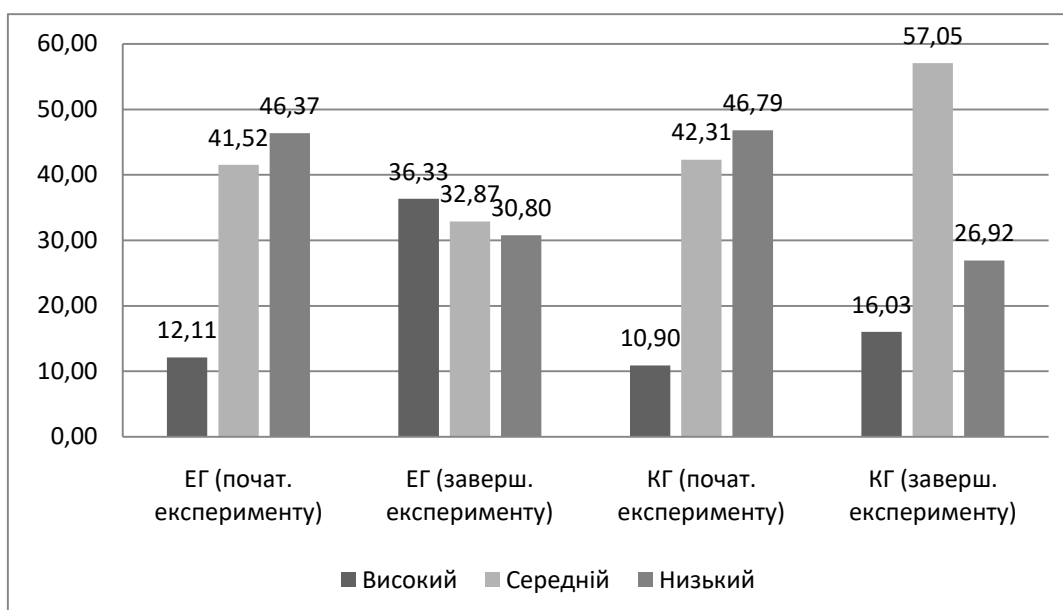
Додаток М 3

Динаміка сформованості мотиваційного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальної і контрольної груп на початку та на завершення педагогічного експерименту

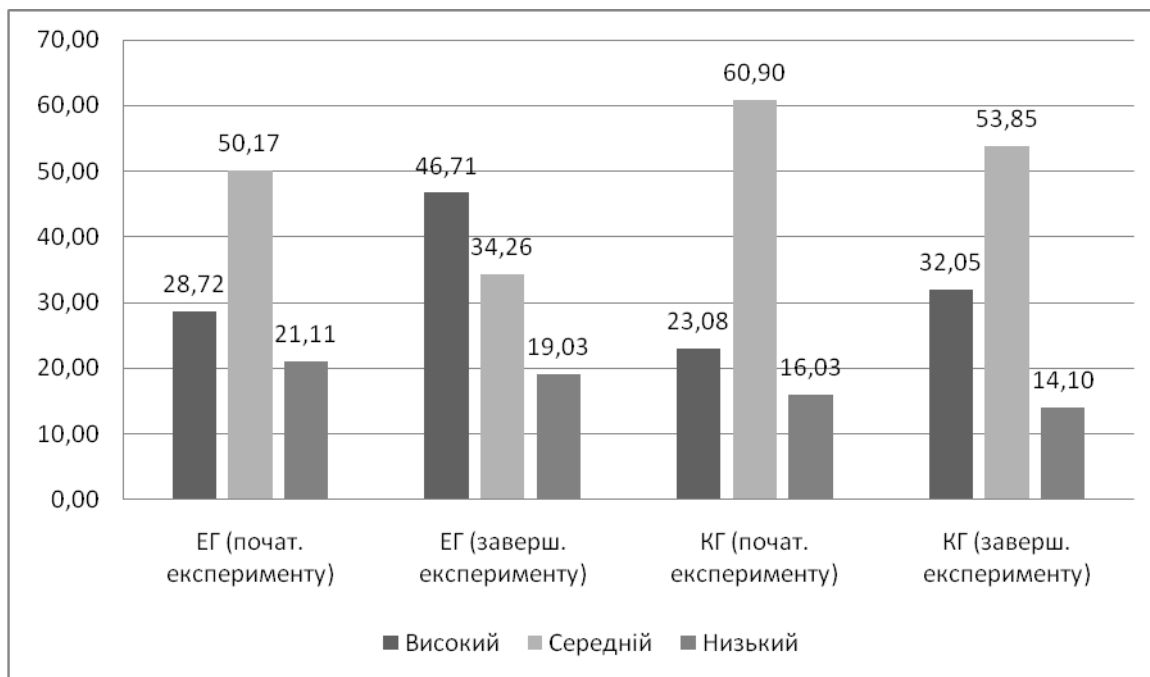
Додаток М 4

Порівняльний аналіз результатів дослідження самоосвітнього елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

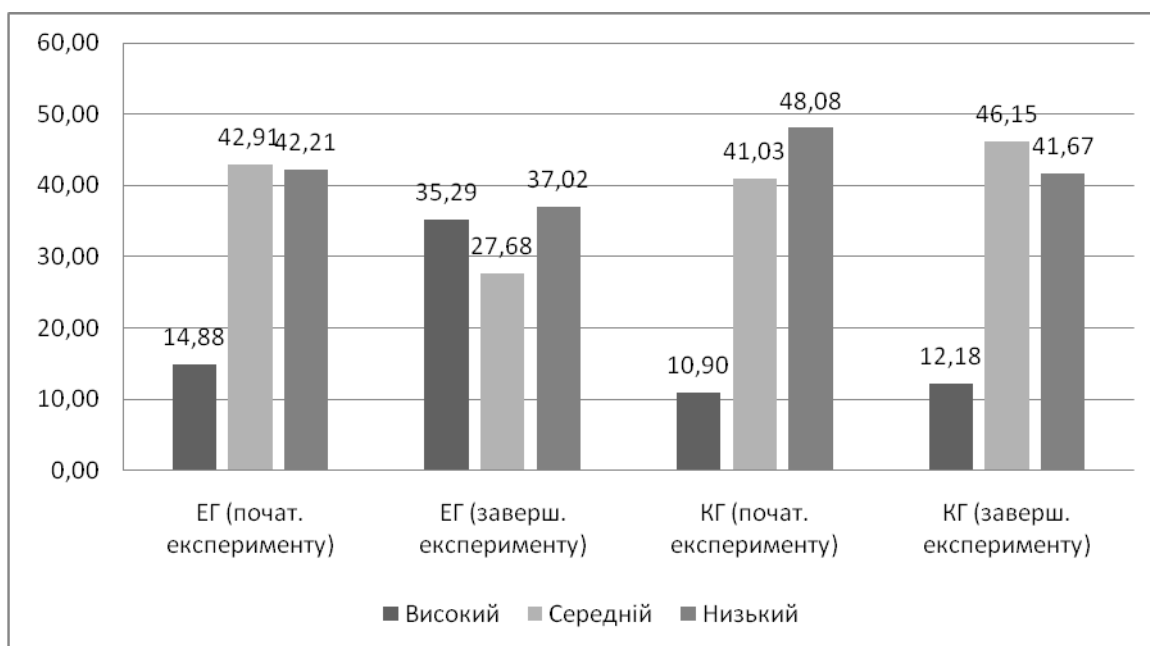
Додаток М 5

Аналіз результатів дослідження організаційного елементу рівня сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

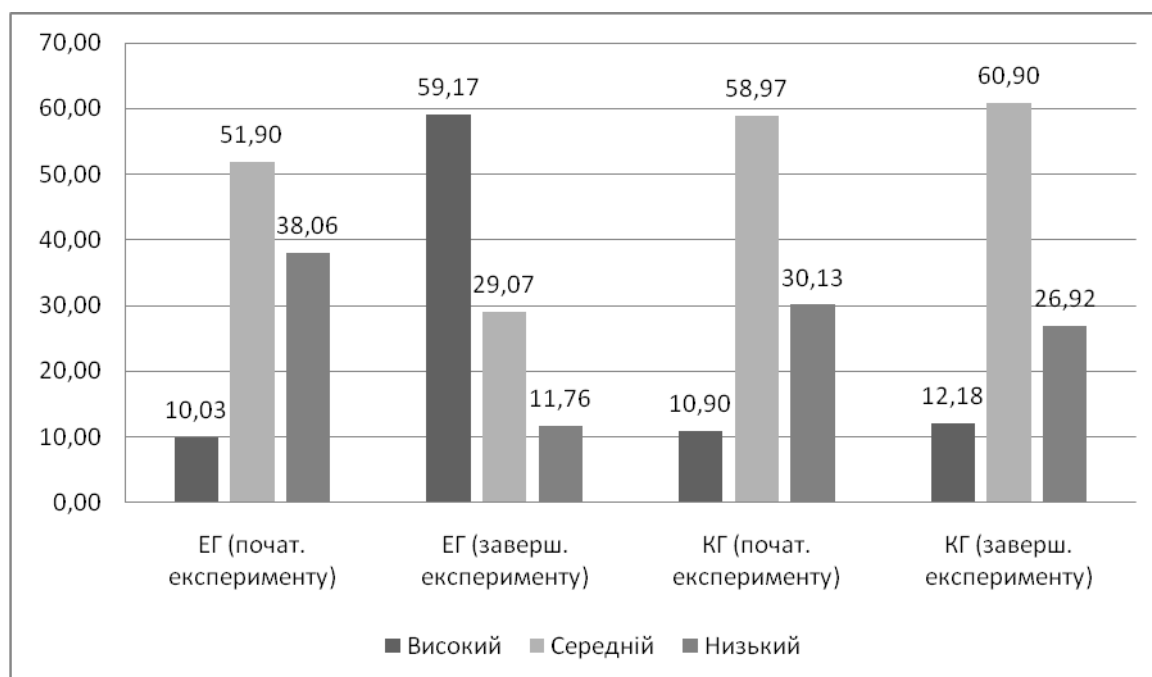
Додаток М 6

Рівень сформованості конструкторського елементу педагогічної компетенції на початку і на завершення формувального етапу експерименту у %

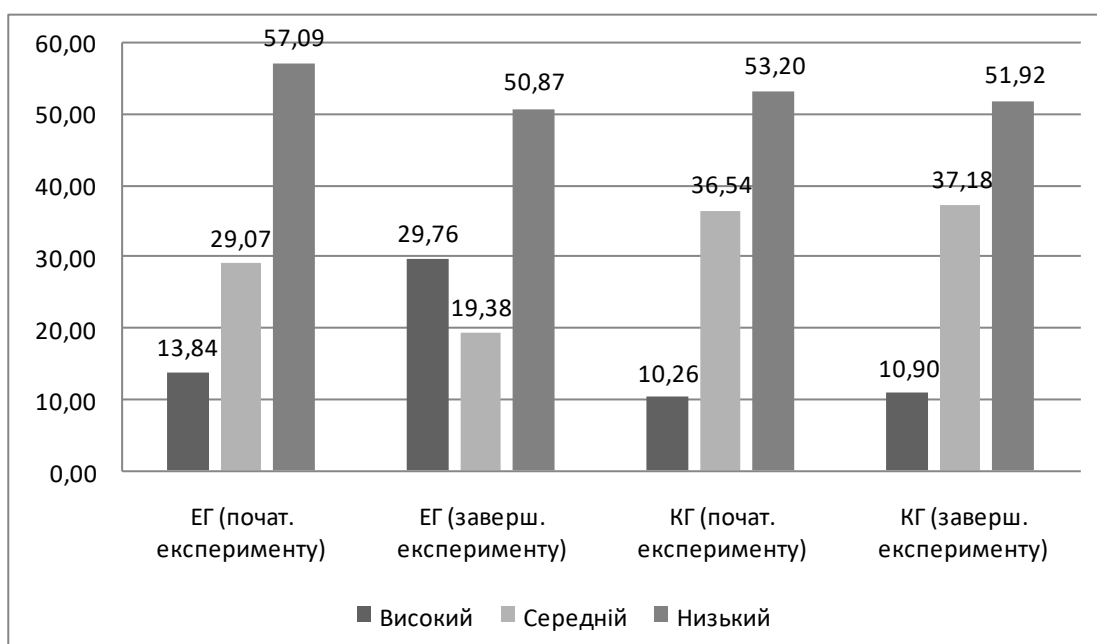
Додаток М 7

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості дослідницького елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

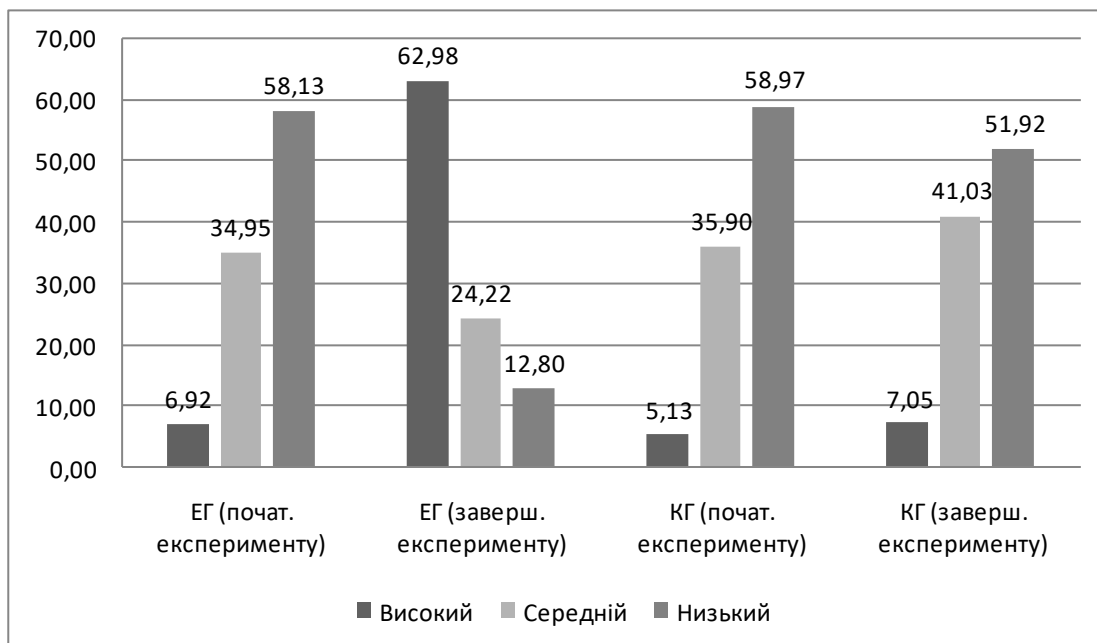
Додаток М 8

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості здоров'язберігаючого елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

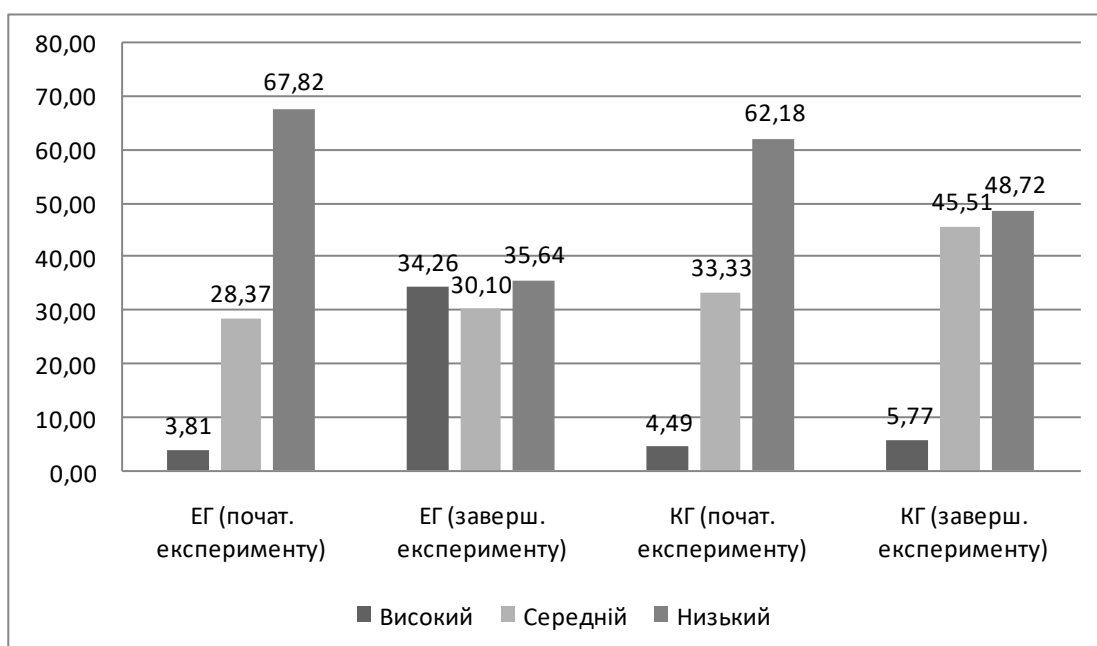
Додаток М 9

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості поведінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

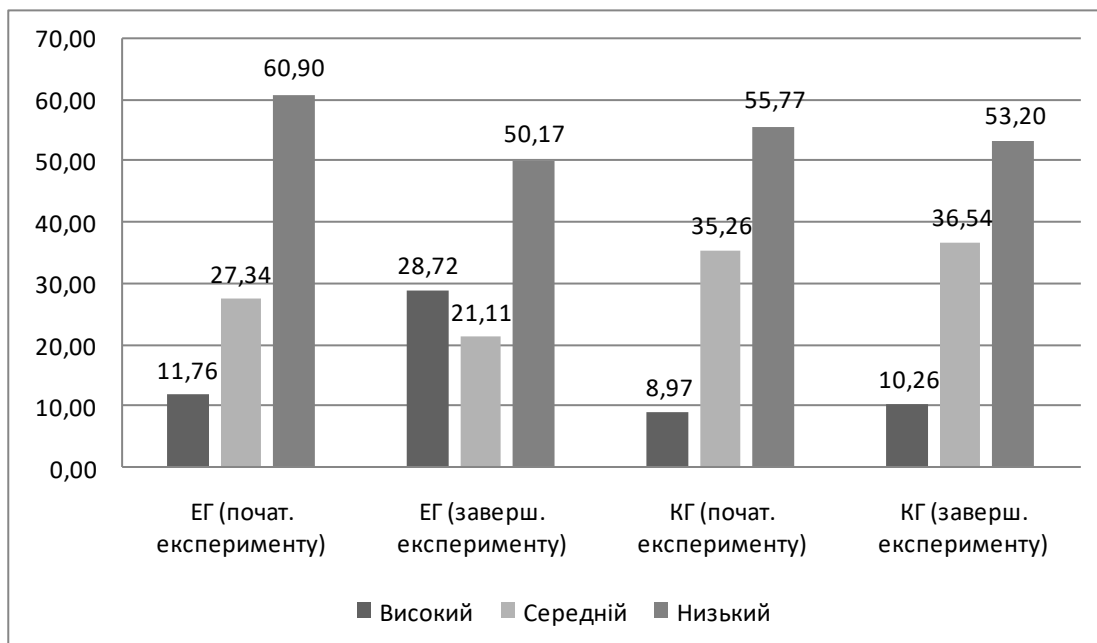
Додаток М 10

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості комунікативного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

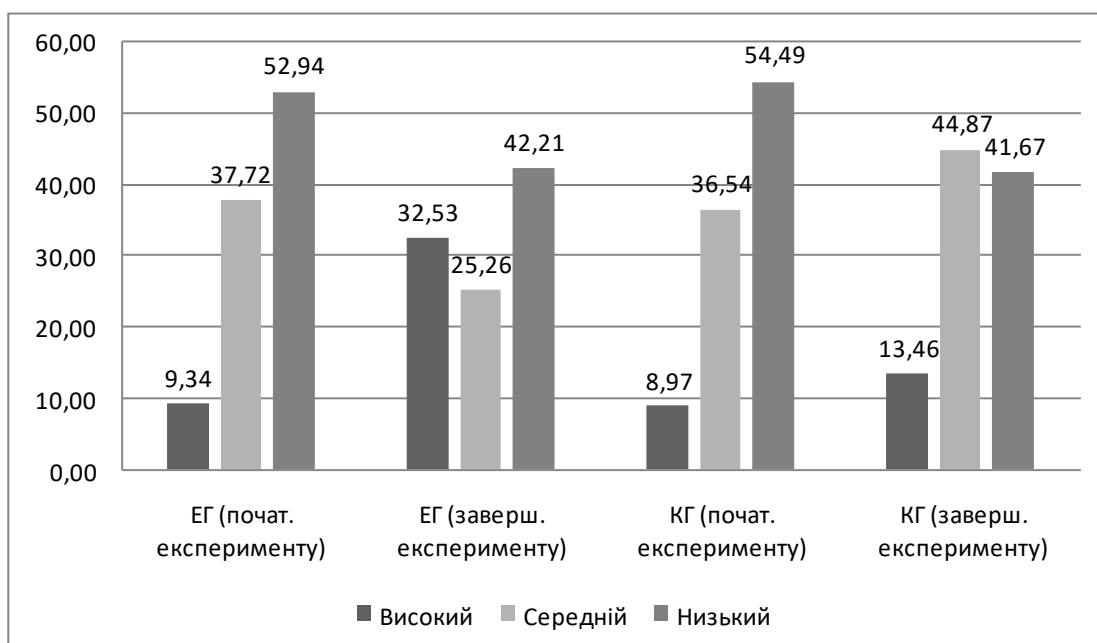
Додаток М 11

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості інформаційного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

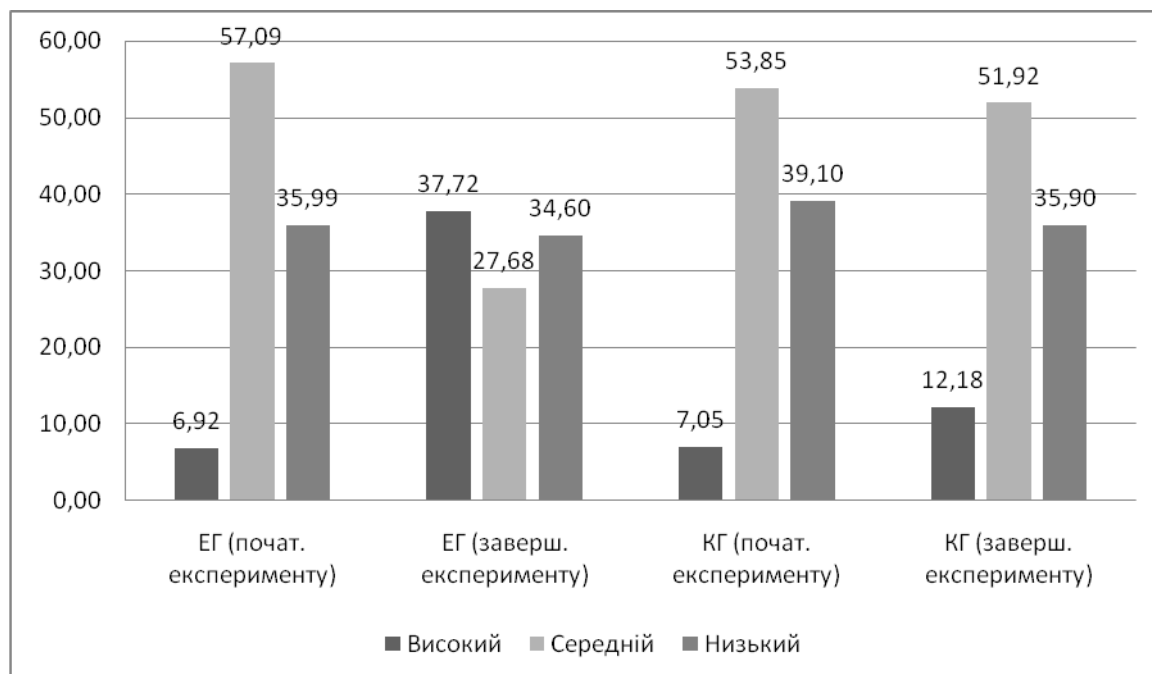
Додаток М 12

Динаміка сформованості креативного елементу сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці експериментальної і контрольної груп на початку та на завершення педагогічного експерименту

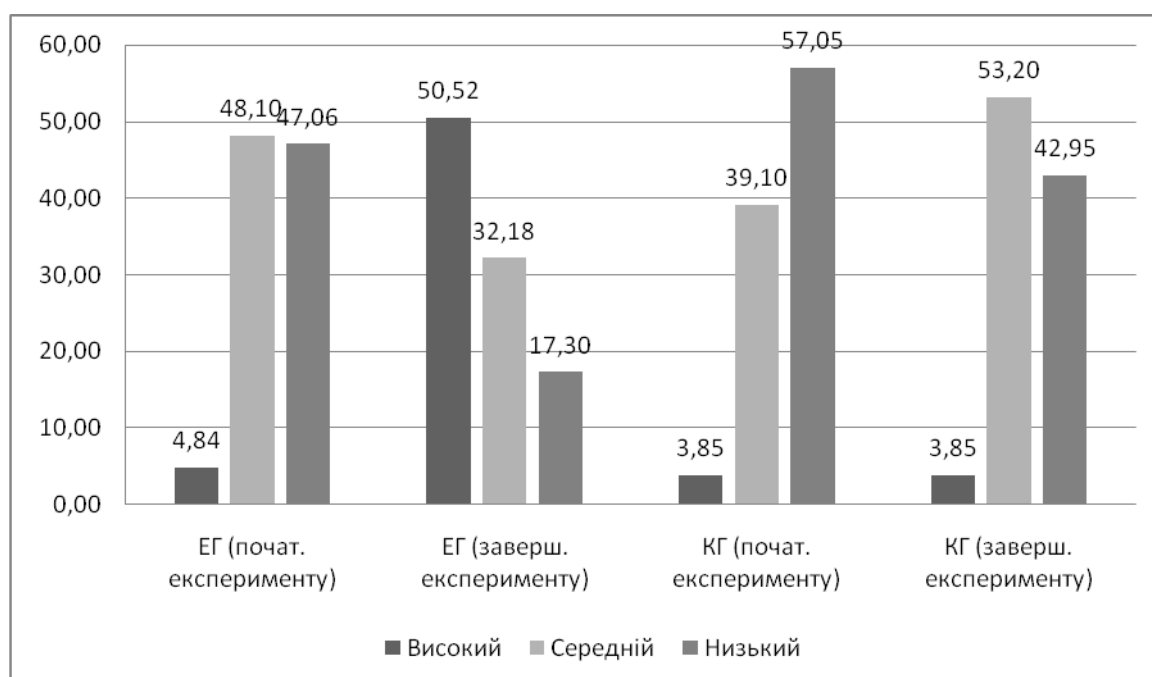
Додаток М 13

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості рефлексійного елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

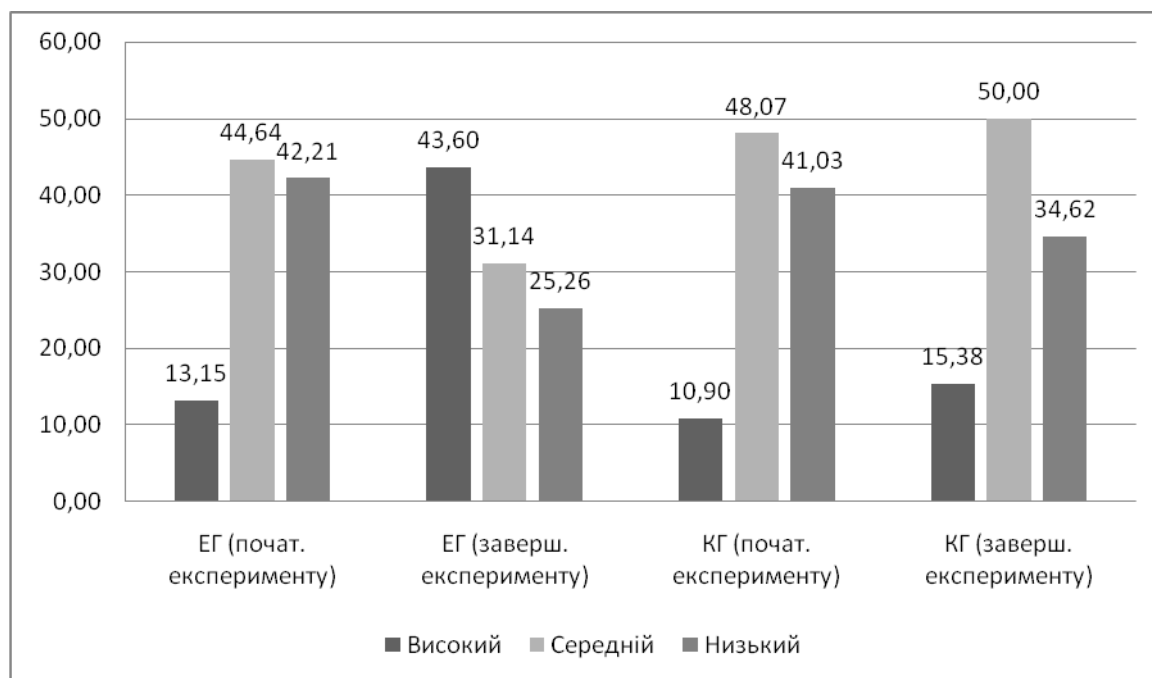
Додаток М 14

Аналіз результатів дослідження рівня сформованості оцінкового елементу культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці до і після формувального етапу педагогічного експерименту у %

Додаток М 15

Динаміка сформованості рівня культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці у %

Додаток Н

Анкета для вчителів початкової школи

Шановні вчителі! Просимо Вас прийняти участь у дослідженні. Анкета анонімна. Результати опитування будуть використовуватися в узагальненому вигляді. Ваша думка важлива для нас.

Інструкція: відзначте той варіант відповіді, який, на Ваш погляд, є найоптимальнішим. Якщо у Вас є своя, відмінна думка або відведено рядок для запису – напишіть свою відповідь.

Дякуємо за участь!

1. Ваша стаття: _____

2. Вкажіть Ваш вік: _____

3. Яка у Вас освіта?

а) вища педагогічна;

б) інший варіант _____

4. Вкажіть Ваш стаж роботи _____

5. Вкажіть своє соціальне походження _____

6. Чи вважаєте усвідомлено Ви вибрали свою професію?

а) вважаю педагогічну діяльність своїм покликанням;

б) дослухалися до порад батьків-педагогів і продовжили сімейну традицію;

в) інше .

7. Чи приносить Вам робота вчителем початкових класів моральне задоволення?

а) так;

б) приносить, але не повною мірою;

в) ні, працю заради грошей.

8. Чи проходили Ви різноманітні курси з підвищення кваліфікації за останні 5 років?

а) так;

б) не проходили подібних курсів у зв'язку з тим, що працюю у сфері освіти не більше 3-х років;

в) ні.

9. Зазначте тематику курсів з підвищення кваліфікації

10. Зазначте свою кваліфікаційну категорію

а) вища;

б) перша;

в) друга;

г) немає.

11. Чи є у вас науковий ступінь?

а) так;

б) ні.

12. Назвіть особисті доробки

а) наукові публікації;

б) методичні доробки;

в) навчально-методичні комплекси.

13. В яких заходах, що спрямовані на підвищення кваліфікації й обмін досвідом Ви берете участь?

- а) у науково-практичних конференціях;
- б) методичних семінарах;
- в) круглих столах;
- г) у інших заходах

14. Чи зробили вплив дисципліни гуманітарного циклу на Ваш світогляд?

- а) так;
- б) ні.

15. Які гуманітарні дисципліни найбільшою мірою вплинули на Вашу професійну підготовку?

- а) українська і зарубіжна література;
- б) філософія;
- в) інформатика;
- г) іноземні мови;
- г) інші дисципліни (українська мова, історія, соціологія, політологія, право, суспільство, музика, естетика, образотворче мистецтво, світова художня культура).

16. Чи володієте Ви іноземною мовою і на якому рівні?

17. Якою іноземною мовою Ви володієте?

- а) англійською;
- б) німецькою;
- в) французькою;
- г) іншою.

18. Виберіть (шляхом підкреслення) найбільш значущі особистісні якості для вирішення питань освітнього процесу: професійно-педагогічна компетентність; відповідальність; порядність; доброзичливість; ініціативність; уміння довести почате до завершення; рішучість; заповзятливість.

19. Проранжуйте властиві для Вас риси вдачі: відповідальність, вихованість, ученість, самостійність, терплячість, організованість, товариськість, уміння управляти собою, активність, допитливість, впевненість у собі, ініціативність.

20. Як ви оцінюєте свою роль у житті колективу?

- а) до моєї думки прислухаються колеги;
- б) на мою думку зважають керівники;
- в) від мене нічого не залежить.

21. Проранжуйте найважливіші для Вас цінності: здоров'я, сімейне щастя, цікава робота, матеріальна забезпеченість, дружба/спілкування з духовно-близькими людьми, любов, власний розвиток.

Щиро дякуємо за Ваші відповіді!

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський коледж
Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Бандери.1, тел.: (0342) 57-00-08, e-mail: college_if@ukr.net

12.04.2018

№ 09/03-05-094

На № _____

від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Стамбульської Тетяни Ігорівни
на тему «**Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової
школи у процесі професійної підготовки**»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційної роботи Стамбульської Тетяни Ігорівни з проблеми «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки», виконаної на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти, апробовано шляхом їх упровадження в навчально-виховний процес Івано-Франківського коледжу Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» впродовж 2015-2018 рр. Зокрема, розроблений дослідницею навчально-методичний посібник «Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика», викладачами коледжу використано як необхідний для забезпечення ефективності процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Упровадження розробленого Стамбульською Т. І. посібника, а також інших навчальних матеріалів, які укладені дослідницею як портфоліо для вчителів-початківців, у руслі порушеної проблеми сприяли забезпеченню якісної професійної підготовки майбутніх педагогів.

Директор коледжу

Ю. М. Москаленко

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс: (0342) 53-15-74
e-mail inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

01.06.2018 № 01-15/03/820

На _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Стамбульської Тетяни Ігорівни
на тему «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи
у процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2015-2018 рр. у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» впроваджувалися результати дисертаційної роботи Стамбульської Тетяни Ігорівни з проблеми «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки».

Представлена автором сучасна концепція формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи та її реалізація в умовах сьогодення дають змогу студентам-майбутнім педагогам виробити власну модель вирішення завдань цього процесу.

Значущою складовою змісту підготовки майбутніх педагогів до формування культури мовлення розглядаємо розроблений дисертанткою спецкурс «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог», а також методичні рекомендації до нього.

Ефективність використання результатів дисертаційної роботи Стамбульської Т. І. зумовлена тим, що автором обґрунтовано педагогічні умови, шляхи та методичний інструментарій формування культури мовлення майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах України.

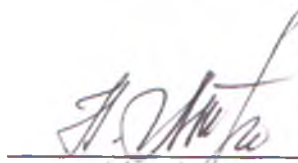
Дисертаційна робота Стамбульської Т. І. має теоретичне та практичне значення, а її результати доцільно впроваджувати у педагогічний процес на факультетах та в інститутах підготовки майбутніх педагогів нефілологічних спеціальностей.

Проректор з наукової роботи

(підпис)

А.В. Загороднюк
(ініціали, прізвище)

Завідувач кафедри
теорії та методики дошкільної
і спеціальної освіти

(підпис)

Н.В. Лисенко
(ініціали, прізвище)

*Загороднюк А.В.,
Лисенко Н.В.*

РЛС

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 22-14-95
E-mail: rector@sspu.sumy.ua Код ЄДРПОУ 02125510

12.06.2018 № 1404 На № від

ДОВІДКА

**про впровадження результатів кандидатської дисертації
Стамбульської Тетяни Ігорівни «Формування культури мовлення
майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Дисертаційна робота Стамбульської Т.І. з проблем формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи є актуальна і своєчасна, оскільки дотримання правил мовної комунікації та використання виражальних можливостей мови з метою ефективної реалізації завдань освітнього процесу є складовими професійної компетентності педагога Нової української школи, котрий є прикладом для наслідування і повинен володіти рідною мовою на високому рівні.

Результати дисертаційного дослідження Стамбульської Тетяни Ігорівни впроваджувалися в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка упродовж 2015-2018 рр. Напрацювання дисертантки використовувалися у викладанні курсів «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Методика викладання української мови у вищій школі». Матеріали зазначеного наукового дослідження також широко використовувалися у науково-дослідницькій роботі студентів закладу вищої освіти. Пропонований авторкою навчально-методичний посібник «Культура мовлення майбутнього педагога: теорія і практика» сприяє підвищенню рівня формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи.

Апробація результатів дослідження засвідчує належний як теоретичний рівень роботи, так і її практичне значення, що доводить доцільність подальшого впровадження результатів наукового пошуку Стамбульської Т.І. у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Хід і результати дослідження розглядалися на засіданнях кафедр дошкільної і початкової освіти (протокол №14 від 31 травня 2018р.), української мови (протокол №16 від 25 травня 2018р.) і в подальшому будуть використовуватися в освітньому процесі університету.

Проректор з науково-педагогічної роботи
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

В.І.Шейко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpmu.edu.ua
Web: <http://www.kpmu.edu.ua> код ЄДРПОУ 02125616

Від 20.06.2018 № 60/18

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
«Формування культури мовлення майбутніх учителів
початкової школи у процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
СТАМБУЛЬСЬКОЇ ТЕТЯНИ ІГОРІВНИ**

Упродовж 2017-2018 рр. на кафедрі теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка здійснювалася експериментальна апробація матеріалів дисертаційної роботи Т.І. Стамбульської «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки» під час підготовки та проведення навчальних занять із таких дисциплін, як «Культура мовлення та виразне читання», «Основи культури і техніки мовлення» та «Основи риторики в початковій школі».

Результати дослідження знайшли відображення в удосконаленні освітнього процесу на кафедрі теорії та методик початкової освіти педагогічного факультету.

Розроблені науково-методичні матеріали дають викладачеві закладів вищої освіти необхідні уявлення про ефективні умови формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи та сприяють активному залученню здобувачів вищої освіти в освітній процес.

Розроблену автором модель і технологію формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи викладачі кафедри теорії та методик початкової освіти використовували у процесі підготовки та проведення навчальних занять із дисципліни «Культура мовлення та виразне читання», «Основи культури і техніки мовлення», «Основи риторики в початковій школі», а також на наукових та методичних семінарах.

Запропоновані дослідницею матеріали сприяли активізації механізмів саморозвитку культури мовлення студентів, покращили практичні навички оволодіння культурою мовлення, надали змогу долучити індивідуально студентів до освітнього простору.

У результаті апробації дисертаційної роботи Т.І. Стамбульської зроблено висновки про актуальність та доцільність впровадження його результатів в освітній процес закладів вищої освіти, зокрема у зміст фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Запропоновані Тетяною Ігорівною напрями подальших досліджень є векторними напрямками розвитку вищої освіти України.

Результати впровадження обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 12 від 19 червня 2018 року).

Проректор з наукової роботи,
доктор фізико-математичних наук, професор

 I.M. Конет

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

58002. м.Чернівці, вул. М.Коцюбинського, 2, тел. (0372) 584810, 584811, факс (0372) 552914, e-mail: rector@chnu.edu.ua

21.06.2018 № 14/14-1669

На № _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Стамбульської Тетяни Ігорівни
на тему «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Упродовж 2015-2018 р.р. в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича було впроваджено науково-методичні напрашування Стамбульської Тетяни Ігорівни у руслі теми дисертаційної роботи «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки».

Упровадження теоретичних, науково-методичних і практичних результатів, що викладені в навчальному посібнику до вивчення спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог», вирізняються практичною цінністю і раціональною значущістю в контексті формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів.

В процесі моніторингу результатів дослідження Стамбульської Тетяни Ігорівни визначено позитивний вплив запропонованої технології на динаміку формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи, апробовано ефективність визначених дисертантом педагогічних умов.

Результати дослідження Стамбульської Т.І. використано в аудиторній та позааудиторній роботі зі студентами педагогічних спеціальностей нефілологічного профілю.

Форми, методи й засоби формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів впроваджено в практику підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта».

Апробація розроблених дисертанткою матеріалів дослідження доводить їхню наукову значущість і виправдовує доцільність введення у зміст підготовки майбутніх педагогів початкової школи у вищих закладах освіти України.

Перший проректор,
доктор фізико-математичних наук

Ковальчук І.В.
0663949025

проф. Петришин Р.І.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
21100 м.Вінниця, вул.Грушевського,13, тел.67-08-85,
E-mail: bil@mail.vinnica.ua

№ _____
На № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Стамбульської Тетяни Ігорівни
на тему «**Формування культури мовлення майбутніх учителів**
початкової школи у процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2015-2018 рр. результати наукового дослідження Стамбульської Тетяни Ігорівни з проблеми «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки» були впроваджені в освітній процес Вінницької академії неперервної освіти.

Теоретичні й науково-методичні положення, а також практичні результати здійсненого дослідження Стамбульської Т. І. були втілені у зміст підготовки учителів початкової школи, що загалом сприяло підвищенню рівня їх мовленнєвої культури.

Розроблене дисертанткою дидактико-методичне портфоліо реалізації експериментальної програми, а також обґрунтовані педагогічні умови її ефективного впровадження на основі розробленої моделі за спеціальністю «Початкова освіта». Загалом це сприяло підвищенню якості професійної підготовки та практичної діяльності вчителя з учнями молодших класів.

С.І. Дровозюк

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

_11.07.2018 р. № 361 На № _____ від _____

АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Стамбульської Тетяни Ігорівни
на тему «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у
процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук Стамбульської Тетяни Ігорівни «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки» впродовж 2015-2018 р.р. впроваджені в навчально-виховний процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Зокрема, викладачами кафедри педагогіки під час підготовки майбутніх учителів використано розроблену дослідницею технологію формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів, а також зrealізовано запропоновану модель такої підготовки.

Результати дослідження Стамбульської Т. І. довели їх вагому наукову й методичну цінність. Запропоновані дослідницею матеріали сприяли активізації механізмів саморозвитку культури мовлення студентів, покращило практичні навички оволодіння культурою мовлення, надало можливість індивідуального залучення до освітнього простору.

Упровадження теоретичних, науково-методичних і практичних результатів, що викладені в навчальному посібнику до вивчення спецкурсу «Культура мовленнєвого етикету педагога у вимірах сучасних вимог», вирізняються практичною цінністю і раціональною значущістю, тому вважаємо за доцільне використовувати їх у вищих навчальних закладах педагогічної освіти, що здійснюють фахову підготовку майбутніх учителів початкових класів.

Ректор
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
доктор педагогічних наук,
професор

І.М. Шоробура